

ROMSSA FYLKA – ÁIGGIID BUOREMUS DEAIVVADANGUOVLU

■ Romssa fylkka kulturárbeplána áigodahkii 2011–2014



TROMS fylkeskommune

ROMSSA fylkkásuohkan

Forsidebilde:

Venesetis, Alvestad nammasaš gilis Rivttiidsullos, Jens Storm Munch registrarasttii jagi 1964 oktanuppelot hávdeborá mat ledje guovtti hávdečoahkis. Guovlu lea doložis jo leamaš oktasaš gálbbiid guohtuneana mii gulai Alvestada bonddiide, muhto dat dađistaga savvui garrasit ja vuovdiluvai. Jagi 2005 olbmot álge ovttas njáskat ja njárbet vuovddi Vestneseta kulturmuittuid birra. Guovlu áidojuvvui jagi 2007, ja villasávzzaid bidje dohko guohtut jagi maŋŋá. Golmma jagi guohtumiid maŋŋá šaddodat lea áibbas nuppástuvvan, ja guovlu dál lea oaidnit dego bures dikšojuvvon guohtuneana. Dán guohtuneanadagas leat bohtán oidnosii ollu eanet kulturmuittut, sihke hávddit, geađgeáiggi ássansajit ja fanasvistti dukta mii lea ruovdeáiggi manu. Kulturmuittut leat dál bures oidnosis eanadagas.



*Romssa fylkkadiggi mearridii Romssa fylkka kulturárbeplána áigodahkii 2011-2014
geassemánus 2011. Ovdasiidogovva: Pål Alvereng.*

Gráfalaš buvttadeaddji: Lundblad Media AS, Romssa gávpogis.



Govvideaddji: Dag Magnus Andreassen

Čielga ja olggosguvlui doaibmi kulturमितohálddašemiin galgá kulturárbi bajiduvvot ja čalmmustahttojuvot resursan, muosáhussan ja diehtogáldun.

OVDASÁNIT

Fylkkasuohkanis ja Sámedikkis lea jagi 1990 rájis leamaš hálddašanovdasvástádus kulturमितosuođjalusas. Dattetge dát ii leat vuosttas gearddi go Romssa fylkkasuohkan ráhkada sierra plána kulturमितosuorggi várás. Fágasuorggi leat viehka muddui stáhtalaš lágat ja njuolggadusat stivren, ja guvllolaš politihkka ii leat leamaš čilgejuvvon. Dáinna plánain kulturárbi lea bajiduvvon muosáheami ja guvllolaš ovddideami resursan. Kulturमितohálddahusa stuorámuš hástalussan lea oinnosmahttit ja geavahit kulturárbbi ávkin báikegottiin. Kulturárbbi geavahišgoahtit kulturमितovuđot mátkaaláhusain galgá plánaáigodaga leat válđoáŋgiruššan. Luonddu- ja kulturमितuid dovddusin dahkan olbmuid ja láchin olbmuid geavaheapmái lea dehálaš suorgi álbmotdearvvašvuoda ja kulturárbbi ovtastuvvamis.

Kulturárbeplána lea máŋgga láchai gaskkustanprošeakta. Ollu kulturमितuit Romssa fylkkas eai leat olbmuid nu oahppásat, ja ollu lea ain báhcán duodaškeahtta. Kulturárbaí eai gula dattetge dušše fysalaš kulturमितuit, muhto musihkka, muitalusat, osku ja árbevierutge leat min oktasaš muittu ja identitehta oasis. Giehtabargguide gulli dieđut ja máhtut leat kulturárbi mii seailuhuvvo geavatlaš bargguin. Giehtabargoteknikkat, dipmaduodjeárbevierut ja musihkka leat dehálaš resursat main leat ollu ovdánanvejolašvuodat.

Plána doaibmabijut galget veahkkin váikkuhit dasa ahte olbmuid diehtu historjjá birra lassána. Buot báikkálaš servodagain leat kulturमितuit mat leat mávssolaččat ja mat sáhttet leat loaktima, muosáheami ja ealáhusovddideami vuodus. Kulturárbi dađistaga šaddá leat deháleabbo go áigumuš lea čilget guovllu geasuhanfámu. Kulturमितuit ja báikkit main leat ollu árbevierut, leat mátkaaláhusaid oktavuodas čearggos báikkit mat sáhttet leat ealáhusovddideami ja gulolmasvuoda vuodđun.

Kulturárbeplána galgá leat kulturमितuid ja kulturbirra-siid suodjaleami, gaskkusteami ja hálddašeami stivrendokumeanta. Doaibmabijut galget oaččohit olbmuid buorebut áddet kulturमितuid árvvu, lasihit olbmuid dieđuid min máŋggabealat ja čearggos kulturárbbi birra ja láchit vuodu almmolaš ja priváhta doaibmiid buori ovttasbargui.

Mii giitit buot árvalusaid ja buriid jurdagiid ovddas ja vuorddašit iluin Romssa fylkka kulturárbbi oktasaš loktema!

Mariam Rapp
kultuvrra ja dearvvašvuoda fylkkaráđdi

SISDOALLU

Ovdasánit	3		
■ 1 Čoahkkáigeassu	5	■ 5 Romssa fylkka kulturmuittut – váldodovdomearkkat	36
■ 2 Kulturárbi mas lea ulbmil	6	5.1 Arkeologalaš kulturmuittut – iskkadeamit ja doaimbajijut	37
■ 3 Romssa fylkka kulturmuittosuođjalus	10	5.2 Ođđasat áiggi ráfáidahttojuvvon vistit ja ráhkadusat	40
3.1 Bajimus rámat ja láidestusat	11	5.3 Áigeguovdilis boahhtevaš ráfáidahttimat	42
3.2 Lágat	11	5.4 Soahtemuittut	43
3.3 Organiseren ja ovddasvástádus	13	5.5 Riikkalaš gáhttenplánat	43
3.4 Diehtovuodut ja registarat	15	5.6 Vuoiŋjalaš kulturmuittut ja giehtabargomáhtut	44
3.5 Registariid ja diehtovuoduid ođasmahttin	16	5.7 Eanadat	45
■ 4 Kulturhistorjá	18	5.8 Identihtehta	47
4.1 Romssa fylkka historjá	19	■ 6 Hástalusat ja erenoamáš ánggiruššamat	48
4.2 Ássamat ja huksenvierut	27	6.1 Hástalusat	49
4.3 Romssa fylkka gávpogat	32	6.2 Gaskkusteapmi	49
Romsa	32	6.3 Hálddahus	50
Háršta	34	6.4 Registarat	51
Finnsnes	35	6.5 Kulturárbi resursan	51
		■ 7 Doaimbajijut	
		Mildosat	



Ránáidsullas lea várra leamaš girkebáiki gaskaáiggi rájis. Dáláš girku lea jagi 1775 rájis. Báhpagárdima boarráseamos visti lea odne dávvirvuorká, muhto duoid nuppiid vistiid Tranøy gård geavaha orrunfálaldahkan olbmuid geat leat doaibmanvádjigat. Govvideaddji: Marit Chruickshank

1 ČOAHKKÁIGEASSU

Plána govvida Romssa fylkka barggu vuodu kulturárbesuorgis ja oinnosmahttá plánaáigodaga doaibmabijuid. Bargui leat válljejuvvon njeallje váldostrategiija:

- Gaskusteapmi ja diehtujuohkin – diehtu ja didolašvuohta kulturárbbi birra galget nannejuvvot
- Hálddašeapmi – kulturárbi galgá láhččojuvvon areálaplána olámuddosaš eaktudeaddjin
- Registarar – visogovva das gos kulturmuittut leat ja man dilis dat leat, galget ođasmahttojuvvo
- Kulturárbi resursan – kulturárbi galgá geavahuvvot ealahusovddideapmái, mátkeealahusaide ja muosáhussii. Kulturmuittut mat leat válljejuvvon miehtá fylkka, galget lágíduvvo buohkaid olámuddui

Kapihttal 2 govvida kulturmuittosuođjalusa fágalaš vuodu Romssa fylkkas. Kultuvrralaš šláddjiivuohta deattuhuvvo. Sámi ja kvena kulturmuittut galget boahit eambo oidnosii, kulturmuittut boarráseamos áiggiin gittá dálázii galget čalmmustahttojuvvo nu ahte dat šaddet oahppáseabbon olbmuid. Kapihttal govvida kulturmuittuid dovddiidusa ja smiehttama gáldun, seammás go dat galggašedje šaddat mearkašahhti geavahanresursan ja ealahusaid vuodđun. Sámediggi, museat ja eaktodáhtolaš suorgi leat dehálaš ovtasdoaimbit kulturárbbi gaskkusteamis ja seailuheamis.

Kapihttal 3 čilge kulturmuittosuođjalusa formála rámaid. Lágat ja riikkalaš láidestusat buktujuvvojit ovdan, Norgga kulturmuittosuođjalusa organiseren válddahalloyuvvojit ja kulturmuittohálddaha diehtovuodut ja registarar árvoštallojuvvojit.

Kapihttal 4 gieđahallá oanehaččat Romssa fylkka historjii, dan rájis go vuosttas olbmot geavahišgohte guovllu eambo

go logi duháat jagi dás ovdal, gitta 1800-logu gávpotšaddamii ja 1900-logu stuorra struktuvranuppástuvvamiidda. Romssa fylkka gávpogat, Romsa, Hárštá ja Finnsnes, válddahalloyuvvojit sierra.

Kapihttal 5 muitala Romssa fylkka kulturmuittohivvodaga birra ja válddahallá daid kulturmuittosáid main fylkkasuohkanis lea hálddašanovdasvástádus. Dát leat automáhtalaččat ráfáidahttojuvvon ja mearrádusaiguin ráfáidahttojuvvon kulturmuittut, ja dat leat vel kulturmuittut mat stáhta riikkalaš gáhttenplánaid vuodul leat ráfáidahttojuvvon. Das lea visogovva dain ođđa bohtosiin maid manimuš jagiid arkeologalaš iskkadallamat leat addán. Hástalusat mat čatnasit manimuš máilmmesoadi ja galbma soadi kulturmuittuide válddahalloyuvvojit. Vuoiŋgalaš kulturmuittut ja giehtabargguide gulli dieđut ja máhtut govviduvvojit, ja dan lassin vel govvejuvvo eanadaga sajádat kulturmuittohálddaseamis.

Kapihttal 6 čujuha daidda hástalusaid mat leat Romssa fylkka kulturmuittosuođjalusas ja guđemuš ángiruššansuorggit galget vuoruhuvvot plánaáigodagas. Dán lea vejolaš čeahkkáigeassit čuovvovaš gažaldagaiguin: Mo mii galggašeimmet jorahit kulturmuittuid báikegottiid resursan? Mo mii galggašeimmet hálddašit kultureanadaga? Mo mii galggašeimmet juohkit doarvái dieđuid kulturmuittuid birra eaggádiidda? Mo mii galggašeimmet seailuhit ja eallin bisuhit árbevirolaš giehtabargguid? Mo mii galggašeimmet gaskkustit dieđuid kulturmuittuid birra nu ahte dat álššaidahhtá olbmuid? Mo mii galggašeimmet fidnet buori visogovva das mat kulturmuittuid leat ja man dilis dat leat?

Kapihttal 7 lea visogovva dain konkrehtalaš doaibmabijuin maid plánejit čadahit dahje álggahit plánaáigodagas.

2 KULTURÁRBI MAS LEA ULBMIL





Árbevrolaš mearragáttékultuvrra seailluhit fylkka mánga viššalis mearragáttesearvi. Dá lea mearragáttesearvi Arctandria merrii luoitimin gárbá. Govvideaddji: Christiane Böhme



Oppstadveven nammasaš gođđinstovllat leat leamaš anus gaskaáiggi rájis, ja mii dasa lea erenoamáš, lea ahte stovllat biddjojuvvojit seainni vuostá ja čuožžamiid geažis heaŋgájit geađggit. Dán govvas lea dábbalaš Ollmáivággerátnu maid ain gođdet dakkár gođđinstovllaiguin. Govva: Romssa fylkkasuohkan

Romssas lea šláddjes kulturárbi mii lea čoagganan eambo go guovttenuppelot duháha jagi min ovdal ja masa gullet mánga álbmotjoavkku ja eallinvuogi. Vávastuhtti luonddumuosáhusat leat fylkka máinnosmearka, ja lassin Romssa fylkkas lea unnán dovddus dávvirgiisá masa gullevaš ollu kulturmuittut mitalit min lagaš ja gáidan historjámet.

Buot áiggiid Romssa guovllus leat álbmogat ja kultuvrrat deaivvadan. Dáppe leat leamaš nana ja geasuheaddji báikegottit geađeáiggis jo, 10 000 jagi dás ovdal. Sáhka lea golmma čeardaálbmoga deaivvadeamis: sámiid, kvenaid ja dážaid. Sihke doliin ja dál leat Romssa fylkii váikkuhan olbmot guđet leat boahtán joavkun buot máilmmeguovlluin lágiideasetguin. Fylkka kulturárbaí gullet dat vuotehahti luottat mat čájehit mo olbmot leat geavahan eanadaga ja huksen gávpogiid ja čoahkkebáikkiid, sin duodjemáhttu ja eará čehppodagat, maiguin sii bidje vuodu min áiggi ovdáneapmái, ja vel iiba unnáŋge sin mitalusat, lávlagat, oskukjurdagat ja árbevierut mat buohkanassii leat šaddan min kultuvrralaš riggodahkan.

Kulturaárbii lea šláddjii, muhto olbmot eai dovdda kulturárbbi buot osiid ovttá bures. Máhttu kulturárbbi birra galgá dahkat olbmuid diđolažžan iežaset historjjás ja iešvuodalágis. Seammás dat galgá dahkat olbmuid oadjebassan, udnojeaddjin ja sáhkkiin deaivvadettiinaset eará olmuiguin ja kultuvrraiguin. Go mii beassat diehtit daid ollu sierranas ja várva vuorddekahtes válljemiid maid olbmot leat dahkan min ovdal, de mii dovddiidit man rievddaldeaddji ja vuorddekahtái eallin sáhttá leat. Hárve lea duššefal okta buorre čoavddus daidda hástalusaid mat deaividit midjiide. Kulturárbi sáhttá veahkkín šaddat midjiide árvvuid dáfus buorre sajádahkan.

Árvovuona sahá lea árbevrolaš čáhcesahá. Čáhcesahá jođiha čáhcefápmu, ja sahás lea njulges saharuovdi mii johtala vulos bajás. Dakkár sahát ledje Norggas anus 1500-logu rájis gitta guhkás 1800-lohkui, ja ledje Norgga muorraávnnasindustriija vuoddu. Árvovuona sahá, mii lea dállosahá, ráhkaduvvui jagi 1791, ja dat lea boarráseamos čáhcesahá mii ain lea doaimmas. Govvideaddji: Roald Renmælmo

Maid mii sáhttit rohttet ovdan mihtilmassan ja árvvolažžan govvidettiinemmet Romssa fylkka máilbmái muđuid? Sáhttet-go dát buorit bealit eambo geasuhit olbmuid fárret Romssa fylkii? Sáhttágo olbmuid buoret diehtu dan báikki birra mas sii ássat, buoridit báikki symbolaláš árvvu ja dainna lágiin maiddái olbmuid rámi das go gullet aiddo fal dan báikái? Sáhttágo dat, go olbmot eambo dihtet báikkiset birra, buoridit sin loaktima ja báikái gullvašvuoda dovdu, oahpahit sin áicat odđa árvvuid ja heađuštit olbmuid fárremis eret? Leago vejolaš kulturárbbi geavahit ealáhusaid ovddideapmái?

Buorre ovdamearka dakkár báikkis mas lea čielga iešvuodaláhki, lea Runášši, mii lea Háršttá suohkanis. Das leat mánga kulturmuittu mat odne leat máinnosmearkkat mat buktet oidnosii guovllu ja riikkaoasi iešvuoda. Dás lea Runášši girku – gaskaáiggi mannosáš girku mas lea riikka čábbámus ja álgoálgosaš girkodáidda. Das leat čatnaseapmi ságaide mat mitalit Asbjørn Selsbane birra ja kulturmuittut mat njuolga čatnasit mitalussii Asbjørna birra. Dá lea vel bávvčagahtti historjá: Duiskalaš soahteveaga fápmogea-vaheapmi bodii oidnosii dán govllus, go duiskalaččat dasa bukte duoid mearehis stuorra Adolf-kanovnnaid, ja Finnmárkoleairan šadde duiskkain báhcán soaldátvistiit, mas olbmot maŋŋá orro guđet ledje sirdojuvvon Davvi-Romssas ja Finnmárkkus, ja vel duot erenoamáš váivves fáŋgahistorjá, namalassii fáŋgaleaira masa eanet go 800 soahtefáŋgga jápme olmmošmeahtun dilis. Buot dát historjját dahket Runášši davviguovllu profiilema áidnalunddot vuoddu.

Boahttevaš jagiid várva lassána Davvi-Norgga mehciid ja suodjaluvvon guovlluid geavaheapmi turismma ja leahpudandoaimmaid várás. Seammás gilvu lea garas beassat



▲
Slipstein ved Strømsør gård i Bardu. Gården Strømsør ble ryddet og bosatt av Erik og Kirsti Simonsen i 1839, som en av de første gårdene i Østerdalen. Erik, med tilnavnet Bjønn-Erik bodde på Strømsør til han var nesten 100 år. Gården er i dag fredet og er Bardu kommunes Fotefar-lokalitet. Foto: Ole Kroken

geavahišgoahtit areála- ja meahcceresurssaid bodolaš olbmuid ja almmolaš huksemiid oktavuodas. Fylkkasuohkanis lea dehálaš ja guovdilis doaibma go galgá oktiivevehaddat ollislaš plánema. Olggustallamiid guovllut leat álgán eambo olbmuid beroštahtit, ja dál leat barggut jodus main kártejit ja árvvoštallet dehálaš olggostallanguovlluid fylkkas.

Kulturmuittuid hálddašeamis lea ekonomalaš ja biraslaš beallige. Boares visttiid ortnegisdoallu, ovddešteapmi ja odđasisgeavaheapmi lea jierpmálaš vuohki hálddašit árvvuid min áiggi. Boares visttiin dávjá lea estehtalaš árvu, ja seammás dat mitalit guovllu historjjás oasi ja leat mielde nanusmaht- timin olbmuid didolašvuoda báikkisteaset. Čáppa detáljat boares visttis čájehit ovddeš olbmuid kvalitehtadidolašvuoda ja sin duodjeárbevieru mii lei vuodduuvvon máhtuide mat odne leat jávkamin. Go dakkár boares visttit galget nuppás- tahttojuvvot ja váldojuvvot atnui, de ferte leat máhttu daid birra, vai lea vejolaš seailuhit dáid árvvuid, nu ahte sáhttet doaibmat historjjámuitalleaddjin boahte áiggige.

Eanadagat ja daid ovddeš sierranas geavaheapmi ja fysalaš struktuvrrat siskkildit ollu dieđuid. Eanadagat mitalit olbmuid beaivválaš eallima ja doaimmaid birra guđege áiggi, historjjálaš dáhpusaid birra, mat leat dagahan fáhkkes nuppástusaid dahje botnjan ovdáneami vissis guvlui, politihkalaš mearrádusaid birra, luonddufámuid birra, mat leat váikku-

han olbmuide, ja mo olbmot leat oahppan ávkineaset geavahit daid, dahje doarrut daid vuostá. Dat mitalit huksenvieruid ja áigemálliid birra, ássanminstariid ja ealáhusaid birra, ja oskkueallima birra. Dat mitalit min birra – olbmuid birra guđet ássat Romssa fylkkas. Mii lea min iešvuodaláhki: Leago mis oktasaš identitehta? Maid dat mearkkaša, lassin geográfalaš sajádahkii, go mii dadjat iežamet leat Romssa fylkkas eret?

Mearragátti historjá lea máhttu resurssaid ja eanadaga ceavzilis geavaheami birra. Unnadálolaš eanadoallu, meahcceresurssaid geavaheapmi, guolásteapmi ja fuodđobivddut ledje olbmuin birgenlágít mat dahke sidjiide vejolažžan ealihit iežaset vaikko dálkkít ja resurssaid eatnatvuohtha rievddaldedje. Go olbmot gaskkohagaid gillájedje nealggi ja geafivuoda, de sivva dasa lei áiggi gáibáduš ahte galge erenoamážastit doaimmaideaset ja ávkineaset geavahit dušše moattelágan resurssaid. Mearragátti kultuvrra historjá lea das ovdamearka, ahte min áiggi mii sáhttit atnit vássán áiggis ávkki, ahte historjjálaš dilít sáhttet leat ovdamearkkat das mo galgat gávdnat buriid čovdosiid. Kulturárbbi máhttu sáhtta leat servodatplánema áddenmálla.

Kulturmuitosuodjalus šaddá dávjá leat suodjalanberoštumiid ja huksenplánaid cikcagassii, ealáhusovddideami ja eará almmolaš ja bodolaš áigumušaid ja vuoruhusaid cikcagassii.



▲ Boares vistiid divodeamit buktet ođđa stuorra vejolašvuođaid. Dá mii oaidnit Nerstua nammasaš dálu, mii lea Duđáidsullos Romssas, ja dás dat lea govviduvvon divodemiid ovdal ja maŋŋá. Govvideaddji: John Hansen

Dákko leat stuorra hástalusat, go gielddain ja báikegottiin lea dáhttu váikkuhit olbmuid buriid guottuid kulturárbbi. Dán bargui lea dárbu oččodit fárrui dehálaš doaibmiid. Ovdimusas leat sii guđet eaiggáduššet kulturmuittu dahje ellet kulturmuittus, leaš dal sáhka ássanviesus dahje buđetbealddu geađeáiggi duktasajis. Romssa fylkka kulturmuithálddahu- sa ulbmil lea ahte gaskavuodát eaiggádiiguin, singuin guđet leat min lagamus kulturmuithálddašeaddjit, galget buorranit ain eambbo.

Eaktodáhtolaš suorgi lea maid dehálaš mielldoaibmi. Historjasearvvit, dávvirvuorkkáid ustitearvvit, Dološmuitosearvi, dakkár fierpmádagat mat beroštit sierra fáttáin nugo omd. soahtemuittuin, duodjeárbevieruin, vistesuodjalusas, dahje riddokultuvrras, leat buohkat kulturárbbi dehálaš gaskusteaddjit ja seailluheaddjit. Dávvirvuorkkain lea lagaš okta- vuohhta kulturmuithogáhttema eaktodáhtolaš ovttasbarggu oasálaččaiguin. Dan barggus maid eaktodáhtolaš suorgi doaimmaha lea meroštálakeahtes ávki, muhto dakkár rahčamuš dattetge dávjá ii buorášuvvo doarvái, vaikko dat lea mielde seailluheamen min oktasaš kulturárbbi.

Fylkkasuohkan lea, nugo Sámediggige, kulturmuithosuodjalusa suorgeeiseváldi. Suorgeeiseváldin fylkkasuohkan galgá doarjut suohkaniid vai sin eanageavaheapmi ii šatta vuostálagaid kulturmuitholága mearrádusaiguin. Plánas maid mii dás buktit ovdan, mii visogovaiguin ja doaibmabijuiguin dahkat kulturmuithálddašeami ovddalgihtii eambbo árvidah- tin. Kulturmuittuin galgá ovddasteaddji oassi seailluhuvvot boahtevaš áigái. Go leat áššit mat gusket sámi historjái ja sámi kulturmuithuide ja kulturbirrasiidna, de galgá leat lagaš ovttasbargu Sámedikkiin.

Ráđdehusa strategiija mii lea Norgga mátkeealáhusaid várás lea gohčoduvvon "mávssolaš muosáhussan". Dat sáhtta leat kulturmuithosuodjalusa bajilčála. Tromssa fylkka mii áigut seailluhit kulturárbbi, mii áigut geavahit dan boahte áiggi plánebargguin, mii áigut čájehit dan ja muitalit dan birra, ja mii áigut fuolahit ahte kulturárbbi addá midjiide buohkaide mávssolaš muosáhusaid.



▲ Nordnorsk Fartøyvernssenter ja Båtmuseum Rivttáin lea okta dan golmma riikkalaš fanassuodjalusguovddáži. Ulbmil lea seailluhit ja ovddidit máhtu mii gullá boares fatnasiid ja skiippaid divodeapmái, ja daid doaimmas ja ortnegis doallamii. Riikkalaš fanasoasseráđu rahppojuvvui jagi 2011. Govvideaddji: Gunnar Holmstad

3 ROMSSA FYLKKA KULTURMUITOSUODJALUS



Buorre hálddašeapmi galgá gieđahallat kulturmuittosuođjalusa ja dáláš áiggi ovddidansávaldagaid dássálagaid.

Kulturmuittut leat ee. girkut, geađgeáiggi duktasajit, geađgeáiddit ja mearragátti kultuvra. Datge leat kulturmuittut mat bissot olbmuid muittus: báikkit maidda čatnasit historjjálaš dáhpáhusat, osku dahje árbevierut. Mii seailuhit välljejuvvon kulturmuittuid dálá áiggi ja boahhte áiggi várás. Kulturmuittoláhka ja Plána- ja huksenláhka leat kulturmuittohálddašeami deháleamos reaidut.

3.1 Bajimuš rámat ja láidestusat

Kulturmuittosuođjalusa ovddasvástádus Romssa fylkkas lea juhkkajuovvon sierranas ásahusaide:

- Birasgáhttentdepartementii
- Riikkaantikvárii
- Romssa fylkkasuohkanii ja Sámediggái
- Romssa Museii, Universitehtamuseii
- Suohkaniidda

”Kulturmuittuid ja kulturbirrasiid šláddjiivohta galgá hálddašuvvot ja seailuhuvvot geavahanresursan ja vuodđun muosáhusaide ja fysalaš birrasiid viidásat ovddideapmái. Kulturmuittuin ja kulturbirrasiin galgá välljejuvvon ovddasteaddji oassi bisuhuvvot guhkás ovddas guvlui olbmuid diehtoresursan ja muosáhusaid vuodđun.” *St.prop. nr 1 2010* nu sátnáda Norgga kulturmuittohálddašeami strategalaš ulbmila. Dat mearkaša ahte kulturmuittohálddahuš galgá:

- Bargat dainna ulbmiliin ahte kulturmuittovvot buoremus lági mielde váldjuvvojit vuhtii ja geavahuvvojit ávkin nuppástuvvi servodagas
- Fuolahit guhkesáigásaš suodjaleami kulturmuittuin ja kulturbirrasiin välljejuvvon ovddasteaddji oasi
- Fuolahit buori hálddašeami kulturmuittuid, kulturbirrasiid ja eanadagaid šláddjiivođain
- Bargat dainna ulbmiliin ahte álgoálbmoga ja unnitloguid kulturmuittut váldjuvvojit dainna lágiin vuhtii, ahte bohtet eambo oidnosii dehálaš oassin riikka ollislaš historjjás.
- Fuolahit ahte fysalaš kulturárbi áddejuvvo ja geavahuvvo eaktun ja riggodahkan eanadagaid, areálaid, visttiid ja ráhkadusaid boahhteáigásaš geavaheapmái ja ovddideapmái

Romssa fylkkaplánas áigodahkii 2010-2013 lea fylkkasuohkana okta ulbmil dát:

”Min oktasaš kulturárbi, sihke dáža, sámi ja kvena, galgá leat olbmuid rámisvuhtan iežaset historjjás ja guvllolaš šláddjiivođas mii lea sin ássamis ja eallinvuogis.”

Dan mii áigut ollašuttit fylkka kulturmuittovvuid gaskkustemiin olbmuid ja olbmuid olámuddui lágidemiin. Dávvirvuorkkát galget dahkkajuovvot geasuheaddji deaivvadanbáikin báikegottiin, kultureanadagat galget sihkarastojuvvot ja dikšojuvvot, ja bođolaš arkiivasuorgi galgá fuolahuvvot ovttasráđiid arkiivafágalaš birrasiin. Fylkkaplánas deattuhuvvo datge, ahte lea dehálaš nanusmahtit Romssa fylkka kulturealáhusaid máhttovuoddu. Dát guoská maid dakkár ealáhusovddideapmái mii čatnasa kulturárbbi geavaheapmái.

3.2 Lágat

Kulturmuittohálddašeami doaimma mii gullá kulturmuittuid ja kulturbirrasiid suodjaleapmái ja hálddašeapmái, mudde ovddimusat geassemánu 9. b. 1978 mannosáš Kulturmuittoláhka, oktan láhkaásahusaiguin. Riikkalaš láidestusat bohtet jahkásaččat ovdan Birasgáhttentdepartementta bušeahttaproposišuvnnas (dahje bušeahttaárvalusas) ja Riikkaantikvára (Kulturmuittohálddašeami direktoráhta) vuordámušreivves.

Geassemánu 27. b. 2008 mannosáš plána- ja huksenláhka (PBL), mii mañimusat nuppástuhttojuvvui suoidnemánu 1. b. 2010, lea suohkaniid deháleamos reaidu kulturárbbi seailuheamis. Kulturmuittut, kulturbirrasat ja kultureanadagat sáhttet ja galget oainnusin dahkkajuovvot/govviduvvot suohkanplána areáloasis ja muddenplánain.

Plána- ja huksenlága ulbmilparagrafa, § 1-1, cealká ee.:

”Plánen lága vuodul galgá veahkehit oktii heivehallat

stáhtalaš, guvllolaš ja suohkanlaš doaibmamušaid ja leat



▲
 Árat geađgeáiggi mikrolaigasat, maid leat gávdnan arkeologalaš roggamiin Goahtenjárggas Romssa suohkanis jagi 2008 ja 2009. Govvideaddji: Adnan Icgis©Romssa Musea, Universitehtamusea

vuodđun go resurssaid geavaheapmi ja suodjaleapmi mearriduvvojit.”

Areálaplánat leat reaidut mat ee. buktet oidnosii gáhttema. Kulturमितohálddašeapmi buktá árvalusaid suohkaniid plánabargui mii giedahallá kulturmuittuid, kulturbirrasiid ja kultureanadagaid mat fertejit, vejolaččat berrejt, merkejuvvot plánakárttaide deastaavádahkan rivtes mearrádusaid vuodul. Kulturमितolága mielde buot dárbbaslaš iskkadeamit, earret arkeologalaš roggamiid, galget leat čađahuvvon ovdalgo kulturमितohálddahus buktá loahpalaš cealkámuša muddenplánadásis.

Plána- ja huksenlága huksenáššeaoasis, Huksenáššelahkaásahusa paragrafa § 13-5 čuoggás j,

celkojuvvo doaibmaluohká 1, 2, 3 dohkkehusa hárrái, mii guoská “gáhttenárvosaš ráhkadusaid bargguide”, galgá leat guovdilis dohkkehus dasa geas lea lágalaš ovddasvástádus dan čađahit. Dat veahkeha sihkkarastit gáhttenárvosaš visttiid doarvái buori divodeami. Riikkaantikvára lea ásaheamen dakkár guovdilis dohkkehanortnega. Fylkkasuohkanis lea maid birassuodjalusas mearkkašahtti ovddasvástádus plána- ja huksenlága vuodul, ja vel doaibmamušat jagi 1957 mannosáš olggustallanlága vuodul, ja das lea maid oktiivevehallanovddasvástádus buot dáin fágasurggiin.

Oddajagemánu 17. b. 2007 Norga dohkkehii golgogtmánu 17. b. 2003 mannosáš Unesco-konvenšuvnna vuoiŋŋalaš kulturárbbi gáhttema birra, go Stuorradiggi dagai dan mearrádusa. Konvenšuvdna bidjá vuodu dasa, ahte vuoiŋŋalaš kulturilbmademiid galget systemáhtaleappot rahčat duodaštit ja ovddidit.

Njukčamánu 1. b. 2004 mannosáš Eurohpálaš eanadatkonvenšuvdna mearrida bajimuš láidestusaid dasa, mo gáhttet, hálddašit ja plánet eanadagaid. Áigejuovdilis lágat leat vuos ja ovddimusat plána- ja huksenláhka, luonddušládđjiivuodalahka ja kulturमितoláhka. Eará dehálaš vuogit mo bargat, lea hálddašit ekonomalaš doarjagiid ja sierranas surggiid ovttasbarggu ortnegiid. Diehtujuohkimiin ja rávvemiin lasihit máhtu ja didolašvuoda eanadatárvvuid birra.

Stuorradiggediedáhus nr. 15 (2000-2001) Norgga nationála unnitlogut – Stáhta politihka birra mii lea juvddálaččaid, kvenaid, rom-álbmoga, romani-álbmoga ja vuovdesuopmelaččaid hárrái lea čuovvoleapmi das, go Norga jagi 1999 vuolláičálii Eurohparádi rápmakonvenšuvnna mii suodjala nationála unnitloguid. Stuorradiggediedáhus lea daid vuodđojurdagagiid geahčadeapmi mat galget leat stáhta politihka vuodus, go meannudit juvddálaččaiguin, kvenaiguin, rom-álbmogiin, romani-álbmogiin ja vuovdesuopmelaččaiguin, ee. dáid joavkkuid kultuvrra seailluheami várás.

Sámit dohkkehuvvojedje álgoálbmogin go Norga jagi

1990 vuolláičálii jagi 1989 mannosáš ILO konvenšuvnna nr 169 álgoálbmogiid ja čeardaálbmogiid birra iehčanas stáhtain (ILO). Sámedikkis lea sámi kulturmuittuin hálddašanoovddasvástádus.



3.3 Organiseren ja ovddasvástádus

Maid geatge barget kulturmuithálddahas

Riikkaantikváras

- Lea ovddasvástádussan čadahit stáhtalaš kulturmuithopolitihka, ja das lea bajimus fágalaš ovddasvástádus guvllolaš kulturmuithálddašeamis.
- Lea ráfáidahttojuvvon kulturmuittuid dáfus mearridanváldi.

Fylkkasuohkan ja Sámediggi

- Hálddašit guvllolaš kulturmuittuid.
- Mearridit dan válddi vuodul maid kulturmuitholáhka ja Plána- ja huksenláhka addet.
- Gozihit ráfáidahttojuvvon kulturmuittuid.
- Sáhttet mearridit gaskaboddosaš ráfáidahttima.
- Láhčtet válljejuvvon kulturmuittuid álbmoga geavaheami várás.
- Galget dohkkehit buot almmolaš ja stuoribuš bođolaš doaibmabijuid ovdalgo suohkan mearrida plánaid.
- Sáhttet vuostáicealkámuša buktit áššiin main dehálaš kulturmuithoberoštumit sáhttet menddo unnán váldojuvvot vuhtii.
- Galget oazžut dieđu go arkeologalaš ja sámi kulturmuittut gávdnojuvvojit.
- Kulturmuithálddahas fágaolbmot galget guvllolaš dásis rávvvet suohkaniid ja olbmuid guđet háliidit rávvvagiid, ja sis lea lagaš ovttasbargu Riikkaantikvárain.

Romssa Musea - Universitehtamusea

- Galgá oazžut buot ohcamiid ja plánaáššiid mat gusket doaibmabijuide mat leat mearas ja čáziin, dahje daid lahka.
- Čadaha vejolaš mearraarkeologalaš iskkademiid.
- Čadaha roggamiid go dat lea dárbbalaš.

Suohkanat

- Earret Romssa gávpoga eai leat ovttaga Romssa fylkka suohkanis sierra kulturmuithovirggit, muhto mángga suohkanis lea vistesuodjalusmáhttu ja sáhttet rávvvet álkibuš áššiin.
- Go leat ohcamat huksemis, gaikumis, roggamis jna., de galgá dábálaččat suohkan daid gieđahallat ja dasto lágideit ášši guvllolaš dássái.

Buot

- kulturmuitholága rihkkumat leat ránggáštatti rihkkumat ja gullet dábálaš áššáskuhtimii. Dat mearkkaša ahte juohkehaš sáhtta guoddalit ráfáidahttojuvvon kulturmuittuid vahágahttimiid dahje bilidemiid, ja ahte buohkain mis lea ovddasvástádussan seailuhit kulturárbbi.



Arkeologalaš roggamat addet mávssolaš dieđuid vássánáiggi ássamis ja eallinvuogis. Govas mii oaidnit roggamiid mat čadahuvvojde Goahntenjárggas Romssa hámmana huksema oktavuodas. Govva: Romssa Musea

Fylkkasuohkanis, Sámedikkis ja Romssa Museas lea ovddasvástádus guvllolaš kulturmuithálddašeamis. Buot gollmma oasálašzi lea fápmuduvvon váldi jagi 1978 mannosáš kulturmuitholága vuodul. Fylkkasuohkanis ja Sámedikkis lea kulturmuithofágalaš vuodus vuostáicealkinváldi plánaáššiin Plána- ja huksenlága vuodul. Fylkkasuohkana ja Sámedikki váldobargamušat leat rávvet ja bagadallat suohkaniid ja ovttaskas olbmuid ee. plána- ja huksenáššiin, ja konkreh-ta suodjalan- ja dikšunbargguin. Riikkaantikvára lea ožžon ovddasvástádussan čuovvolit fylkkasuohkana dannego dasa lea biddjojuvvon guvllolaš kulturmuithálddašeapmi.

Romssa Museas leat ovddasvástádussan kulturmuittut mat leat čázi vuolde, sihke čázadagain ja mearas. Romssa Museas lea maid ovddasvástádus roggamiin, gč. kulturmuitholága. Sihke fylkkasuohkanis ja Romssa Museas lea ovddasvástádus dikšut automáhtalaččat ráfáidahttojuvvon kulturmuittuid Romssa fylkkas. Jos ohccojuvvo sierralohpi spiehkastit kulturmuitholágas, de Riikkaantikvára dahká loahpalaš mearrádusa daid fágalaš árvoštallamiid mielde maid oážžu Romssa Museas, Sámedikkis ja fylkkasuohkanis.

Kulturmuitholága addin váldi guoská vuos ja ovddimusat dak-kár kulturmuittuide main lea riikkalaš mearkkašupmi. Láhka automáhtalaččat suodjala boarráseamos kulturmuittuid, mat leat árabut go jagi 1537, ja visttiid mat ain ceaggájit vaikko leat huksejuvvon ovdal jagi 1651, ja sámi kulturmuittuid mat leat badjel 100 jagi boarrásat. Earáge kulturmuittuid, mat sierranas sivaid geažil leat erenoamáš mávssolaččat, sáhttet Riikkaantikvára mearrádusat ráfáidahttit. Olbmuid doaimmaid buot luottat leat álgoálggus jo kulturmuittut, muhto kulturmuitholáhka guoská dušše dan oassái mii dain lea válljejuvvon.

Kulturmuithálddahusas ja dávvirvuorkkain lea maid ovddasvástádus ádain, nugo omd. automáhtalaččat ráfáidahttoju-

vvon odđasat áigái gullevaš arkeologalaš gávdnosiin ja ádain, arkiivaávdnasiin ja govain. Automáhtalaččat ráfáidahttojuvvon bođu gávdnosat mat gullet árat áigái go jagi 1537, galget lágiduvvot fylkkasuohkanii registrarastima várás. Sámedikkis lea ovddasvástádus sámi ádain mat leat boarráseappot go 100 jagi. Gávdnosat doaimmahuvvojit dasto Romssa Museii vur- kema ja sihkkarastima várás.

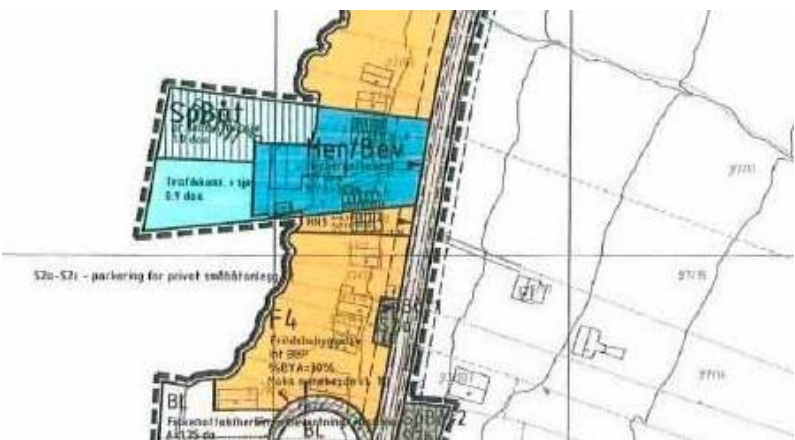
Guovlomuseain ii leat hálddašánváldi, muhto dain lea dehálaš gaskkustandoaibma. Mánja guovlomusea dáhttot ráhkadit čájáhusa dávviriin mat leat gávdnojuvvon sin guovlluin. Arkeologalaš ádaid luoikaneavttut leat garra fágalaš gáibádu-sat sihkkarvuhtii ja áibmodilálašvuodaide. Ulbmil lea ahte museat galget sáhttit luoikkahit ádaid dahje ádaosiid riikka-oassemuseain ja gaskkustit daid iežaset guovllu olbmuide. Ovddasvástádus eará ádain ja dávviriin ja daid hálddašeapmi gieđahallojuvvo Romssa fylkkasuohkana musea- ja fanas-gáhttenplánas.

Romssa fylkkas leat njeallje guovlomusea: Davvi-Romssa Musea, Perspektivet Museum, Gaska-Romssa Musea ja Lulli-Romssa Musea. Guovlomuseat leat boahán áigái dannego mánja báikkálaš musea leat nannejuvvon ja biddjojuvvon guvllolaš museahálddašeami vuollái. Guovlomuseat doaimmahit viššalis gaskkustanbarggu, ja eaiggáduššet ja hálddašit ollu visttiid. Romssa fylkkasuohkan addá doarjagiid guovlomuseaide ja eará kulturárbeásahusaide.

Suohkaniin lea ovddasvástádus das, ahte kulturmuittut ja kulturbirrasat váldojuvvojit vuhtii suohkanlaš plánabarggus, gč. Plána- ja huksenlága. Suohkaniin lea ovddasvástádus ovdal jagi 1850 mannosáš visttiin, ja dain lea muđuid geatnegasvuolta ráddádallat guvllolaš kulturmuithálddahusain buot áššiin mat gusket gáhttenárvošaš visttiide, ráhkadusaide ja kulturbirrasiidda.



Registariid ođasmahttin gáibida ahte kulturmuithálddahusa bargit mannet kulturmuithálddahusa daid registarastit. Dát govva čájeha mátkki muhtun Lulli-Romssa sulluide. Govvideaddji: Marit Chruickshank



Kulturmuithálddahusa leat kárttat guovdilis bargoreaidut. Govva: Romssa fylkkasuohkan

3.4 Diehtovuodut ja registarat

Registarat ja diehtovuodut leat dehálaš reaidut kulturmuithálddahusa buori hálddahusa sihkkarastimii. Kulturmuithálddahusa leat mángga registara mat siskkildit sierranas kulturmuithálddahusa.

Askeladden

Askeladden lea almmolaš diehtovuoddu mas leat Norgga buot ráfáidahttojuvvon kulturmuithálddahusa ja kulturbirrasat, ja las- sin vel logahallojuvvon girkut. Askeladdena eaiggáduššá ja jođiha Riikkaantikvára. Askeladden lea internehtas kulturmuithálddahusa, stáhtalaš suorgeiseválddiid ja suohkaniid olámmottos. Go mángga hálddahaneiseválddi besset geavahit neahtadieđuid kulturmuithálddahusa birra, de dat dahká álkibun suorgeiseválddiid ja suohkaniidda vuhtii váldit kulturmuithálddahusa, maiddá plánabarggu áramus muttuin. Eai leat dat- tetge buot arkeologalaš kulturmuithálddahusa registarastojuvvon, ja ollu registarastimat leat váillálaččat.

Kulturmuithálddahusa

Kulturmuithálddahusa lea diehtovuoddu mas olbmot sáhttet gávdnat dieđuid ráfáidahttojuvvon kulturmuithálddahusa birra, mat leat suohkaniin. Diehtovuoddu lea huksejuvvon Askeladdena dieđuide, ja dat ođasmahttojuvvo čađat dađistaga go ođda registarastimat dahkkojuvvojit. www.kulturminnesok.no

Sefrak

Sefrak mearkaša dárogillii Sekretariatet for registrering av faste kulturminner. Sefrak vehkiin registarastojuvvojedje jagis 1978 jahkái 1994 boares vistit Romssa fylkkas. Álgo- álggos registarastimat fátmastedje buot visttiid mat ledje huksejuvvon ovdal jagi 1900, muhto Davvi-Romssa dáfus, soahtehistorjja geažil, šattai vejolaš registarastit visttiid mat ledje huksejuvvon gitta jahkái 1945. Duoin eará suohka- niinge muhtumat vuoruhedje registarastit gitta jahkái 1945.

Oppa fylkkas registaraste goit 17 000 dávvira, eanaš visttiid. Sefrak lea ávkkálaš reaidu plánabarggus ja go oktavuodaváldi.

olbmui leat gažaldagat bođu visttiid birra. Registarastojuvvon dieđut, earret govaid, leat odne olámuttos Matrikkelena ja Tromsatlasa bokte, www.tromsatlas.no. Fylkkasuohkan, muhtumassii ovttasráđiid suohkaniiguin, lea maid vuoruhan registrarastimiid skánnema, nu ahte visttiid govatge leat digítála hámis olámuttos.

NB-

registar

Riikkaantikvára Nasjonale interesser i bynammasaš

diehtovuodđu, NB-registar, čájeha main gávpotosiin Norggas lea riikkalaš kulturmitomearkkašupmi, ja buktá ovdan deháleamos luottaid das mo Norgga gávpotovdáneamit leat leamaš vikiŋggaid áiggi rájis sullii jahkái 1950. Dáinna re-

aidduin Riikkaantikvára háliida dahkat vejolažžan eambbo

ovddalgihitii árvidahtti árvoštallama das maid lea dehálaš

váldit vuhtii gávpogiin mat leat registaris. Go gávpot, dahje

gávpotguovlu, lea registrarastojuvvon diehtovuodđui, de dat ii

mielddis buvttu formála suodjalusa, muhto dušše čájeha ahte

beroštahtti riikkalaš kulturmuittut leat. Riikkalaš beroštumit sáhttet čatnasit gávpogii oppalohkái, sierra birrasiidda dahje struktuvraide.

NB-registar lea vuos olámuttos dušše fylkkasuohkaniidda ja dan 69 suohkanii mat leat registaris. Romssa fylkkas gávpot- gat Romsa ja Hárštá leat registaris.

Riikkaantikvára fuopmášuhtta ahte NB-registar ii leat ollislaš logahallan, ja ahte gávpogiin ja čoahkkebáikkiin mat eai leat ovddastuvvon registaris, dattetge sáhttet leat kulturmuittut main lea riikkalaš mearkkašupmi. NB-ráđjemat Romssa gávpogis ja Hárštás galget divoduvvot plánaáigodagas.



▲ Gáivuonbađas, Biertavári fiervvás, leat measta 30 mearrabuvrri. Boarráseamos buvrit leat 1800-logu rájis. Mearrasámit lávejedje geavahit mearrabuvrriid biergasiid ja gálvvuid rádjama várás. Olbmot ollu bivde vuona iežaset atnui, ja manne vel stuoorra jahkodatbivduide Lofuhttii ja Finnmárkui. Govvideadji: Marit Chruickshank

3.5 Registariid ja diehtovuoduid ođasmahttin

Vaikko ollu min kulturmuittuin leat registrarastojuvvon riikkalaš ja guvllolaš registariidda, de dattetge dain lea ollu mii váilu. Stuoorra hástalus lea dat, go hálddahusas ii leat dievas visogovva das mat kulturmuittuid leat suohkaniin.

Oassi automáhtalaččat ráfáidahttojuvvon kulturmuittuin duođastuvvui riikkaviidosaš registrarastimis mii čadahuvvui Økonomisk kartverk várás áigodagas 1960-1990. Dalle dan hávi duššefal deháleamos deattovuollásaš guovloosit välljeju- vvojedje guđege suohkanis. Stuoorra guovllut čoahkkebáikkiid olggobealde, dárogillii LNFR-guovllut (landbruk, natur, fri- luftsliv og reindrif) leat danne unnán iskojuvvon. LNFR-guovllut leat dattetge odne deattovuollásaš guovllut, main leat ollu huksemat ja main resurssaid geavahit. Registrarastojuvvon guovlluid eai leat systemáhtalaččat čuovvolan, nu ahte odne mii eat dieđe kulturmuittuid dili eatge dieđe leatgo buot registrarastojuvvon kulturmuittut áimmut.

Juovlamánus 2010 ledje registrarastojuvvon 5 573 ráfáidahttojuvvon saji Romssa fylkkas, mat gullet sihke ovddeš ja dáláš áigái. Juohke kulturmuittosajis sáhttet leat máŋga sierra muittu. Dakkár bivdokulturmuittosajit leat mat siskkildit badjel

100 bivdorokki, ja huksehagain sáhttet leat 5-10 sierra vistti. Sullii njealjádas oassái váilot dattetge dárkilis kártemušat. Dát lea Askeladden ja Kulturminnesøk reaidduid stuoorra váilivuoha, go daid válđoássi lea fállat kártejuvvon dieđuid. Jos giige ohcá dihto dállonummariid, de eai leat dieđut daid kulturmuittuid birra main váilot kártejuvvon dieđut.

Eai buot registrarastojuvvon kulturmuittosajit maid lea vejolaš viežžat Kulturminnesøk reaidduin, leat dakkárat maid kulturmuittoláhka eahpitkeahhtá lea ráfáidahttan ja suodjalan. Lagabui 1 500 registrarastojuvvon kulturmuittosaji eai leat jogo čielggadan agi dáfus dahje dain ii leat ráfáidahttojuvvon kulturmuittovuođas ovdalago daid ahki ja šládja lea dárkkileappot mearriduvvon. Dát ollu čielggatkeahhtes kulturmuittut leat stuoorra hástalusson kulturmuittohálddahussii, ja dárbu lea dárkkálmahtti registrarastimii, vai lea vejolaš daid hárrái mearridit loahpalaččat. Muhtun kulturmuittut sáhttet maid leat roggojuvvon dahje biliduvvon, dahje daid ii lean vejolaš gávdnat dárkkálmahtti registrarastimis. Dat leat registrarastojuvvon leat duššan.



Čoarvebaste mii gávdnui Ivgomuotkkis. Govva: Adnan Icgagic© Romssa Musea, Universitehtamusea

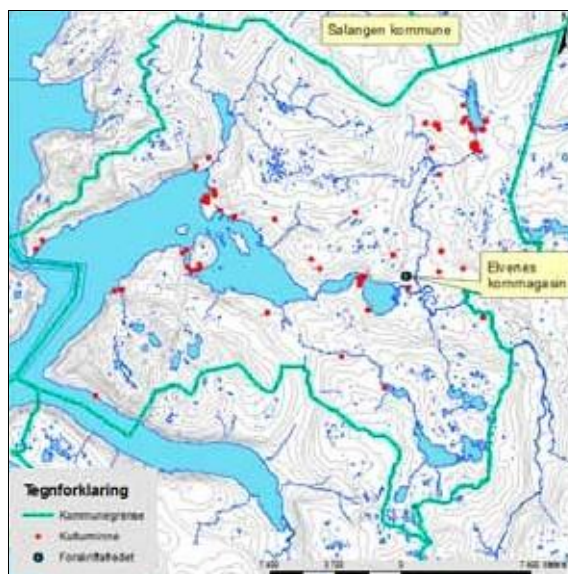


Boares stuolul rádjosis. Govva: Romssa fylkkasuohkan

	Lohku	Ii leat kártii biddjon
Buot Askeladdena báikkít		1371
Automáhtalaččat ráfáidahttojuvvon báikkít	3823	771
Alle enkeltminner	13836	10442
Automáhtalaččat ráfáidahttojuvvon bođu muittut	10338	8008
Mearritkeahtes báikkít	1435	502
Mearritkeahtes bođu muittut	3016	2258

Nugo automáhtalaččat ráfáidahttojuvvon kulturmuittut registrarastojuvvojedje Økonomisk kartverk várás, nu maiddá registrarastojuvvojedje boares vistit Norggas Sefrak-registarii. Registar lea dattetge váillálaš, ja das ii leat makkárga vistiid kvalitehtaárvoštallan – dušše ahki lei árvoštallaneaktu. Mánja vistti, sierranas sivaid geažil, eai registrarastojuvvon. Registrarastináiiggi rájis eai leat čadáhuvvon mearkašahti registrarastinođasmahttimat, earágo dat nup- pástusat mat čuvvot matrihkkala ođasmahttimiid. Suoh- kanplánaid oktavuodas mii leat geahčadan muhtun suoh- kaniid registrarastimiid, ee. ođđa govvidemiiguin. Dakkár geahčadeapmi dahká maid vejolažžan ollistit registara visttii- guin mat eahpitkeahhtá livčče galgan leat mielde, ja visttiiguin mat leat gáhttenárvosáččat vaikko leat huksejuvvon maŋŋá 1900/1945. Dárbu lea čadáhut viiddis ollistaniskkademiid, vai lea vejolaš buorit diehtovuđu.

Sámi visttit mat leat boarráseappot go 100 jagi leat automáhtalaččat ráfáidahttojuvvon. Dáin kulturmuittuin eai leat buorit registrarat, ja stuorra dárbu lea daid registrarastit. Dan fertejit Sámediggi ja fylkkasuohkan čadáhut ovttasráđiid.



Go ođđa kulturmuittut registrarastojuvvojit, de dat biddjojuvvojit Askeladden nammasaš diehtovuđui. Ain leat ollu kulturmuittut báhcán merkekahtá kártii. Kárta čájeha ráfáidahttojuvvon kulturmuittuid Siellagis. Govva: Romssa fylkkasuohkan

4 KULTÚRHISTORJÁ



Mii kulturárbbiid lea Romssa fylkkas?

Duktasajit leat olbmuid maŋis guđet elle dáppe dasttá jieknáiggi maŋŋá, vikingaskiippaid vistesajit, gaskaáiggi mannosáš stuorra gárdindievát ja viiddis bivdoráhkadusat. Mánngakultuvrrat servodaga luottat leat báhcán, nugo sámi goahtesajit, bassi várit ja kvenaid sávdneárbevierut. Fatnasat leat báhcán, geainnut ja guollefitnodagat, nuppi máilmmesoáđi bázahasat ja dáruiduhttinproseassaid luottat. Mis leat árbevierut ja máhttu geavahit eanadaga, buriid guollebivdosajiid vihtanat, bihkkaboaldinsajit ja lavdnječuolahagat dahje -čuohpahagat. Min máhttu fátmasta duoji, musihka, dipmaduoji ja borramušaid, nugo Árvovuona “oppgangssaga”, Olmmáivággeránu, vuoivvasguoli, Giehtavuongáhku ja Báhcavuonleavssa.

4.1 Romssa fylkka historjá

Romssa fylkka eanadahkii gullet čiekŋalis vuonat, govda si-seatnangilit, čohka gáissát, viiddis duoddarat ja čáppa sullojeaddjás mearragáttit. Álki lea beassat resurssaide, sihke mearas, meahcis ja váris. Stuorra oasis Romssa fylkka vuolládagain eai badján oppa 100 mehterage meara bajábeallái. Guhkes áiggiid jieknáiggi maŋŋá mearra olii badjelii go dál.

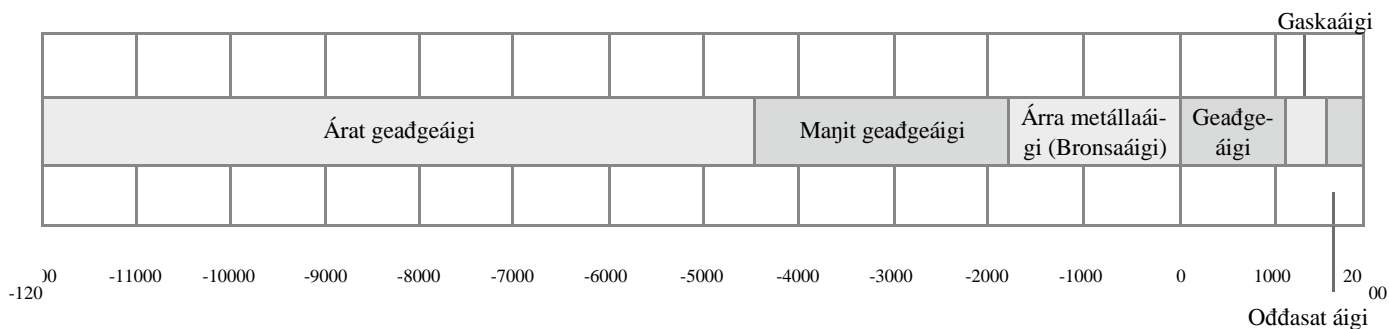
Geadge- ja ruovdeáiggi ledje gáttit ja vuonat mánngga sajis gokko odne lea siseana. Mearragáddi olii veaháš badjelii go

70 mehtera Sis-Romssas, ja sullii 40 mehtera badjelii olgolis mearragáttis. Eatnamat badjánedje njozet ja cehkiid mielde, ja mánnga duháha jagi gitta min iežamet áigái Sis-Romssa oasis ledje ain vuotnamáilbmi. Lassin dasa, ahte ledje vuotnaeatnamat, de jieknja ja suttačázit hábmejedje fierpmádahkan čázádagaid mat olle siseatnamiidda ja eatnamiidda mat odne leat Ruotas. Govda eanuid ja stuorra jávrriid olbmot atne guhkes gaskkaid johtolahkan miehtá min historjjá.

Dát rahpá midjiide čearggusmahtti vejolašvuodaid gávdnat sin luottaid, guđet orro dáppe min ovdal. Eanadat čájeha midjiide maiddái iežas lunddolaš eavttuid dasa, go Romssa fylka áiggiid čađa lea leamaš mánngakultuvrrat deaivvadan-guovlu.



Fanasmahtor lea oassi davvinorgalaš kulturhistorjjás. Govvideaddji: Gunnar Holmstad



Maŋjit geadgeáiggi ákšu mii gávdnui Goahtenjárggas Romssas. Govvideaddji: Adnan Icağic © Romssa Musea, Universitehtamusea



Čilla. Stortindenis, mii lea Doaskku suohkanis. Govvideaddji: Harald Johnsen

Ovdahistorjá

Min kulturhistorjá álgá maŋŋágo jiekŋa geassádii mearragáttis. Olbmot ásaiduvve vuos mearragáddái ja jávriid ja čázádagaid gáttiide. Resurssat ledje valjis. Mearas ledje dak-

kár riggodagat go guolit, fállát ja njuorjjut. Jogain ja jávr-

riin lei ollu dápmot ja luossa. Vuvddiin ledje unnafuoddut, stuorrafuoddu, muorjjit ja guobbarat. Mánŋga sajis Romssa fylkkas mii gávdnat geađgeáiggi orrunsažiid mat ain vuhttojít eatnamis. Dan áigodaga rájis, go jiekŋa geassádii, gitta 4

500 jagi rádjai ovdal Kristosa (mii lea árat geađgeáigi) dábá-

leamos ássanluottat leat geađgereaiddut ja geađgereaidduid čuolahasat. Árat geađgeáiggi goadit ráhkaduvvojedje dájvja

eatnama ala, dahje roggojuvvojedje veaháš eatnamii. Danne mii hárve oaidnit boarráseamos goahteduvttaid govádahkan eatnamis. Sivva dasa lea ahte jeakkit ja daid lavdnješaddu

odne gokčēt jalgadasaid mat dalle ledje goike čievračorut.

Goahtenjárggas Romssa suohkanis maŋimuš jagiid roggamat leat buktán oidnosii áidnalunddot gávdnosiid, namalassii stuorra goahteduvttaid mat lea leamaš assás lavnnji vuolde. Dát vistit ledje njárggas mii olii guollás Buvronuorrái eambo go 9 000 jagi dás

ovdal.

Miehtá árat ja maŋit geađgeáiggi ledje dábáleamos ássansajit boares gáddegittiin mat ledje daláš viepmariin. Dadistaga go siseatnama jiekŋa suddai visot ja šattut ja eallit viidánedje vu- miide ja legiide ja várrevilttiide olbmot atnigohte siseatna- mage.

Geadgeáiggi olbmui lei buorre máhttu das, mo fidnet ja at- nit eatnama ja meara riggodagaid. Sii johtaledje ollu, ja sis ledje viiddis oktavuodat sihke máttás, nuorttas ja davás. Sin servodagain ledje suorra oktasaš ássanbáikkít ja unnibuš jahkodatbáikkít ja bivdobáikkít. Midjiide lea jáhkehahtti ahte sii elle joavkun maidda gulle eanemusat moadde čuođi ol- bmo, ja sis ledje suorra “orostallanbáikkít” dahje guovllut. Vaikko olbmot bivde guliid ja fuodđuid, de šattut ledje suor- ra oassi sin borramušain, ja šattuid ja šaddobáikkiid juogalá- gan dikšun ferte leat leamaš dábálaš daid áiggiid. Nuppástu- sat bivdoeallimis eanadoalloeallimii dáhpáhuvai veahážiid veahážiid. Sullii 4 000 jagi dás ovdal šattai dábálaš doallat dápmaealliid miehtá riikka, jáhkkimis vuos sávzzaid. Ullu lei resursa maid atne sihke biktasiidda ja goahteloavddan. Fat- nasat ledje dehálaččat dáidda servodagaide, ja mii fertet jáhk- kit ahte ullobiktasat ledje áibbas dárbašlaš mearragárvvut maiddái geadgeáiggige. Maŋŋá, go olbmot atnigohtet suorát borjjasfatnasiid, de ullu šattai vealttakeahtes riggodahkan.

Šibitdoallu dagahii dan, ahte olbmuide lei lunddolaš ás- sat guhki but ovtta báikkis go ovdal. Mánŋga báikkis fertii šibihiidda leat suodji dálvet, ja lei várra dábálaš ahte sávzzat ja olbmot orro seamma goađis. Dat buvttii lieggasa, ja muhkiid lei vejolaš atnit boaldámuššan ja seinniid notkamii amaset luoitit lieggasa ja amas galmmas jielat sisa. Seammás álmmo- gis joavkkut ain elle eanaš fuodđobivddus. Mánŋga báikkis, omd. Guohcavuomis Romssas ja Málátmuotkkis Báhcavu-



Manjit geađgeáiggi olbmot ásaiduvvagohte, ja sis ledje šibihat. Sávza lei dehálaš resursa. Govas mii oaidnit Norsk spelsau, min sávzanáliin okta dain boarrásepmosiin, ja dát sávzzat leat govviduvvon Á dálus Loabágis. Govvideadjji: Marit Chruickshank



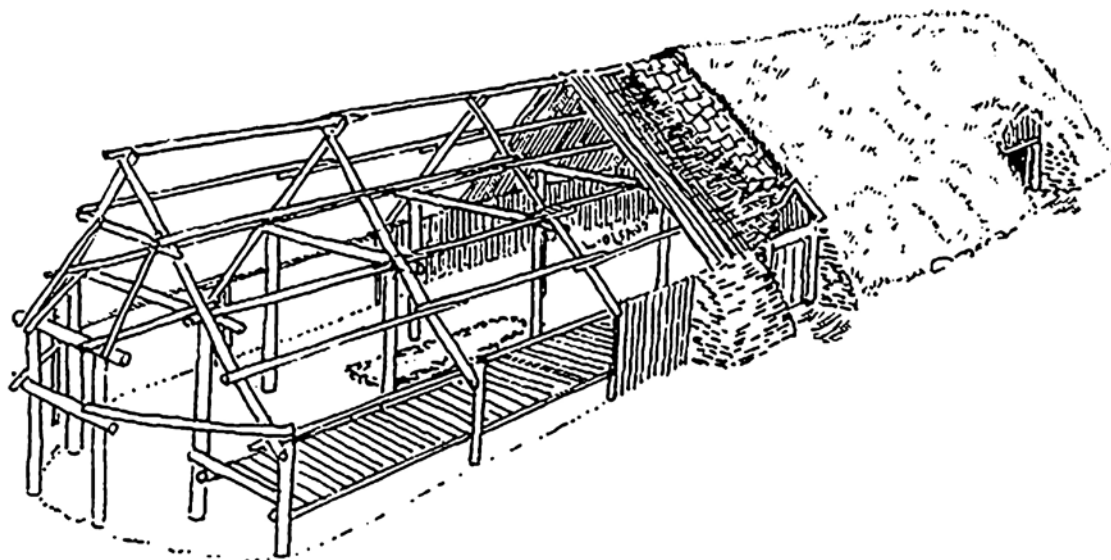
Rabas ássansadji mii lea árat geađgeáiggi rájis. Reaiddut ja láigasat reaidoráhkadeami manjá leat gávdnojuvvon eatnama alde, mat leat árat geađgeáiggi rájis. Dálkkit, jiekka ja čáhci leat golladan ássansaji šaddogearddi. Dát kulturmuittut sáhttet álkit billašuvvat. Govvideadjji: Harald Johnsen

nas, mii odne gávdat luottaid stuorra bivdoráhkadusain ja bivdorokkiin, maid atne godde- ja sarvvabivdui.

Dasto árra metállaáiggi (1800 jagi rájis ovdal Kristosa áig- gi gitta Kristosa riegádeami rádjai) ja ruovdeáiggi (Kris- tosa riegádeami rájis gitta 1050 jagi rádjai manjá Kristosa áiggi) gávppašepmi šattai dađistaga deháleabbon. Stuorra ja unna hávdeborat leat njárggain ja sulluin main olmmoš sáhtta bures oaidnit johtinluvrra, ja dat dego čájehit terri- toria. Ruovdeáiggi goadit sturro ja ráhkaduvvojedje dih- to doaimmaid várás. Mii gávdat guhkesvisttiid duvttaid miehtá Romssa rittu. Guhkesvisttiin ledje dávjá ássanoassi ja šibitoassi, ja dáluin lei vel fanasvisti. Gaskaáiggi (1050- 1400 m.Kr) guollegávppašepmi šattai dađistaga deháleab-

bon. Dat vuhtto dain ollu dálločoruin mat leat miehtá rittu. Dain leat gávdat ollu sihke árgabeaireaidduid nugo láibunrávtuid, stovlagedggiid ja gápmagiid, muhto maiddá olgomáilmmis vižžojuvvon gálvvuid, nugo keramihka ja bearraliid, mat duodaštit gávpeoktavuođaid sihke nuorttas ja máttás. Dološdaru álbmoga ja sámiiid gávppašepmi lea leamaš dehálaš.

Vikiŋgaáiggi Romssa fápmoguovddáš lei Tore Hunda ja Asbjørn Selsbane riikkas, mii lei Bjarkeajus ja Runáššis. Muhto báikkálaš oaivámušaid áigi nogai farga, ja Runášši girku ja dan ladneseainnádat leat symbolat mat čájehit kristalašvuoda ja riikkafámu viiddideami davás. Vuosttamuš girku varra huksejuvvui dán báikái 1100-logus.



Gaskaáiggi guhkes visti. Visttiin ledje rohpeguoddi čakkat ja dat ledje muttarduvvon. Dávjá lei sihke šibitoassi ja olbmuid orrunoassi seamma visttis. Govva: Leidulf Olsrud



▲
 Idjanjunis Dieváidvuovddis lei gaskal 15 ja 20 ruottilaš sámi bearrašis geasseorohat jagi 1920 rájis jagi 1930 rádjai. Sullii seamma ollu ledje Devdvesvuomis. Gáiccagodiid historjá muitala ahte ruotasámiin, guđet orro geasseorohagas, lei lagaš gaskavuohta Dieváidvuovddi, Rostovuovddi ja Gearrgesvuovddi olbmuiquin. Go sámit bohte ealuideasetguin giđdat ja várru runiidii, de manne vulos gillái gáiccaid viežžat. Go čakčat galge johttát nuorttas fas, de dolvo gáiccaid gillái. Govvideaddji: Hans Prestbakkmo

Nationála stáhtat ja vearuheapmi

1200-logu gaskkamuttos Romssa guovlu julggaštuvvui leat

Norgga stáhtafámu davvilaš rádjabáiki, ja rádjá gessojuvvui

Ittus norgalaš ja ruoššalaš vearuhanguovlluid gaskka. Skansen ja vuosttas Márjágirku mii lei Prostnesetis Romssas

(1250), šadde máttanorgalaš váldevuođa symbolan davvin.

Viiddis osiin Romssas, erenoamážit siseatnamis ja vuonaid sisosiin, ásse ollu sámit. 1500-logu loahpa rájis Romssa lei ruota gonagasriikka ja Danmárkku/Norgga gonagasriikka gaskasaš rádjaguovlu. Rádjaáddejupmái lei sámiiid lahkaleahkámuš dehálaš. Go vearuhii ja stivrii gávppašeami, de stáhta sáhtii čatnat sámi álbmoga alccesis, ja nu oažžut áidnaválddi guovllus. Jagi 1551 ruottilaš goanagasfápmu válddii alccesis birkelaččaid válddi vearuhit sámiiid. Kalmarsoahti (1611-1613), mii buollái Danmárkku/Norgga ja Ruota gaskii, lei soahti davi resurssaid alde. Ruota gonagas gáibi- dii vearu Romssa sámiiin gitta 1700-logu gaskamuddui. Jagi

1751 mearriduvvojit Danmárkku/Norgga ja Ruota gaskasaš rájájat. Lassin rádjasoahpamuššii ráhkaduvvui Lappekodi-sillen. Dat stivre sámiiid johtimiid rájá rastá jahkodagaid mielde. Boazosápmelaččat, guđet rádjageassima geažil jagi

1751 šadde Ruota stáhtalahttun, bukte Romssa márkan-

báikkiide gálvvuid mat bohte nuortamárkaniin. Dát sám gávppašanvuogádat, maid Ruota vearuhii, unnu dađistaga ja nogai go Norgga stuorragávppálačča bohtigohte Romssa 1800-logu álggus.

Go stáhtaeseválddit jagi 1604 vuosttas geardde ásahejde si-
viila hálddašeami davás, de Romssa guovlu šattai Nordlánd-
daid oassi, ovdalgo dat jagi 1787 šattai Finnmárkku oassin.
Dannego šattai váttis hálddašit dakkár guovllu mii viidodaga
dáfus lei viđadasoassi riikkas, ja mas vel lei lossat johtit, de
golgotmánu 1. b. 1866 vuodđuduvvui ođđa fylka, masa bidje
nama Tromsø amt.

Goikeguliid mávssolašvuotta

1000-logus jo goikeguolli lei dehálaš máilbmáivuovdingál-
vu. Goikeguliid vuvde dakkár riikkaide go Itáliai ja Portugá-
lii, main guolli lei dehálaš borramuš katolihkaid fástoáiggi.
Bergen ovdánii davi álbmoga ekonomalaš gaskkustanbáikin.
Álggus ledje jáhkkimis dušše Voagain Lofuohtas oktavuodát
dan fierpmádahkii, muhto sullii jagi 1400 oppa Finnmárk-
ku mearragáddi lei mielde goikeguollegávppašeamis. Davvi-
Norga šattai guolásteaddji bonddeservodahkan dadistaga go
álge eambbo njulgestaga goikeguollebuvttadeapmái bivdit
guliid buohtalagaid eanadoaluin ja guollebivdduin iežaset
atnui.

Romssa mearrasámit bisuhedje čavgadeappot májggabealat
ealáhuseminstara, dan botta go boazodoallu šattai dušše daid
sámiid erenoamáš ealáhussan guđet johtaledje dáláš riik-
karájáid rastá.



“Optegnelse 1914 . Havde med fra Kristiania den der kjøpte stamhingst ”Torbein”, 4 aar, pris kr 3500.00. Det gik godt paa turen, men nu siden har han været slem der han har været. Det var ikke det bedste at reise med en saadan hest alene. Johan O. Rognmo”

Ovdalgo traktorat ja biillat bohte, de olbmot dárbbasjedje buriid heasttaid, ja sahkkore mii lei buori náls, lei dehálaš. Jagi 1914 oste Málátvuopmái dõla-ore Torbein Oslo ávvočájáhusas. Dán heastta birra Johan muitala. Govva: Málátvuomi historjásearvi



Bihkka mii lea ráhkaduvvon Beardus ja Málátvuomis lea dovddus buori kvalitehta geažil. Govas oaidnit bihkkaboaldima Rognmo nammasaš báikkis, ja golbma Rognmo-oappáža čuččodit das. Govva: Málátvuomi historjásearvi

1500-logu guhkkodahkii gávppašeapmi monopolejuvvui duššefal Bergena, Troandima ja Københámmana gávpealbmáide. Dat dagahii dan, ahte čuožžiledje odđa ja dehálaš gávppašanoktavuođat nuorttas, namalassii Pomorgávppašeapmi. Oktavuodát Ruššii ja erenoamážit Arhángelska guvlui šattai dehálaš oassi Davvi-Norgga ekonomii ja ál- bmateallimis, ja dat bisttii gitta Ruošša váldegomiheami rádjai jagi 1917. 1700-logu gaskamuttu rájis gávppašanvuogádagat nuppástuvve. Dalle sáhte davvin maiddái báikkálaš gávpealbmátge oazžut ovdavuoigatvuohtan gávppašit, jos fal dáhtto doallat guossevesuide. Nu čuožžiledje lagabui 300 áidnarivttot gávppašanbáikki Davvi-Norgii gitta 1800-logu álgogeahčai, ja dat ledje báikkit maid báikkálaš njárga- gonagasat jodihedje. Das leat vuolgán čoahkkebáikkit ja huksenminstarat mat ain dálge leat riikkaoasi dovdomearkkat. Jagi 1789 dánska-norgalaš gonagas vuodđudii vuosttamuš gávpgiid davás, Várggáid ja Hámmarfeastta. Goalmmát gávppoga báikádeamis lei riidu, man geažil Romssa gávppot vuodđuduvvui easkka vihtta jagi dan maŋŋá, jagi 1794.

Ivgobađa márkan

Ivgobađa márkan lea Davvi-Norgga boarráseamos márkaniid searvis, ja dat namahuvvui vuosttamuš geardde jagi 1571. Dat márkan bisui Davvikalohta stuorámuš márkaniid logus. Das deaivvadedje boazosápmelaččat, Durtnosleagi gávpejaččat, norgalaš gávpejaččat ja birasguovlluid dážat, sámít ja kvenat.

Ivgobađa márkan lei dehálaš sihke gávppašeapmái ja stáhta vearuheapmái. Čakčamárkaniid dábálaččat gohčodedje sámi márkanin, ja giđdamárkana fas gohčodedje kvenamárkaniin. Jagi 1900 maŋŋá nohkagođii gávppašeapmi márka-

niin. Ruovdemáde huksemat, dámparuvttuid álggaheapmi ja odđa geainnuid ráhkadeapmi beavttálmahte gálvofievr-

rideami nationála stáhtaid siskkobealde. Rádjarasttideaddji gávppašeapmi šattai eambo gilvvu háldui, ja seammás lei politihkalaš vuosteháhku rádjarasttideaddji gávppašeapmái, ja dan geažil gávppašeapmi márkaniin massii beroštumi. Maŋimuš márkkan lei jagi 1955.

Fárremat

Romsii

Romsa lea álo leamaš servodat mas máŋgga guovllu álbmot-joavkkut ja sierranas čearddalaš joavkkut leat deaivvadan ja eallán ovttas. Odne leat Romssa fylkkas eanet go čuođi riikka olbmot. 1700-logus ja 1800-logus bohte Suomas kvenat Rom-sii. Sii ásaiduvve guovlluide main lei beahcevuovdi, dakkár resursa mii lea guovdil kvenaid eallinvuohká. Go suomelaš bonddet levve ja ásaiduvve sámi ássanguovlluide, de das vii-dánedje Norgga beallai.

1700-logu loahpas boahtigohte fárrejeaddjit Gudbrandsdál- las ja Østerdálas ja ásse ee. Berdui ja Málátvuopmái. Daid guovlluid sámit ledje dassáži geavahan. Máŋggas dain fár-rejeaddjiin ledje láigodálolaččat, guđet oidne alcceseaset leamen vejolašvuodaid šaddat iešmearrideaddji dálolažžan. Siskkit-Østlándda giliin ledje goavvejagit, ja Sis-Romssas fáldi Jens Holmboe, Sáččá ja Romssa gávpoga fáldegottis, lá- gidii nu, ahte olbmot sáhhte oažžut njáskkahagaid ja hukset alcceseaset dáluid. Nu ihtigohte stuorra šibitdálut Berdui ja Málátvuopmái. Báikenamain, olbmuid suopmanis ja huk- senvieruin leat ain odnege ođđa ássiid čielga dovdomeark- kat. Dáppe leat dakkár báikenamat go Østerdalen ja Elve- rum, ja Bearddu girku lea Tynseta girku mállii huksejuvvon, ja suopmange lea erenoamáš. Hans Nielsen Hauge álggahii iežas oskkolaš moriidahttinbarggu jagi 1796, ja su ollu sis- romsalaččat čuovvoledje 1800-logu mielde.



▲ Skansen lea 1200-logu mannosáš ladni. Ladni muvrabázahasat leat gaskaáiggi áidna oinnolaš mearkkat Romssa gávpogis. Jagi 1789 ásahedje tuollostašuvvna, ja dan huksejedje Skansenii, mii lei vuogas báiki fanasjohtalusa ektui. "Det framspringende neset ved smaleste sundet var som skapt til plass for den nye tollbua. Her hadde de gamle bygd sin borg, her reistes tollbygningen som det første offentlige byggverk i byen, og knyttet på en måte sammen gammelt og nytt." čuožžu girjiis *Fra Tromsø bys historie I, Ytreberg (1946)*. Govva čájeha dan golbma vistti mat gulle tuollostašuvdnii. Fiskes vistti lea dakko gokko ladni lei. Govvideaddji: Olav Austlid



▲ Skreddára bargobájis, mii lea lhkoláttis lvvárstáđiin. Govva: Romssa fylkkasuohkan

Oddasat áigi

Romssa gávpot ovdánii ja šattai gávpotservodahkan gávppašemiin, guliid fievrridemiin máilbmái ja jieknameara njuorjjuid bivdimiin. Dan áiggis báhcán mearkkat leat ain áimmuin, go brukkat ja muorravistečoahkit leat seilon gávpoga guovdu. Guolásteaddji bondde, buohtalas guolásteapmi ja eanadoallu, lea doaba mii bures govvida eallima rittus. Bođolaš ekonomijja vuodđun lei dat doaibmajuohku, ahte nissonolbmuid váldoovdasvástádus lei ruoktu, mánát ja šibitdoallu, dan botta go isidat ledje meara bivdimin.

Romssa gávpogis lei 1800-logus guovdilis doaibma leat almmolaš hálddahusa, dearvvasvuodálágádusa, dutkamiid ja oahpahusa guovddáš. Romssa gávpot lei bismmagoddeántamánni ja dasto vel bismma ámmátbáiki. Universitehta ásaheapmi, ja vel odđáigásaš gulahallan- ja johtoladdanvuogiid ovdáneapmi, leat dehálaččat Romssa gávpoga odđasat áiggi johtilis stuorrumii.

Ealáhusvuoddu buorránii 1800-logu gaskamuttu rájis, go mekánalaš industriija, oahpahus ja dieđalaš ásahusat ihte. Dat dáhpuhuvai seamma áiggi go industriijaservodat šattai oppa oarjemáilmmis. Industrialisenproseassa dáhpuhuvai sierra láhkai Davvi-Norggas, dannego guokte sierralágan industriijabáikki šadde. Nuppi dovdomearkan ledje mánggalágan industriijadoaimmat, mat ledje báikkálaš dahje guvllolaš



▲ Sildeoljofabriikat ihtigohte mearragáttiin sullii jagi 1900, ja dat sáhte nuppástuhtti meara silbba oljun ja jáffun, ja dat buvttadedje mearkkašahtti stuorra árvvuid. Skjerstad sildoljofabriik rahppojuvvui Skerrestádes jagi 1922, ja dat lei doaimmas jagi 1928 rádjai. Olles buvttadanproseassa jodihii 17 heasttafámot lievlamašiidna. Fabriikka lea Norgga áidna ollisin sealluhuvvon sildeoljofabriikka mas lea lievlateknologiija. Govvideaddji: Marit Chruickshank

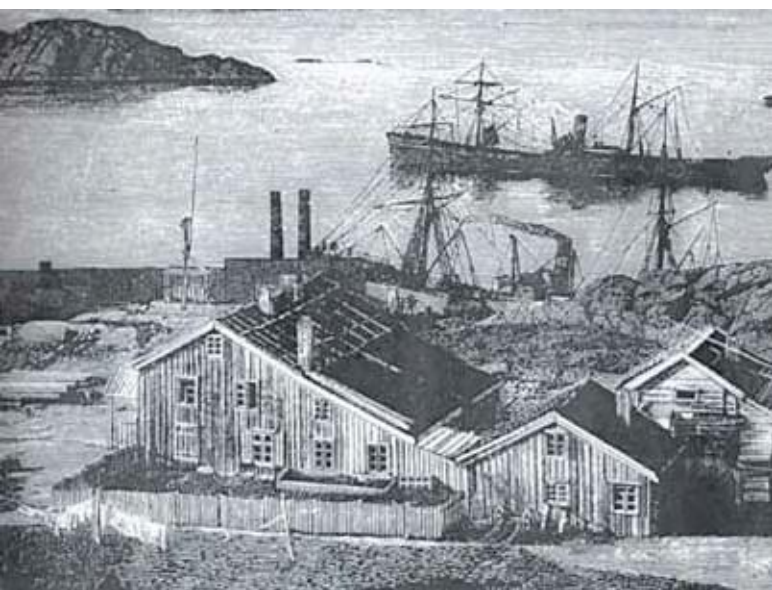


▲ Salangverket Siellagis huksejuvvui árrat 1900-logus. Ruvkkiin mat leat Storhaugen nammasaš báikkis, vižže ruovdemálmma, ja dan dolvo toavvafievrruin Salangverket-rusttegi, ja das buvttadedje ruovdegáhppálagaid maid jodihedje Gaska-Eurohpá. Rusttegis barge eanemusat 800 olbmo. Ráhkadusáigi bisttii jagi 1907 rájis jagi 1910 rádjai, ja rusttega doaimmanáigi lei jagi 1910 rájis jagi 1912 rádjai. Govvideaddji: Marit Chruickshank

márkaniid várás. Dása gulle mekánalaš industriija, tekstiilafabriikat ja industriijalaš borramušbuvttadeapmi (hermetihkkafabriikat, meierijiat, vuollaráhkadeaddji fabriikat ja guollerusttegat).

Sullii jagi 1900 idii Romssa fylkii ođđa gávpot, ja dan vuodđun ledje juohkelágan industriijadoaimmat ja gávppašeapmi, namalassii Hárštá, mii oáččui gávpotrivttiid jagi 1904. Hárštá maid šattai Romssa fylkka vuosttamuš ođđaáigásaš soahteveagalaš váldoguovddázin.

Duot nuppelágan industriija davvin lei vuodđuduvvon luonddu minerálarigodagaide. Ođđa industriijaservodaga dárbbut dagahedje ruvkkiiid ja báktedoaimmaid álggaheami, ja áigumuššan lei ekonomalaš vuoiu. Olgoriikkalaš kapitála dávjá ruhtadii vuosttamuš doaimmaid, ja buktagat dávjá dolvojuvvojedje skiippaiguin fylkkas ja riikkas eret, vai daid



olgoriikkas eambo muohkadit. Nihkkelruvke mii lei Hamn nammasaš báikkis Sáččas, álggahuvvui jagi 1872, ja dat lei Romssa vuosttamuš báktedoaimmaid logus. Das huksejedje Eurohpá vuosttamuš čáhcefápmorusttega. Buohkanassii álggahedje ruvkema 16 suohkanis Romssas go málbmaohcánhuvva čuožžilii ja bisttii sullii jahká 1920. Eanaš báktedoaimmat eai bistán galle jagi – muhto dain lei ángiris álggahan- ja doaimmanáigodat, go čuđiid mielde ruvkebergit ledje doaimmas unna báikegottiin. Vaikko duššefal moatti báikkis lea leamaš vuodđu ruvket gitta otnáš beaivái, nugo Skalánnda grafihttaruvkkes Sáččas, de mitalit eanadahkii báhcán ollu mearkkat ja seilon vistit dan álšša ja movtta mii lei min fylkka dovdomearka industriijaservodaga álgimis. Dakkár luottat leat dasge báhcán, go čáhcefámu nagadedje váldit atnui resursan, vuos milluin ja saharusttegiin jo 1700-logu rájis, ja das to 1900-logu rájis stuorra čáhcefápmorusttegiid huksemiin. Berdui ja Málátvuopmái huksejedje saharusttegiid 1800-logu álggus, ja vuosttamuš fápmorusttet gárvánii jagi 1922.

Soahti, ođdasishuksen ja soadi maññaš soahteveagalaš čalmmustahttimat

Mearragáttis leat ain ollu mearkkat daid stuorra huksendoaimmain mat álggahuvvojedje mañjimuš soadi áiggi. Miehta mearragátti leat stuorra ja unna soahteveagalaš ráhkadusat. Mañga dain geavahuvvojedje ain soadi mañña. Oasit otnáš siskkáldas struktuvrras, erenoamážit geainnut, leat dakkárat maid riikkavuollásteaddjit ledje ráhkadan, ja dávjá geavahedje soahtefággaid bargofápmun. Fángaleairraid muvrrat leat báhcán miehta riikkaoasi. Odne dán bahča historjjá luottat leat dehálaš kulturmuittut, maid mii fertet oainnusin ja oahpisin dahkat boahttevaš buolvvaide.

▲ Jagi 1872 huksii engelasalmái Henry Hussey Vivian Senjens Nikkelverk Hamn nammasaš báikái. Rusttet lei doaimmas 14 jagi, gitta jahká 1886. Jagi 1882 huksejuvvui Hamn báikái máilmmi vuosttamuš elfápmorusttet mii geavahii čáhcefámu. Ruvkenáiggi orro sullii 650 olbmo das. Govva: Romssa fylkkasuohkana arkiiva



Slettnes nammasaš dálлу Návuonas lea soađimaŋŋásaš huksejuvvon viesuin dábálaš ovdamearka. Govva: Marit Chruickshank

Buot dát kulturmuittut leat oasis das maid mii odne gohčodit soahteanadahkan, ja maid dál lea hoahppu duođaštit ovdal- go buot dan áiggi vásiheaddjit leat jávkan.

Duiskalaš soahteveaga válđi Norggas 1940–45 loahpai dain- na lágiin, ahte duiskalaččat válde atnui eanaboaldintaktihka, ja stuorra oassi Davvi-Romssa álbmogis sirdojuvvui eret ja buot viesut boldojuvvojedje. Soađi maŋŋá eanaš eretsirdo- juvvon olbmot máhce iežaset ruovttubáikkiide. Viiddis odđasishuksen čađahuvvui. Davvi-Romssa arkitektonalaš hápmi lea odne ain erenoamáš dan geažil go dábálaš soađimaŋŋásaš viesuid huksemat ledje bures organisereju- vvon ja dihto struktuvrra mielde.

Duiskalaš riikkavuollásteami ja riddolatniid ja soahteveagalaš siskkáldas struktuvrra huksema maŋŋá šattai min ránnj- vuolta Sovjetlihtuin dagahit vel eanet nuppástusaid eanadah- kii ja ealáhusaide go huksejuvvojedje odđa stuorra suodjalus- ráhkadusat. Dan maŋŋá, go Sovjetlihttu biedganii sullii jagi 1990, de leat heaitán geavaheames ollu dáin soahteveagalaš ráhkadusain, muhto dat báhcet Galbma soađi dehálaš mui- tomearkan. Meløyvær fort nammasaš ladni, mii lea Bjarkeaju suohkanis ja Frøyanlegget mii lea Davv-Romssas, leat dak-

kár kulturmuittut. Eará sajiin, nugo Sis-Romssas, Suodjalus lea joatkán iežas doaimmaid mat leat heivehuvvon odđa soahteveagalaš vuođđojurdagiidda.

Odđááigái heiveheapmi

1900-logu maŋit oasis dovdomearkan šattai datge, ahte joh- talusat ja gulahallangaskaoamit viidát heivehuvvojedje odđa áigái. Oinnoleamos bohtosat das leat šaldit ja girdihámma- nat, maid huksejedje jagi 1950 ja 1960-logu rájis, muhto

optalaš jodđasiin ja satelihttaráhkadusain lea leamaš unni- musat seamma stuorra ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš mearkašupmi servodahkii. Odđa teknologiija šattai dehá- leamos ovddideaddji mohtorin go industriijaáiggi servodaga čuovui odđa diehtujuohkinservodat. Máilmmemiehtádeami namas ekonomalaš ovdáneapmi jodálmuvai, odđa guovllut ja álbmotjoavkkut leat beassan searvat buorredilálašvuhtii, ja odđa šaddansuorggit leat ihtán lassáneaddji turismma geažil. Muosáhanekonomiija ovdáneapmi lea váikkuhan nu, ahte ovddeš áiggiin báhcán luottat leat eará láhkai šaddan mávssolažžan. Ieš kulturárbbis lea dan dáfus árvu, sihke

ovddeš áiggi Romssa servodaga báhcán luodan ja dan bir- ra muitalussan ja resursange mainna hábmet dán servodaga

boahhte áiggi.



▲ Goahti lea viessomálla mii várra lea leamaš anus árat geađgeáiggi rájis gitta min áigái. Dá lea govva goađis mii lea Vilgesváris Skániin. Govvideaddji: Marit Chruickshank



▲ Stáffut ja návsttut leat dábbálaččat mearragátti kultureanadagas. Dát govva lea govviduvvon Bratrein nammasaš dálás Gálssas. Govvideaddji: Thor Anders Austad Svensson

4.2 Ássamat ja huksenvierut

Romssa árraássamat

Davvi-Norggas mis lea dat erenoamáš dilli, ahte geađgeáiggi ja ruovdeáiggi ássansajiin ollu ain leat oidnosis eatnamis. Geađgeáiggi goađit ledje dávjá huksejuvvon ráidun. Mii daid dávjá gávdnat gáddegittiin, main vuhttojit roggin eatnamis ja main dovdojit eanaravddat. Geađgeáiggi ássansajit leat badjeleappos, dasgo eana lea badjánan jahkeduháhiid mielde. Ruovdeáiggi goađit sturro, go dávjá ovttá goađis orro sihke olbmot ja šibihat.

Mánja duháha jagi olbmot Romssa guovllus orro godiin mat ollu sulastahte godiide maid mii dovdat 1500-logu rájis gitta iežamet áigái. Miehtá geađgeáiggi mii gávdnat mánggahápmásaš, jorba dahje guhkedáleš, duvttaid, main lea leamaš rohpeguoddi cakkit ja muorrarikkat ja lavdnje- dahje muttarseainnit, muhtumin notkat cakkaduvvon seaidni dahje luddejuvvon muorat seinniin siskkobealde. Ruovdeáiggi goađit ja godiin gitta gaskaáigái lei seamma vuodđohuksehus, muhto ledje guhkibut ja nannoseappot. Godiin lei dávjá šibitoassi nuppe geažis, ja olbmuid ássanoassi fas nuppe geažis. Godiid sihke hámit, ávdnasat ja sturrodagat rievddaldedje ollu. Orru leamen nu, ahte fanasvistit huksejuvvojedje seamma láhkai go ássangoađit.

Vaikko godiid rikkis lei ollu mii sulastahtii sámi lavdnjegahtái ja loavddagohtái, de mii eat sáhte bidjat mange čearddalašvuoda mearkka daidda olbmuid guđet orro Romssa guovllus mánja duháha jagi dás ovdal. Dávvirat maid mii gávdnat ja main mii sáhttit oaidnit mo daid ráhkadedje, duodástit eatnat kulturdovdomearkkaid mat čájehit oktavuodaid guhkás guovlluide mat leat sihke nuortan, davvin ja máddin, ja dan manjja maiddá oarjjás ábi rastá.

Ođdasat áiggi huksenvierut

Miehtá mearragátti guollebivdu lea leamaš deháleabbo go eanadoallu, maiddá historjjálaš áiggi. Mánjga sajis ledje un-



▲ Árat geađgeáiggi niibi mii gávdnuvvo Goahthenjárggas Romssas. Govvideaddji: Adnan Icağic © Romssa Musea, Universitehtamusea



▲ Grunnfarnesas Doaskkus leat ollu luottat báhcán árra ássamis. Olggumusas Grunnfarnesa vearas leat viesut čoahkis dálločomas. Činaid ja áđaid ahkemihtideamit čájehit ahte das leat olbmot ássan vikinggaid áiggi rájis, namalassii sullii jagi 1000 manŋá Kristosa rájis ja ovddas guvlui. Govvideadji: Harald Johnsen

nán geavahahtti gilvineatnamat, muhto orru leamen nu, ahte juogalágan eanadoallu lea ferten leat olbmuin vai birgejit, go mii lahkanit iežamet áiggi. Dávjá fuođđariid fertejedje viežžat dakkár báikkiin, main lei fuones šaddu. Dallege olbmot ain orro goadelágan ássansujiin, muhto eambo ja eambo huk- segohte hirsaviesuid. Viesut ledje dávjá unnit, ja olgorittus ledje guovttelanjat hirsaviesut dábálaččat. Spiehkastagat ledje gávpealbmá ja vearraeaiggáda viesut, ja dat visttit mat ledje fiervvás, nugo návsttut ja brukkat. Mánŋga sajis dát visttit leat čoahkis guollevearain.

Siskkibus vuonain ledje eanet geavahahtti eatnamat. Doppe šibitdoallu lei deháleabbo oassi dietnasis. Šibitdoalu buohtalas guollebivdu – dahje vejolaččat earáge ealáhus – lei dattetge dárbbášlaš eanaš olbmuide. Vuonaid siskkit osiin veahka led- je dávjá sámít guđet gilve eatnamiid, bivde guliid ja fuođđuid. Mánŋga sadjái, ee. Omasvutnii, ledje ollu kvenat boahtán. Sámi guovlluin lavdnjegoađit ledje unnit eanet geavahasas 1900-lohkui, sihke ássamii, návehin, návstun ja olgovistin.

Eanajuohkima ovdal, mii čadahuvvui 1800-logu manjit oasis, hui ollut šibitdálut ledje huksejuvvon čoahkkin šilju birra dahje šilju miehtut, nu ahte viesut ledje čoahkis ja giettážat daid birra. Eanajuogu manŋá ollu visttit sirdojuvvojedje odđa mihttoeatnamiidda, dahje jo huksejedje daidda odđa visttiid. Nu dahke olgoleappos mearragáttisge, doppe gos heivii nu

dahkat. Dáppe Romssas eatnamat ollet fiervvás vári vuollai. Dasto lea árbevierru leamaš juohkit daid šibitdáluid. Dát dilálašvuodát leat dagahan dan, ahte min otnáš sierralágan kultureanadagas, maid oaidnit eanaš vuonain – leat guhkes seakka giettít maidda eanaš viesut leat huksejuvvon seamma bajás mearas eret.



▲ Girkuid leat álo čábbát čingahan. Dá oaidnit Bearddu girku rohpemálemiid. Govvideadji: Randi Ødegård



Govva váldojuvvon Viken dálu siste Bearddus. Govva: Romssa fylkkasuohkan



Luno nammasaš šárka lea árbevirolaš šárka mii ráhkaduvvui úrrat 1950-logus. Mearkkat ovdabárddis muitalit ahte dan leat ráhkadan Olsenverftet-dealádagas Sinjárggas báikkis Ráissas. Govva: Nordnorsk fartøyvernsester og Båtmuseum

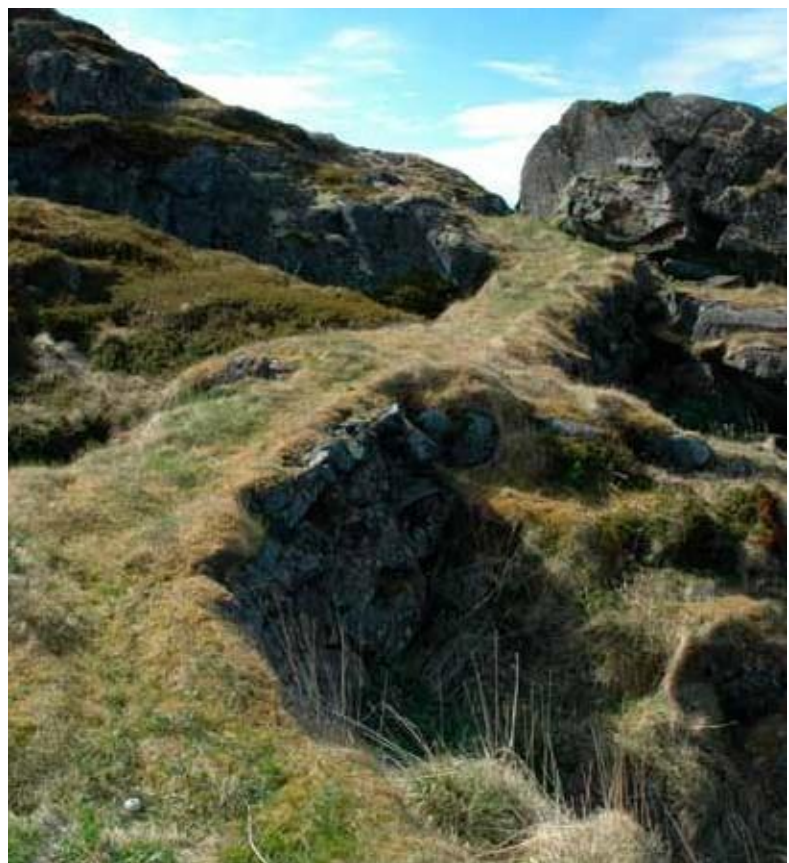
Guovdilis oassi ássamis ja kultureanadagas miehtá mearragátti leat váhki geađgeravddaiguin ja fanasvisti. Dát gullet oktii ja ledje boares riddoservodagas guovdilat. Dakko boh-te mearra ja gáddi oktii, ja nu maiddá guokte ealáhusa mat ealihedje olbmuid. Dakko álggii eatnašiid mátki, leaččai dal čalbmeeatni mátki, olbmo gávpmátki dahje bivdomátki guhkás, dahje olbmo loahpalaš mátki. Vágit main ledje čábbát ráhkaduvvon ravddat ja fanasvisti, muitalit vuollegaččat rahčamušaid ja jálos eallima birra.

Siseatnamis deaivat stuorámus šibitdáluid. Doppe leat stuorra njelječieгат šiljut dábálaččat. Vuovdi lei ássamiid vuoddu, ja vuovdedoallu lea ain dálge hui dehálaš. Dannego das ledje doarvái hirssat ja boaldámušat, de dán guovllu ássanviesuin oassi dájvá huksejuvvui stuorábun go dat viesut mat ledje olgolis mearragáttis. Mánega dain odđa šibitdálui mat ledje siseatnamis, ledje geatnegasat vuhtiváldit sámi boazodoalu johtolatdárbbuid. Dat mearkkašii ahte áiddiid cegget ja viesuid hukset ii lean lohpi dovddus boazojohtolagaide.

Maiddá gávpgogiinge leat leamaš nuppástusat. 1800-logu Romssa gávpgogis ii lean omd. eahpedábalaš ahte dárbu lei eanadollui ja šibitdollui doppe gos ássanviesut ledje. Nu ledjege ássanviesuid duohken dájvá sihke návet ja stállja ja dárbbalaš olgovisttit. Viehka muddui dáid visttiid sadjái ja vistasajiide leat garra viggamušat hukset odđa ássanviesuid. Davvi-Romssas ássanviesuid dovdomearka lea odne dat ahte olbmot daid huksejedje manágo duiskalaččat soadi loahpageahčen ledje viidát boaldán buot visttiid.

Ollu dain visttiin leat sierra mállevisttit main lea alla arkitektonalaš dássi, ja maid arkiteavttat sárge odđasishuksema várás.

Dasto leat vel muhtun viesut mat leat huksejuvvon sámi ja kvena huksevugiid mielde. Kvena huksevuohki lea eanaš Davvi-Romssas, ja sámi huksenvuogi ovdamearkkat leat mánge gilis miehtá fylkka. Sámi ja kvena šibitdálui mánge



Boares geainnuid dájvá ráhkadedje dárkillit huksejuvvon muvraiguin. Govvideaddji: Harald Johnsen



Tørrfoss nammasaš kvenadálu Ráissas eaiggáduššá dál Davvi-Romssa Musea. Dállui gullet suovvasávdni, návvet ja áiteráidu. Govvideaddji: Marit Chruickshank



Jagi 1713 skielttaráitti málle mielde ráhkaduvvon ođđa áiti Sjåvikii Málavuntii. Ođđa áitti ráhkadedje Roald Renmælmo, Trond Oalann ja Siv Holmin. Govvideaddji: Roald Renmælmo

leat erenoamážat dan dáfus go váldoviesu birra leat dihto doaimmaid várás ráhkaduvvon mánga unna visttáža. Gáivuo-
nas lea vel dat sierra dovdomearka ahte mánga visoža leat
huksejuvvon leaibbis.

Romssas, nugo davit Nordlánddasge, lea juoga mii lea
erenomáš norgalaš huksenvugiin. Dat maid mii gohčodit
skielttaráitin dahje stáhpevistin lea min guovllus bistán git-
ta gaskaáiggi rájis. Stággogeaži femberetvisti, mii lea Ránáid
suohkanis, lea huksejuvvon skielttarhuksenvugiin, ja nu leat
maiddáii mánga dain visstiin mat odne leat Romssa gávpoga
Folkeparkenis.

Dáhkiid gokčan bessiguin ja lovddežiiguin lea nubbi
erenomáš huksenvuohki mas leat muhtun ovdameark-
kat Romssas ja Várnjárggas. Muđuid leat riikkas dušše hár-
ve sajiin dát dáhkkegokčanvuohki, ja danne lea dehálaš
áimmahuššat dán máhtu boahhte áigáige.

Dáláš ássamat

Gieskadaš jagiid leat ássanminstarat ja visttiid geavaheap-
mi garrasit nuppástuvvan sihke siseatnamis ja mearragát-
tis. Sivva leat ee. siskkáldas struktuvrra ja ekonomiija nup-
pástusat. Geainnuid ja hámmaniid huksen lea buktán áigái
guovdduštuvvan ássamiid. Ekonomaláš ja ealáhuspolitihkalaš
nuppástusat leat dagahan dan, ahte ollu guollefitnodagat leat



▲ Paulsen-dállu Langhamnas ráhkaduvvui jagi 1904 ođđa ássanviessun gávpebáikái maŋŋágo boares viessu bulii. Dállu lea čáppa sveicárdállu ja buorre ovdamearka sealluhuvvon kulturárbbis. Sihke ássanviessu, olgovisti ja gilvvagárdi leat seilon. Boares govva lea jagi 1914 poastakoarta, ja ođđa govva lea jagi 2010 rájis. Govvideaddji: Áse Kristiansen, Divrráid historjasearvi

heaittihuvvon, iige guolásteaddjiid idjadanvistiide ja suhkanbuvdáide šat leat dárbu danne guolástusfatnasat dál leat stuorábut ja guolásteaddjit danne sáhttet orrut fatnasiin. Eanadoalus šibitdálut leat biddjojuvvon oktii ja doallovuogit leat nuppástuvvan. Maŋimuš jagiid lea doaluid lohku hirmadit njiedjan. Oassi šibitdálu visttiin lea jávkamin, ja ollu dain visttiin mat ovdal ledje dárbbaslaččat šibitdoalus ja vearain, eai šat geavahuvvo, muhtun oassi lea gaikojuvvon dahje unnán dollojuvvon čavddisin. Nu lea bájiid, áittiid, eanakealláriid, geassenávehiid, lavdnjebuvriid, nuohttejilliid ja brukkaid dáfus.

Čoahkkebáikkit ja gávpogat leat dađistaga sturron miehtá 1900-logu. Mánŋa čoahkkebáikki sturro árrat 1900-logu álggus. Sveicár-visttit ledje viehka dábálaččat mánŋga báikkis, ee. Vuotnasiiddas Siellagis ja Duviikkas Skániin.

Oodne ássamiid dovdomearka lea ahte olbmot fárrejit gávpogiidda. Huksendeaddu lea stuoris, ja stuorra ođđaáigásaš visttit leat mánŋga báikkis ihtán unnavisoščohkiid sadjái. Danne lea dehálaš sealluhit vállejuvvon osiid fylkka čoahkkebáikkiid ja gávpogiid boares ássanviessuin. Dás leat dehálaš árvvut mat čatnasit olbmuid bajásšaddamii ja muosáhusaide.

Soađi maŋŋá leat huksenvuogit hirmadit nuppástuvvan. Ollu čeargosmahtti ođđa arkitektuvra lea dál Romssa fylkkas, muhto kulturárbeplánas eai gieđahala ođđaáigásaš historjjá ja huksenvugiid. Otnáš joatkevaš divaštallamat arkitektuvraoaviliid ja huksemiid birra fylkkas, fertejit árvvoštallojuvvot eará oktavuodain.



▲ Skiervvá kulturvisti lea hámi ja ávdnasiid geavaheami dáfus bures heivehuvvon birrasiidda. Govvideaddji: Olav Austlid



▲
Romssa gávpotguovddáža hámmanis govva mii váldojuvvui golggotmánus 2011, ja das oaidnit sihke dan mii lea boaris ja dan mii lea odas. Govvideaddji: Olav Austlid

■ 4.3 Romssa fylkka gávpogat

Romssa

Romssa gávpot lea Romssa fylkka oaivegávpot, mii dávjá gohčoduvvo Davviriikkaid Pariisan. Romssa gávpot álggii vuos Davvi-Norgga mihtuid mielde stuorra muorrvies-sogávpogin ja mearragádekulturgávpogin. Odne Romssa gávpot lea áidna gávpot Davvi-Norgga golmma muorrvies-sogávpogis mas ain lea áimmuin gávpoga álgogávpotstruktuvra, ja mas ain lea dat ealasis gávpotguovddáš mii lei seamma sajis 1800-logusge. Dás mii oaidnit boarráseamos ihalassii šaddan gávpoga, mii lea boares gátti mielde, ja dan gávpoga mii lea dađistaga struktuvrralaččat hábmejuvvon gáhtai- guin ja kvartálaiguin mat leat biddjojvvon čavga ruvttofier- pmádahkan, mas rabas šiljut ja almmolaš oasit leat dehálaš gávpotbuođgadagat. Juohke áidna visti gávpogis sáhtta leat nuppástuhttojvvon fuones dahje buori lihkostuvvamiin, muhto buohkanas biras lea mávssolaš gáldu mas sáhttit áddet gávpoga dynamihka ja ovdahistorjjá. Muorrviesogávpot lea historjjálaččat guovdilis oassi oppa riikii, dannego buot dan sullasaš gávpogat leat dál jávkan. Deba Romssa gávpot mui- talage historjjá das, mo riikka davi riddogávpogat leat leamaš, ja vel historjjá iežas ovdáneami birra.

Gávpoga boares guovddáš lea girjejuvvon NB-registari dakkár kulturbirasin mas lea riikkalaš gáhttenárvu. Dainna duogázin maid divastallamat leat, mat leat leamaš Romssa gávpogis mánga jagi dan huksema ja suodjaleami birra, de dát plána aiddostahtta Romssa guovddáža deháleamos riikkalaš kultursuodjalanláidestusaid. Guovllut main leat sáhkkan gullet daid rájaid siskkobeallai maid Riikkaantikvára lea bidjan NB-registaris.

NB-registar garvá gávpoga muhtun boarráseamos visttiid ja kvartálaid, daid mat leat Storgata ja Skippergata gaskkas: Bakkegaden ja Nordre Strandgade, mat ledje ovdal jagi 1896. Boares muorrviesogávpoga mannosáš viessobirrasat leat ain áimmuin. Jagi 1915 ovdalaš boares gávpotrádjá siskkilda St.Hanshaugen, Dramsvegen, Skriverplassen ja Storgata, mat

viiddiduvvojedje jagi 1850 rájis gitta jagi 1920 rádjai, oktan daid kvartálaiguin mat leat ovddeš buohcciidviesu máttabealde.

Villa-čohkiin mat leat gávpotguovddáža lagaš guovlluin, leat ollu visttit mat ovddastit sveicár- ja jugend-stiillaid, main maiddá leat muhtun funkis-viesut, mat huksejuvvojedje jo nuppi máilmmesoadi ovdal.

Storgata

Muorrviesut mat leat Storgatas ovddastit buoremusat seail-luhuvvon viessoráiddu mii lea historjjálaš gávpoga manu. Empire-gávpoga struktuvrra dovdomearka leat gittalas vies-soráiddu main leat uskkádatlanjat mat dolvot viessodugiide ja olgovisttiide. Dán viessoráiddu badjeleappos lea Romssa gávpoga duopmogirku, maid Grosch nammasaš arkitekta sárggui, ja mii huksejuvvui jagi 1861. Duopmogirku, skažiinis

mii bures oidno ceaggámin eanadaga bajábeallai, lea Romssa gávpoga mihtilmas visttiin dehálepmosiid searvvis.

Strandgata-kvartála

Duopmogirku máttabealde lea Strandgata-kvartála. Dákko mii joavdat njuolga 1800-logu Romssa gávpogii. Ealáhusat

ja ássamat ledje daid áiggiid girjámus šláddjiivuhtii gullevaš

doaimmat ja sosiála seađut. Das mii gávdnat ain dálge unna vistelasseráhkadusaid, skielttaráittiid ja olgovisttiid, vaikko oassi boarráseamos olgovisttiin leat dađe bahát jávkan. Gáhtabeallai váldovisttit áddet diehttevassii 1800-logu gávpoga gávppešemiid ja giehtabargguid. Viesuid duohkásaš olgo-oasit, mat ain leat áimmuin šiljuid davágeahčen, leat oassi birrasis. Dát girjávuohta dahká Strandgata-kvartála riikkalaš gáhttenberoštumiid caggin Romssa gávpogis.

Prostneset

Prostneset lei guovdilis deaivvadanbáiki jo ovdalgo gávpot vuodđuduvvui. Viehka jáhkehahti lea ahte girku lea leamaš

aiddo dakko gokko odnege lea dan rájis go Hákon Hákons-



Govva čájeha Storgata Romssa gávpogis árrat 1900-logus. Ollu dain dáluin mat leat govvas bulle gávpotbuollimis jagi 1969, ja sadjái leat huksejuvvon ođđa visttit, muhto ain leat áimmuin boares visttit. Mii oaidnit ee. Bismagárdima. Govva: Perspektivet Museum



Romssa gávpoga nieiddat árrat 1900-logus. Dát govva váldjuvvui Romssa Musea olggobealde, ja dat gullá dál Romssa dáiddasearvái. Govva: Perspektivet Museum

son sullii jagi 1250 huksehii vuosttamuš girku dasa. Girku vihahuvvui nieida-Márjái. Jagi 1308 dat oáččui bálvvosmátkegirku árvvu, nugo earáge gonagaslaš kapeallat. Luohkká mii badjána njárggas girku guvlui, dáláš Roald Amundsens plass, lea oassi gaskaáiggi mannosáš boares girkoluohkás. Otnáš duopmogirku birra leat ain Romssa gávpoga boarréseamos kristaláš áiggi hávddit. Luohká alde lei dološ báhpagárdin ja girku mii lea 1700-logu manu.

Go galge mearridit davi ođđa gávpegávpoga 1700-logu loahpageahčen, de proavás Schielderup attii ođđa gávpogii stuorra oasi báhpagárdimii gulli eatnamis. Prostneset dainna lágiin šattai ieš gávpothuksema vuodđogeađgin. Maŋŋá guovlu plánejuvvui leat párka ja hábmejuvvui puollasuorgin, mas Roald Amundsen-bázzi ceaggá rabas nuorrái čalmmiid. Párkka vuolleravda čájeha ovddeš gátti, ja ruonas párkagieddi lea dainna lágiin gávpoga álggu oinnolaš muitu.

Gávpotbuođgadagat

Boares historjjálaš visttiiguin álgoáigásaš gávpotbuođgadagatge leat dehálaččat go galgat áddet gávpoga iešvuodaid. Gávpoga rabas vuodđostruktuvra, masa gullet almmolaš viiddis báikkit ja rabas gáhtat ja šiljut gitta nuori rádjai, ja oainnádat váriid guvlui, lea okta mihtilmas iešvuohhta Romssa gávpoga iešvuodain. Gávpotbuođgadagaid seailuheapmi ii váldde vuhtii duššefal várddusvuoda, go áigumuš lea maddái seailuhit rabas sajiid main olbmuide lea buorre orostallat. Gávpotbuođdagain, mat leat rabas meara, čuovgga ja váriid guvlui, lea sáhka sihke das, ahte gávpoga álggu váldit vuhtii, ja das, ahte addit gávpoga olbmuide buori dovddu go leat das.

Skansen

Skansenis muorraviessogávpogii lassin gaskaáiggi

ladni

lea mearrideaddji dehálaš go galgat áddet Romssa gávpoga ovdáneami. Dát kulturmuittuid čoahkki, masa gullet ladni ja muorraviessobiras, lea erenoamáš dehálaš sihke Romssa gáv-

pogii ja riikii. Skansen čatnasa gávpoga sajadahkii gonaga- sa báikin davvin 1200-logus, ja dat bidjá Romssa gávpoga dássálagaid Eurohpá historjjálaš gávpogiiguin. Skansen lea automáhtalaččat ráfáidahttojuvvon kulturmuitolága mielde, ja buot dan biras huksemiid galgá Riikkaantikvára dohkkehit.

Guovllut maid mii leat válldahallan dás, leat dakkárat mat odne leat NB-registaris. Registar šaddá dárkilvuoda dá-fus divoduvvot. Gávpogis leat maid ođđa áigái gullevaš arkitektonalaš árvvut, maid lea dehálaš sealluhit.



Verdensteatret kino Romssa gávpogis lea riikka boarráseamos kino mii ain lea doaimmas. Kino rahppojuvvui geassemánu 4. b. 1916. Govvideaddji: Olav Austlid



▲ Háršttá guovddázis leat ollu čáppa visttit mat leat jugend-máile dahje Art nouveau-máile mielde ráhkaduvvon. Dá lea Strandgata. Govvideaddji: Olav Austlid

Háršttá

Háršttás šattai gávpot jagi 1904. Guovddázii leat eanaš huksen visttiid mat leat sveicár-, jugend- ja funkis-stiillaid mielde. Gávpoga ealáhusain ledje čatnasat erenomážit guolásteapmái, mearrajohtalussii ja dealádatindustriijii. Dasto lei vel suodjalusasge stuorra mearkkašupmi sihke ealáhusaide ja siskkáldas struktuvrii. Gávpoga ja dan visttiid oasis boahhtá oidnosii gávpoga suodjalushistorjá. Ovdamearkkat leat Generalhagen, Suodjalusa kaseardna ja Åsegarden. Gávpot huksejuvvui guovdilis báikái, nu ahte dat čanai oktii siseatnamiid ja vuonaid. Gávpotguovddáš stuorru godii 1800-logu loahpa rájis, ja álggus dan dovdomearka lei váldogaidnu mii vulggii hámmanis ja manai siseatnamii. Vuosttamuš 20 jagi gávpogin Háršttá guovddáš ovdánii plánejuvvon gávpogin mas ledje kvartálat viehka čavga njealjehasfierpmádahkan. Áramus visttiin mánja leat ain áimmuin, ja dat ja boarráseamos gáhtat ovttas dahket vuogas šiljuid ja birrasiid. Vielttis gávpoga bajábealde leat mánja villa mat leat 1900-logu álggu rájis. Háršttás leat maid mánja odđaáigásaš vistti mat hámme- jit gávpoga iešvuođa.

Dálločomat

Háršttá guovddázis ja dastánaga guovddáža lahka leat mánja dálločoma mat visot leat automáhtalaččat ráfáidahttojuvvon kulturmuitalága mielde. Dáin čomain muhtumiin leat ássangearddit mat leat min áigerehkega álggu ovdalaš jahkečuđiid mannosáččat. Dat gullet Norgga boarráseamos ja stuorá-

mus dálločomaid searvá. Dáid stuorra dálločomaid geažil Háršttá lea vejolaš buohtastahttit máttanorgalaš gaskaáiggi gávpogiiguin, nugo Tønsberggain ja Skieniin, main boares gávpotvuođdu duodašta seamma guovllus ássamiid mat leat leamaš guhkit go duhát jagi dás ovdal.

Historjjálaš dovdomearkkat

Háršttá árvu vuonaid ja siseatnamiid oktiičadni gávpogin oidno ain gávpoga muhtun vuoddostruktuvrrain. Guhkes gáhtagujit maidda vuotna lea oidnosis gitta guhkás gávpoga bajábeallai, leat dehálaččat gávpotguovddáža organiserema iešvuhtii. Ceakko gávpogis mii lea hámmanis bajás, leat gávpoga boarráseamos dáluin ja stuorámus dálločomain muhtumat bajimusas mearas eret. Dábálaččat boarráseamos ássansajit ja gárdimat leat meara lahka. Dán guvlui siseatnama resurssaid fidnemis ja oktavuodálinnjáin lea leamaš stuorra mearkkašupmi.

Jugend- ja sveicár-stiillaid mielde huksejuvvon visttit leat Háršttá dovdomearka. Dát leat kompákta alla visttit, main leat čáppa detáljat sihke dáhkiid dáfus ja ránnjávisttiid ektui. Vaikko dat leat hui čoahkis, de daid čielga geomethralaš hámit addet dan dovddu, ahte lea áibmu ja sadji ássanviesuid gaskkas ieš guovddáža duohken. Guovddáža historjjálaš visttit leat ain lagat nubbi nuppi, muhto dainge leat čavga hápmi ja čáppa detáljat mat duodaštít plánema ja čađaheami buori dási. Háršttás leat maid mánja funkis-vistti. Dat lea girjás



Dat mii odne lea Art gymsal huksejuvvui jagi 1904 lášmmohallansállan Háršttá befalaskuvlla várás. Lášmmohallansálla lea maid doaibman gávpoga stuorra sállan mas leat leamaš ollu sierranas lágideamit ja doalut, nugo turdnagilvvut ja čájáhusat, ja vel Festspillene i Nord-Norge konserattat. Odne dat visti doaibmá ee. ateljean, kontuvran ja mángga dáiddára ja desáidnára čájáhusbáikin. Govva: Lulli-Romssa Musea



Háršttá guovddáš árrat 1900-logus. Govva: Lulli-Romssa Musea

gávpot ja dan viessohámiid giela lea álki addet, go gávpoga gáhtagujit ja rabas šiljut dolvot guhkás sihke oinnolaš gávpogis ja dan historjái. Gávpotguovddáža goappašiid bealde mii oaidnit čalbmáičuohcci dealádatguovlluidd, mat leat gávpoga industriijahistorjja čielga duodaštus.

Soadimaŋŋásaš huksemat Háršttá guovddáži rihkkot earret moatti spiehkastaga gávpoga vuodđohábmenprinsihpaid. Kompákta hámit ja guhkes oainnádatlinnját leat jávkan. Stuorra ássan- ja gávpevistit lassánit mearragátti ja ovddeš gávpoga gaskii, ja rihkkot álgogávpoga mihtuid ja rabasvuoda.

NIKU (Norsk institutt for kulturminneforskning) lea suohkanplánabargguid oktavuodas ráhkadan raportta Háršttá kulturmuittuid ja kulturbirrašiid birra. Háršttá guovddáži oasis leat girjejuvvon NB-registarii. Ráddjejuvpmi ii leat loahpalaš, ja dat divoduvvo vai dat siskkilda eambo gávpoga mearragáttis.



Hámman ja Lundhaugen Finnsnesas. Govvideaddji: Olav Austlid

Finnsnes

Finnsnes ii leat vuos NB-registaris. Romssa fylkka oddaseamos gávpot lea eanaš huksejuvvon 1950-logu rájis, ja dat bures oidno visttiin. Ovdal Jebustu lei Leangaviikka suohkana guovddáš. Jebustu ja Klauva, guktot Sáččá nannána bealde, ledje dehálaš gávpebáikkid nu guhká go mearra lei válđojohtolat. Jebustus leat odne boares gáhttenárvosaš vistbirrasat.

Finnsnes oaččui gávpotárvvu jagi 2000. Báiki stuorui ja šattai dehálažžan mearragátti ja siseatnama oktiičadni báikin dadistaga go geaidnofierpmádat ráhkaduvvui ja busset sáht-tigohte fievrredit gálvvuid nannána sisguovlluide. Boares gávpebáikkiid dehálašvuohhta nohkagođii, ja Finnsnes šattai gávppašemi ja oktavuodaid guovddážin.

Visttit

Finnsnesas lei maid gávpebáiki daid áiggiid go olbmot eambo meara mielde johte. Mii oaidnit Lundneset nammasaš gávpebáikki go hurtu ládde káijji, nugo dámpa dagai ovddeš áiggiid, ja dat ilbmada midjiide ahte dan báikkis ja gávpogis leat dološ áiggi ruohttasat. Das ledje šibitdálut, hotealla ja dámpaekspedišuvdna oktan káijjain ja brukkaiguin. Finnsnesas odne dat lea áidna ollislaš báiki mas leat historjjálaš visttit dadjat jo measta álgohámis.

Dáláš gávpedáluid ja ássanblohkaid gaskkas biedgguid leat muhtun boares ja gáhttenárvosaš bođu visttit, nugo boares Heimly álbmotallaskuvla ja Kroken šibitdállu. Guovddáža lahka lea boares Karolius Erlandsen-dállu, mii lea dohko sirdojuvvon ja nu ealaskan unna kulturguovddážin. Dát lea buorre ovdamearka das, mo árvvuid buvttadit ja min gávpogiid kulturárbbi geavahit resursan.



5 ROMSSA FYLKKA KULTURMUIITTUT - VÁLDODOVDOMEARKKAT



Mo kulturmuitaláhka čilge kulturmuittuid

Sátne kulturmuittut mearkaša buot olmmošlaš doaimmaid dahkan luottaid min oinnolaš birra, masa gullet maid báikkit main leat leamaš historjjálaš dáhpáhusat, osku dahje árbevierut. Kulturmuittun oavvilduvvojit maiddá suorggit main kulturmuittut leat stuorat ollisvuoda dahje oktavuoda

5.1 Arkeologalaš kulturmuittut – iskkadeamit ja doaimbajibut

Romssa ollu arkeologalaš kulturmuittut leat dehálaš oassi min historjjás. Davimus fylkkaide lea dat erenoamáš, ahte leat oidnosis ollu kulturmuittut mat leat báhcán nu árra áiggi go geađgeáiggi rájis. Stuorra osiin fylkkas leat duháhiid jagiid guhkkodahkii dahkkojuvvon háreve meassamat eanadahkii, ja go vel leat unnán šattut, de muhtun sajiin ain dálge leat oidnosis ássansajit, duvttat, bivdoráhkadusat ja hávddit oppa geađgeáiggi rájis min áigái.

Geađgeáiggi mannosáš ássasajiid mii eanaš gávdnat Romssa sulluin ja jávrriid ja jogaid gáttiin siseatnamis. Arkeologat leat iskkadan arvat geađgeáiggi ássansajiid, eanaš mearragáttiin ja sulluin, muhto mañimuš jagiid maiddá Romssa sisguovlluin. Stuorra bivdoráhkadusat rastidit mutkkiid ja vákkiid, ja miehtá mearragátti leat ruovdeáiggi mannosáš duvttat ja hávdečomat. Davvi-Norgii lea dálločomat erenoamážat, ja daid mii gávdnat miehtá Romssa gátti.

Geađgeáiggi ássansajit Goahtenjárggas Romssa suohkanis
Mañimuš vihta jagi leat oidnosii roggjuvvon ollu odđa luottat mat leat báhcán boarrásat geađgeáiggi jahkodatorohagain Romssas. Roggamat Skarpnes nammasaš báikkis, ja Goahtenjárggas jagi 2008 rájis jahkái 2011, leat buktán oidnosii beroštahti gávdnosiid mat leat áigáduvvon sullii jahkái

9000 o.Kr. Das rogge oidnosii njeallje stuorra roggeduvtta mat leat leamaš guhkedálaš čiehkagoađit. Viesuid dulkojit leat leamaš geavahusas birra jagi. Das gávdne maid sullii 30 unna gođiid duvta. Daid gođiid riggi lea leamaš oktageardáneabbo go stuorra gođiid riggi, nu ahte daid jáhkket leat geavahan jahkodagaid mielde. Valjit leat gávdnan njuollanjuiniid, ákšuid ja vuokkavuodjudangedggiid, ja dat čájehit ahte Goahtenjára lea leamaš guovdilis báiki mas bivde lottiid, ealliid ja guliid. Gávdnosat duodaštit ahte ávdnasiid ledje ožžon guhkin eará guovlluin, ja danne sis ferte leat leamaš viiddis oktavuodafierpmádat Davvikalohtas. Goahtenjára roggamiid bohtosat leat addán odđa dehálaš dieđuid árat geađgeáiggi birra.

Geađgeáiggi ássansadji Hamna nammasaš báikkis, Romssa suohkanis

Jagi 2008, go ledje iskkadeamit Romssa sullo davágeahčen Hamna muddenplána geažil, arkeologat registaraste mearkkaid mat leat báhcán sihke árra metállaáiggis ja árat geađgeáiggis. Romssa musea lea čadahan arkeologalaš roggamiid das dan báikkis. Boarráseamos ássansajis gávdne vuordekeastes stuorra logu šliipejuvvon ákšuid. Gávdne maid struktuvrraid maid dulkojit leat leamaš unna goađážiis báhcán luottat. Dan vuodul man badjin meara bajábealde gávdnosat ledje, daid ávdnasiid vuodul ja bierggaslájaid vuodul, de lea lunddolaš daid gávdnosiid buohtastahtit Goahtenjárgga gávdnosiiguin. Vaikko Goahtenjárgga ássansajit ja Hamna ássansajit gullet ovta áigái, de dat dattetge goapátge leat sierralárganat ja nu addet ollisteaddji gova min ássanhistorjjá boarráseamos áigemuttus.



Ovdeš áiggiid ássansajiin mánga gávdnojuvvot dannego áđat bohtet oidnosii go olbmot jorgalit eatnamiid. Govas leat buddogeađggit, niibbit, ákšut ja stovlageađggit maid lea vejolaš áigádit áigodahkii mii bisttii geađgeáiggi rájis gaskaáiggi rádjai. Govva: Romssa fylkkasuohkan



▲
 Bronssas rávdejuvvon bivttasgiddennállu mii gávdnui mánáhávddis Kveøyas Giehtavuonas. Dat lea 300 jagi m.Kr. rájis. Govvideaddji: Adnan Icajis©Romssa Musea, Universitehtamusea

Geađgeáiggi ássanbáiki Stággogeažis, Háršttá suohkanis
 Maiddá Stággogeažisge Háršttás leat gávdnan sihkkaris luot-
 taid árat geađgeáiggi doaimmain ja ássamis. Das leat regis-
 tarastán guokte báikki. Bávtážiid gaskkas das mii ovdal
 lei sulloš, olbmui leat leamaš unna bivdogađit maid
 geava- hedje go bivde guliid ja ealliid. Fanas lei dehálaš
 fievru go joh- te sulluid gaskka ja gáddeguora. Boahttevaš
 roggamat addet midjiide eanet dieđuid Stággogeaži
 geađgeáiggi servodaga birra.

***Árra eanadoallu Giehtavuona suohkanis, Kveøya
 nammasaš sullos***

Geasset jagi 2007 kulturetáhta čadahii ovdaiskkademiid ja la-
 vdnjelogumiid Kveøya-sullos, go Iinna ja dan sullo gaskka
 Giehtavuona suohkanis galggai álggahuvvot oktavuoha nan-
 námi. Badjogasas eai lean oinnolaš luottat, muhto ovddeš
 čállojuvvon dieđuid ja gávdnosiid vuođu mii diđiimet ahte
 dan guovllus leat buorit gávdnanvejolašvuođat. Gilvoju-
 vvon eanagerddiid vuolde ihte oidnosii mánja stoalporáiggi,
 geađgenotkammat, hávddit, vuoššanrokkkit, dollasajit ja ovddeš
 gilvimiid luottat.

Romssa Musea čadahii arkeologalaš iskkademiid jagi
 2008 ja jagi 2009. Arkeologalaš roggamiid bohtosat leat
 buktán áibbas ođđa dieđuid Romssa geađgeáiggi birra. Dat
 kultur- muittut maid rogge bajás Kveøya-sullos, leat dan
 áiggi rájis go Davvi-Norggas álggahedje eanadoalu,
 namalassii bronsa- áiggi ja árra boarrásat geađgeáiggi rájis.
 Vuosttamuš gearde leat duodaštan fossiilahámis bive- ja
 nisogortniid sihke gilvimis ja goahtebázahasain. Mánja
 hávddi ja guhkesgoađi gávdne. Hávdđiin mánja ain ledje
 muhtumassii áimmui (plogagearddi vuolde), ja dat
 rievddaldedje sihke sturroda- ga, hámi ja sisdoalu dáfus.
 Hávdeguovlu čájeha bissánkeah- tes geavaheami bronsaáiggi
 rájis gitta mañit geađgeáigái. Miellagiddevaččamus hávdđiid
 logus, maid iskkadedje, lei

okta sullii jagi 300 mañjá Kristosa mannosá mánáhávdi.
 Hávddis lei ee. okta bures seilon bivttasgiddennállu, mii lei
 bronssas ráhkaduvvon. Kveøya gávdnosat leat addán midji-
 de ođđa dieđuid Romssa guovllu vuosttamuš dálloássamiid,
 hávdevieruid ja eanadoalu birra.

Viessočomat

Viessočomat leat erenoamáš kulturmuittut maid mii gávd-
 nat dušše miehtá Davvi-Norgga mearragátti. Viessočomat
 leat guovllus dat báiki masa olbmot vuos ásaiduvve, ja daid
 leat dávjá álki oaidnit čopman eanadagas, og dain leat assás
 kulturgearddit mat sáhttet leat 2-3 m alu. Dálločomaide leat
 báhcán vistevuođut, muhkit, beaivválaš readdut ja gávpe-
 gálvvut. Kulturgearddit čájehit ahte báiki lea leamaš vuogas
 orrunsadji mánggaid buolvvaid. Dálločomat lassánedje ea-
 nemusat gaskaáiggi, muhto mii gávdnat maiddái ruovdeáig-
 gige dálločomaid. Viessočomaid seailuhandilálašvuođat leat
 buorit, ja dat kulturmuittut leat danne min dieđuid dehálaš
 gáldu das, mo viesut ledje ráhkaduvvon, mo beaivválaš eallin
 lei ja makkár rolla Davvi-Norggas lei gaskaáiggi
 eurohpálaš márkaneconomiijas. Mánjga viessočomas orrot ain odnege
 olbmot.

Jagi 2009 Romssa Musea čadahii roggamiid muhtun bođu
 viesu gilvvaáiggi Bergsoddenis huksenohcamuša geaži.
 Muoldás čáhpes kulturgearddit ledje gitta 1,4 m asu, ja
 dain ledje mángga viesu bázahasat. Roggamiin ihte bures
 seilon muorraláhtit, ceikkon hirssat, dollasadjji ja beaŋkkat
 viesuin. Buot vuolimusas, buot viesuid vulobealde, gávd-
 ne vuoššanrokki maid gávdnahedje leat bronsaáiggi manu.
 Muorraláhtiid áigádeapmi čájehii ahte viesut leat gaskaáiggi
 viesut ja viesut gitta 1700-lohkui. Das gávdne maid ollu ádaid
 mat addet midjiide dehálaš dieđuid olbmuid doaimmaid,
 oktavuodaid ja beaivválaš eallima birra. Eanaš ádat leat ráh-
 kaduvvon leairras ja dávtis, ja das ledje návllit fanasborddiin



▲ Sandsholmenis Bjarkeajus leat arvat stuorra ja unna hávdeborat miehtá čoru. Govvideaddji: Anne-Karine Sandmo



▲ Romssas leat dihtosis guokte báikki main leat málejuvvon báktegovat. Báktegovaid leat áigádan áigodahkii mii bisttii 1800 jagi o.Kr. rájis gitta 500 jagi m.Kr. rádjai. Govat čájehit guokte ovttageardánit hábmejuvvon olbmo mat leat málejuvvon rukses báidnagiin. Govva: Romssa fylkkasuohkan

mat ledje oddasis geavahuvvon oddaseamos viesuid huk-senávnnasin. Batninskierrut ja sadjingeaddggit čájehit ahte eanadoallu ja sávzadoallu leat leamaš dehálaččat, ja láibun-rávtut ja ástageaddgelihtit leat dábálaš bázahasat gaskaáiggi olbmuid borramušdoalus. Dát ádat ja struktuvrrat orrot čájeheamen ahte viesuid leat áiggiid čađa atnán sierralágan doaimmaide.

Báktedáidda

Duháhiid jagiid olbmot leat ráhkadan bávtiide govaid, nugo báktečullosiid ja báktemálemiid. Romssa fylkkas leat regis-

tarastán ovcci báktedáiddabáikki: Báktečullosiid Návuonas, Skiervvás, Báhcavuonas, Ivvrástádiin ja Romssa gávpogis.

Ráisavuonas ja Háršttás leat registarastán báktenjuohtamiid. Dain leat govvidan ealliid maid mii álkit dovdat, nugo bohcuidd, sarvvaid ja guovžžaid. Dain leat olbmohápmásaš govat ja abstrákta, geomehtralaš govvosat. Mii eat dieđe manne daid govaid leat ráhkadan ja maid dat mearkkašit. Govat leat dego sánehis giella, eatge mii sáhte dan vissásit dulkot.

Daid leat dulkon mángga láhkai. Báktečullosiid leat áigádan árat ja mañit geađgeáigái, muhto njuohtamat gullet ain mañit áigái, namalassii árra metállaáigái. Báktedáidagat leat erenomáš hearkkes kulturmuittut, mat olbmuid doaimmaid ja lunddolaš gollamiid geažil álkit vaháguvvet. Riikkaan-

tikvára báktedáiddaproševtta (1997-2005) oktavuodas leat čađahuvvon viiddis gáhttenbarggut.



▲ Jagi 2010 gávdne eanet báktaí čullojuvvon govvošiid go ledje Tennnesas Báhcavuonas heiveheamen ovdal gávdnon báktegovvošiid olbmuid olámuddui. Báktegovaid ahki lea 7000 jagi. Govvideaddji: Marit Chruickshank



▲ Strømsør-dálu báikki njáskkaiga Erik ja Kirsti Simonsen jagi 1839, ja huksiiga dálu dasa, ja dat lei okta dain vuosttamuš dáluin Østerdalenis Bearddus. Erik, gean gohčodedje Bjønn-Erik namain, ásaí Strømsør-dálus dasságo lei measta 100 jagi boaris. Odne dállu lea ráfáidahttojuvvon ja lea Bearddu suohkana Fotefar-báiki. Govvideaddji: Ole Kroken

■ 5.2 Ođđasat áiggi ráfáidahttojuvvon vistit ja ráhkadusat

Go visti dahje biras ráfáidahttojuvvo, de sivva lea ahte das lea árvu oppa riikii, ja ahte das leat erenoamáš iešvuodat maid mii sealluhit vai dat bissu boahhte áigái. Ráfáidahttin lea kvalitehtamearka. Lagabui 5 700 vistti leat Norggas ráfáidahttojuvvon. Dat lohku lea sullii 0,15% Norgga olles vistelogus. Ráfáidahttin galgá sihkkarastit ovddasteaddji válljejuvvon kulturmuittuid ja kulturbirrasiid bissovaš gáhttema. Ráfáidahttojuvvon visttit ja ráhkadusat leat válljejuvvon sierranas áigodagain, dannego dat ovddastit dehálaš kulturhistorjjá ja servodatovdáneami, dahje dannego dain lea alla arkitektonalaš árvu. Ráfáidahttojuvvon visttiid ja ráhkadusaid eaiggádat sáhttet oažžut buhtadasa ollásit dahje muhtumassii gokčat antikváralaš lassegoluid, go fertejit daid ortnegis doallat.

Lassin automáhtalaččat ráfáidahttojuvvon sámi visttiide odne leat 120 ráfáidahttojuvvon vistti Romssa fylkkas. Dain lea Runássi girku automáhtalaččat ráfáidahttojuvvon (huksejuvvon ovdal jagi 1537). 32 vistti, mat gullet 11 báikái, leat ráfáidahttojuvvon boares visteráfáidahttinlága mielde. 36 objeavtta suodjalit lánkaásahusat mat riikkalaš suodjalanplánain leat soahteveaga ja geaidnolágádusa várás. Duot nuppit visttit ráfáidahttojuvvojedje jagi 1981 ja jagi 2010



gaskkas.

Kalvebakken-šaldit Romssa gávpogis leat ráfáidahttojuvvon stáhta geaidnolágádusa plánain man namma lea dárogillii "Vegvalg – en nasjonal verneplan for veger, bruer og vegrelaterte kulturminner". Govvideadji: Marit Chruickshank



Viken dállu lea árra 1900-logu Romssa dáluin buorre ovdamearka. Dállu lea ráfáidathtomin ja dasa gullet ássanviessu, návet, bádji/divohat, áiti ja eanakeallir. Govvideadji: Olav Austliid



Sámi kulturmuittut mat leat boarráseappot go 100 jagi, leat automáhtalaččat ráfáidathttojuvvon kulturmuittolága mielde. Govva: Romssa fylkkasuohkan

Lassin lea diedihuvvon ahte bargu álggahuvvo 14 objeavtta dihtii, mat vel galget ráfáidathttojuvvot.

Vuosttamuš ráfáidathtimiidda mat ledje Romssas, gullet eanaš stuorra ássanvisttit. Nu lea sihke gávpotviesuid ja dálločohkiid dáfus. Romssa gávpogis ráfáidathttojuvvojedje gávpealbmáid ja ámmátalbmáid gárdimat, mat ledje stuorámus ja divraseamos visttit ja ráhkaduvvon árrat 1800-logus go gávpot huksejuvvui. Fylkka máttaoasis ráfáidathte šibitdáluid stuorra váldoviesuid. Dát váldoviesut leat 1700-logu loahpa rájis. Golbma stuorámus gávpebáikkige ráfáidathte. Dat leat Hamnvik Ivvárstádiin, Havnnes Ráissas ja Márnuorri Skiervvá suohkanis. Hamnviikkas ráfáidathte oppa ráhkadusa. Havnnesas válljejedje vihttanuppelot duodaštuvvon visttis ráfáidathtit vihta, ja Márnuoris duššefal váldoviesu. Go unna ja stuorra visttit ráfáidathttojuvvojit dain gávpebáikkiin, de dat dagaha ahte vistemállet šaddet viehka muddui leat mánggaláganat.

1980-logus ja 1990-logus ráfáidathtinlistui lasihuvvojed-je muhtun dakkár visttit ja ráhkadusat maid árvvoštalle leat erenoamážat Romssa fylkkas, ja mat ovdal eai lean árvvoštallojuvvon leat gáhttenárvosaččat. Soađi maŋŋá huksejuvvon dálut Slettnesas ja Niemeniaukkus Návuonas leat buorit ovdamearkkat dakkár vistešlájain mat hukseju- vvojedje daid visttiid sadjái maid duiskalaččat bolde soađi loahpageahčen Davvi-Romssas ja Finnmárkkus.

Eará visttit maid válde mielde dán vuorus lei Verdensteateret kino, mii lea jagi 1915 manu ja Davvi-Eurohpá boarráseamos kinovisti mii ain geavahuvvo iežas álgoulbmila mielde, Skjer- stad Sildoljefabrikk Skierrestádes, mii lea 1920-logu rájis, ja mii lei vajálduvvan dasságo fas fuopmášuvvui 1980-logus, ja Fogd Drejers gate 16 Romssa gávpogis, mii lea buorre ovda- mearka dain odđa huksenmeaštirvisttiin maid ráhkadišgohte bođu viessomihtuide gávpotrávddaide 1900-logu álggu rájis. Listui maid lasihedje muhtun boarrásat visttiid, nugo Rádstua Romssa gávpogis, mii lei gávpoga vuosttamuš ráddeviessu, ja Strømsør nammasaš meahccedálu

Bearddus.

Jagi 2002 fylkka kulturlávdegoddi fas geahčadii ráfáidahttin- listtu, ja dan listtu ođasmahte lasihettiin dasa ođđa ráhka- dusaid maid árvvoštalle gáhtternárvosažžan. Dain leat Gáls- sa hávdeeatnama liikavisti ja Gálssa boares girkostohpu dál ráfáidahttojuvvon. Bratrein nammasaš dálle Gálssas ja Kirs- ten Sandhuset nammasaš dálle Romssa gávpogis, ja Viken Gård nammasaš dálle Bearddus galget dál ráfáidahttojuvvot, ja oktan dáiguin Romssa sullo boares barttain okta, namalas- sii Lille Strandheim. Bratrein nammasaš dálle dáfuš, de dat šaddá Romssas leat 1800-logu mannosáš mearragáddedáluin vuostamuš mii ráfáidahttojuvvo ollislažžan. Dát vistešládja dahje dálločoahkkešládja lea gal vissa dábáleamos dain huksejuvvon báikkiin maid mii gávdnat máŋgga sajis fylkkas, ja nu fertetge mieđihit ahte dat lea dehálaš lasáhus ráfái- dahttinlistui. Riikkagáhttenplánaid vuodul leat eanet vistit ja ráhkadusat ráfáidahttojuvvon. Dat guoská ee. šaldiide, geainnuide, čuovgatoartnaide, čuovgatoardnastašuvnnaide ja soahteveagalaš kulturmuittuide.



Kárttas leat ráfáidahttojuvvon vistit Romssa gávpogis. Govva: Olav Austlid



▲
Árvovuona sahá. Govvideaddji: Roald Renmælmo

■ 5.3 Áigeguovdilis boahhtevaš ráfáidahttimat

Mii oaidnit ahte ain váilot vistešlájat ja ráhkadusat. Dain mii sáhttit namahit erenoamáš geassenávehiid ja lavdnjebuvrriid – duoin vistešlájain leat hui unnán bistán, soahtebázahasaid (fáŋgaleairraid, bráhkáid ja báhčinsajiid), 1700 dahje árra 1800-logu mannosas ollislaš dálu, guovttelanjat stobu man mállii ollu stobut ledje fylkkas ovdal, dábálaš skuvlavistti mii

lea 1800-logu rájis, olgovisttiid, vistti mii lea huksejuvvon

skielttarteknihka mielde, mii lea guhká leamaš árbevirolaš huksenteknihkka Romssas, bákteindustriijaráhkadusaid, teknologalaš kulturmuittuid (omd. Árvovuona čáhcesahá), guolleindustriijarusttegiid, skiipadealádagaid, ja odđasat áiggi visttiid (mat leat ráhkaduvvon nuppi máilmmesoadi maŋŋá). Mearrádusaid vuodul leat dušše guokte soadi maŋŋásaš dálu ráfáidahttojuvvon, namalassii Návuoas. Sihke gávpogiin ja stuorábuš čoahkkebáikkiin lea soadimaŋŋásaš arkitektuvra maid lea vejolaš árvvoštallat ráfáidahttima várás. Dán áigoda-ga stiiladovdomearkkat leat funksionalisma ja modernisma. Dan áiggis leat ollu visttit main leat arkitektonalaš árvvut. Dás sáhttit namahit Rasch-Tellefsen-vistti Háršttás, Siellaga suohkanvistti, Romssa gávpoga politiijavistti (ovddeš fylkkavistti),

Alfheim vuojahaga, Tromsø Maritime skole ja Romssa girjeráju ja gávpotarkiivva.

Automáhtalaččat ráfáidahttojuvvon kulturमितobáikkít

Buohkanassii 3 823 fylkka 5 573

registarastojuvvon kulturमितobáikkis

leat automáhtalaččat ráfáidahttojuvvon.

Kártiimerkemat váilut 771 kulturमितobáikkis.

Láhkaásahusaid vuođul ráfáidahttojuvvon kulturमितobáikkít

Buohkanassii leat Romssas 8 lámkaásahusaid

vuođul ráfáidahttojuvvon báikki, main leat

oktiibuot 36 bođu kulturmuittu.

Listui girjejuvvon objeavttat

Buohkanassii leat 29 ráfáidahttojuvvon,

gáhttejuvvon ja listui girjejuvvon girku Romssas.

Daid listu lea mielddus.

Mearrádusaiguin ráfáidahttojuvvon

Buohkanassii 30 kulturमितobáikki leat

mearrádusaiguin ráfáidahttojuvvon Romssas, ja

oktiibuot leat 83 bođu kulturmuittu.

Kulturमितobáikkít mat leat ráfáidahttomín

Daidge kulturमितobáikkiid mat leat

ráfáidahttomín kulturमितoláhka suodjala.

Romssa fylkkas leat 4 dakkár báikki, namalassii

Lille Strandheim Romssa gávpogis, Bratrein

nammasaš dállu Gálssas, Kirsten Sandhuset viessu

Romssa gávpogis, Skattøra mearragirdihámman

ja Norgga bánku Romssa gávpogis, ja vel Viken

dállu Bearddus ja guovloráfáidahttin Bjarkeajus.



Galbma soađi maŋŋasaš ráhkadusat maid leat kulturmuittut. Dát kanovdna lea Meløyvær fort nammasaš ladnis. Govvideaddji: Olav Austlid



Mánŋga sajis Romssas leat iešguđetlágan soahteveagalaš ráhkadusat, mat leat báhcán nuppi máilmmesoađis. Govas lea duiskalaš suodjegoivvohat mii gullá Lyngenlinnjái, ja eanemus jáhkehahti lea ahte dan goivo ruošša soahtefánŋgat jagi 1944 čavčča. Nuppi máilmmesoađi kulturmuittut eai leat automáhtalaččat ráfáidahttojuvvon, muhto dáhttu lea ráfáidahttit dain kulturmuittuin osiid. Govvideaddji: Silje Sandnes

5.4 Soahtemuittut

Nuppi máilmmesoađi mannosas soahtemuittut eai leat automáhtalaččat ráfáidahttojuvvon, ja eatnašat dain eai leat kártii merkejuvvon, ja ollu leat jávkamin. Dás lea sáhka ee. suodjalusráhkadusain maid duiskalaččat geavahedje go geassádedje Finnmárkkus jagi 1944. Duiskalaččat vuodđudedje maid gohčodedje Ivgulinnján, man duohkái áigumuš lei bissehit Ruošša soahteveaga vejolaš fallehemiid oarjjás ja máttás Norgii. Ivgulinnjái gullet mánŋa báhčinsaji ja báhčínroggefierpmádaga, muhto das leat maid dakkár bázahasat go fáktasuojit, gaskaboddosaš buŋkerat, dollasajit ja eará meassamat eanadahkii mat mitalit maŋimuš soahtedálvvi birra Davvi-Romssas. Ivgolinnjáin buohtalagaid lea Norgga Frøy nammasaš suodjaluslinnjá, maid ráhkadedje soađi maŋŋa ja mii lei oassi Davvi-Eurohpá suodjalusa mii vuostálasttii kommunismma.

Duiskalaččaid riddoladnit mat ledje Romssas gulle oassin Hitlera Atlántamuvrii, mii lei riddoladnevuogádat mii olii Ránskka rájis gitta Beahcáma rádjai, mii lea dáláš Ruoššas. Norggas riddoladnit ráhkaduvvojedje vai lea vejolaš bissehit vašálaččaid beassamis gávpogiidda meara mielde ja suodjalan dihtii strategalaš johtalusgeainnuid siseatnamis. Romssas eanaš riddoladnit huksejuvvovedje jagi 1941, muhto go fárrehedje olbmuid Finnmárkkus eret jagi 1944, de sirde Finnmárkkus Romsii ja máddelat fylkkaide maiddá lossa báhčínvearjjuideaset. Dat riddoladnit mat huksejuvvovedje jagi 1940 ja jagi 1941, dávjá nanusmahttojuvvovedje ja stuoriduvvojedje gitta soađi loahpa rádjai, muhto dat batteriijat mat ledje sirdojuvvon eret Finnmárkkus šadde biddjojuvvot gaskaboddosaš sajiide ja sirdinláhkai. Dat mearkkaša ahte sáhtta leat váttis gávdnat oinnolaš mearkkaid dain duiskalaš ladniin mat ráhkaduvvojedje soađi maŋimuš mánuid.

Miehta Romssa mearragátti ja vuonain leat ollu luottat soađi maŋis. Soahti mii lei Bassesiiddas Loabágis ja Rivttágis lea oahpisin dahkkojuvvon Krigshistorisk landskap nammasaš prošeavttas. Dán guvlui čatnasit ollu kulturmuittut, ja guovllus lea Generála Fleischera geaidnu. Fánŋgaleairrain báhcán muvrratge leat goalus muittuhusat das, ahte vuollásteaddji vašálaš doalahii mánŋa duháha olbmo bággobarggus. Ollu fánŋgat jápme daidda leairraide.

5.5 Riikkalaš gáhttenplánat

Stuorradiggi lea mearridan ahte buot surggiid várás galget ráhkaduvvot riikkalaš gáhttenplánat. Riikkalaš gáhttenplánat galget leat vuodđun vejolaš lánkaásahussuodjaleapmái mii heive kulturmuittoláhkii. Muhtun plánat leat jo gárvánan, omd. Suodjalusa ja Stáhta geaidnolágádusa plánat. Vegvalg - en nasjonal verneplan for veger, bruer og vegrelaterte kulturminner nammasaš riikkalaš gáhttenplánas leat badjel duhát geaidnokulturmuittu registarastojuvvon, ja Romssa fylkkas leat eavttuhan ráfáidahttit njealljenuppelot geaidnokulturmuittu. Romssa šaldi, golbma Kalvebakken nammasaš šaldi Romssa suohkanis, ja Omasvuona suohkanis fas lea Háhta bearráigeahčči visti jo ráfáidahttojuvvon.



▲ Aiddo geađgeuvnnas váldojuvvon varas láibbit Tørrfoss dálus. Buot njálgámus ealli kulturárbi. Govva lea váldojuvvon Paaskiviikko kvena kulturfestiválas jagi 2011. Govvideaddji: Lisa Vangen, Halti kvenkultursenter

5.6 Vuoiŋŋalaš kulturmuittut ja giehtabargomáhtut

Kulturmitolágain mii sihkkarastit oinnolaš luottaide mat leat báhcán olbmuin guđet elle min ovdal. Sin máhtu, teknikaid ja árbevieruid ii oktage láhka suodjal. Máhttu mii gullá giehtabargguide, borramušvieruide, guolásteapmái ja vuovdedollui jávket dadistaga go olbmot eambo oastigohtet gárvásii buvttaduvvon borramušaid, ja unna dálloalut nohket, vuotnabivdit leat jávkamin, ja giehtabargit leat oahpahuuvvon beaktivuhtii ja ođđa vugiid ja ávdnasiid geavahit dan sadjái go oahppat árbevirolas giehtabarguid ja smiehttat kvalitehta. Seammás mii oaidnit ahte eanet olbmot leat ohcališgoahtán kvalitehta, lagaš guovllu borramušaid, ekosmiehttama ja báikkálaš gullevašvuoda.

Árbevierut ja giehtabargomáhtut leat oassi min kulturárbbis ja min indentitehtas, ja gullet oassin ollislaš biras- ja resursahálddašeapmái. Giehtabargomáhtuid dáfus lea sáhka das, ahte olmmoš hálddaša dihto giehtabarggu dahje čehppodaga. Geavtlaš hálddašeapmi lea eará go diehtin. Giehtabargomáhtut gullet daguide. Dákkár máhttu olmmoš oahppá go bargá ovtta dakkár olbmuin gii máhtta dihto giehtabarggu dahje čehppodaga.

Odne Romssa fylkkasuohkanis ii leat mihkkege kártemiid dahje strategiijaid mii sáhtášii gáhttet dahje sihkkarastit árbevieruid gaskkusteami, earágo dat doaimma mii lea Nordnorsk Fartøyvernssenter nammasaš guovddázis Rivttágis, ja dat maid Folkemusikk Nord čadaha. Giitu lehkos daidda ovttaskas olbmuide, bodolaš fitnodagaide ja eaktodáhtolaš organisašuvnnaide geaid geažil boares máhtut seailuhuvvojit ja oahpahuvojit ođđa buolvvaide. Jos livčče guvllolaš dásis áŋgiruššamat, de dat sáhtášedje nannet dán doaimma ja movttiidahttit olbmuid álggahit ođđa prošeavttaid ja guhkitáigasaš doaimbajuid sihkkarastin dihtii, ahte mávssolaš árbevierut ja máhtut eai vajálduva. Sihkkarastima dihtii árbevieruid ja giehtabargomáhtuid lea boahte áiggi dehálaš ahte guvllolaš dásis nannejuvvo eiseváldiid, ovttaskas olbmuid ja eaktodáhtolaš organisašuvnnaid ovttaska.

Dehálaš ulbmil lea sihkkarastit ahte riikkaoasi mávssolaš árbevierut eai dušša. Dárbu lea kártet máhtuid ja resursolbmuid. Dan maŋŋá lea dárbu gávdnat buriid vugiid mo organiseret árbevieruid seailuheami. Doaimbajuiin okta lea movttiidahttit olbmuid ja lágideat dilálašvuodaid nu, ahte giehtabargomáhtuid lea vejolaš oahpahit ođđa buolvvaide.

Vuoiŋŋalaš kulturárbi lea maid gittalagaid oskuin ja árbevieruiguin. Oasit Romssa historjjás čatnasit oskui ja oskumii. Davvi-Romssas lea ee. nana lestádialaš osku mii lea dehálaš sihke vuoiŋŋalaš ja ávnnaslaš kulturárbbi ektui. Eanadaga geavaheapmi ja osku ja árbevierut mat gullet merrii ja nannámii leat maiddái guovdilis oasit min vuoiŋŋalaš kulturárbbis.



▲ Anne Bro nammasaš fanas álggos ráhkaduvvui borjjasjáktan Kristiansunddas jagi 1911. Fanas lea verra daid jávttaid logus mat ráhkaduvvojedje maŋimusat. Anne Bro lea maŋŋá nuppástuhttojuvvon mohtorfanasin, muhto fatnasis leat ollu álggoáiggi detáljat bisson nuppástuvakeahtta olgguldasat ja siskkáldasat. Anne Bro lea jagi 1954 rájis gullan Voagaide Nordlánddas. Nordnorsk Fartøyvernssenter lea ovdeštan fatnasa áigodagas 1999-2001 ja jagi 2004. Govva: Nordnorsk Fartøyvernssenter og Båtmuseum



▲ Árbevirolaš giehtabargguid seailuheapmi eaktuda boares reaiduid áimmahuššamage. Govva: Romssa fylkkasuohkan

■ 5.7 Eanadat

Jagi 2004 Norga mearridii čadahit Eurohpálaš eanadatkonvenšuvnna, mii atná oppa riikkalaš territoria eanadahkan. Konvenšuvdna fátmasta buot eanadagaid, dakkár eanadagaid rájis maid mii atnit erenoamážin, dábálaš eanadagaid rádjai ja eanadagaid rádjai mat leat loaktašuvvamin.

Eanadat lea servodaga oktasaš resursa ja ealli arkiiva mii govvi- da min eallima áiggi ja saji hárrái. Mii fertet dávjá šiehtadallat

das, mo mii galgat eanadaga resurssaid geavahit, juogadit ja ovddidit ceavzilis vuogi mielde. Danne dasa gáibiduvvo ahte sierranas eiseválddit, organisašuvnnat, fitnodagat ja ovttaskas olbmot barget lahkalgaid ja ovttasrádiid. Eanadaga hálddašeapmi lea ovttasbargosuorgi. Fylkkasuohkanis ja Sámedikkis lea ovddasvástádus kulturhistorjjálaš dimenšuvnna.

Luottat eanadagas čatnet vássán áiggi ja dáláš áiggi oktii, ja addet juohke báikái erenoamášvuoda ja identitehta.



▲ Strandby Geargevuonas Sáččás. Govvideaddji: Anne-Karine Sandmo



Sámiid kristalašvuoda ovdalaš oskkus ledje ipmilat, vuonjat ja fámus juohke sajis luonddus. Geđggiin, bávttiin, jogain ja jávriin lei heagga, ja dain sajiin luonddus main ipmilat ja fámus orro, lei erenoamáš mearkašupmi. Dávja leat oaffaruššansajit/sieiddit dakkár báikkiid lahka. Dát sieidi lea Skárfvákki Gáivuonas. Govvideaddji: Marit Chruickshank

Eanadaga haga mii massit dan dievasvuoda mas kulturmuittut leat oassi. Kulturmuittuid haga eanadat lea massán dehálaš gáldu mii muitala báikki historjjá. Eanadat veahkeha min áddet manne olbmot válljejedje aiddo dán ja duon báikki iežaset ássamii dahje doaibmamii. Áigečikŋodat lea danne dehálaš bealli eanadagas, mii veahkeha olbmuid dovdat eallima ulbmila ja áššiid gittalasvuoda. Eanadagas lea maid leamaš iešguđetlágan mearkašupmi sieranas čearddalaš álbmotjoavkkuide, ja omd. sámiin lea rikkis myhtalaš eanadat mii lea oassi sin kulturárbbis.

Eanadat nuppástuvvá johtilit servodaga nuppástuvvamiid mielde, ja várra ii leat eanadat goassege nu ollu nuppástuvvan olbmuid váikkusaid geažil go maŋimuš čuohte jagi. Ovddeš historjjá dáfus dehálaš báikkid leat guđđojuvvon, boares kultureanadagat savvojit ja vuovdiluvvet, ođđa čoahkkebáikkid ihtet, ođđa geainnut ja tuneallat ráhkaduvvojit ja boares vistit gaikkoduvvojit vai lea sadji ođđaáigásaš vistiid hukset. Min ovddal leat stuorra hástalusat boahttevaš jagiid, go sáhtta šaddat dárbu dahkat stuorra meassamiid eanadahkii dakkár ealáhusaid geažil go oljodoaimmaid, energiiasirdimiid, mátkeealáhusaid ja siskkáldas struktuvrra geažil. Astoáigevistiid lohku lassána ja guovdilis eanadguovlluide nu lassána dea- ddu.

Eanadat lea álo nuppástuvvan, muhto mii fertet čielgasit gozihit ahte nuppástus galget čadáhuvvot ceavilis ovdáneami vuodđojurdagiid vuodul ja dan dieđu vuodul mo nuppástusat váikkuhit.

Eanadoallo- ja biebmodepartemeanta lea ovttasráđiid birasgáhttendepartemeanttain válljen guoktelot kultureanadaga mat leat riikii dehálaččat. Romssa fylkkas lea Skárfvákki sámi kultureanadat Gáivuonas válljejuvvon. Doppe galgá eanadat dikšojuvvot ja seailluhuvvot árbevirolaš geavahemiin ja do- aibmamiin.



▲ Skárfvággi Gáivuonas lea okta dan 22 riikkalaččat dehálaš kultureanadagas mat leat válljejuvvon eanadoalus. Govvideaddji: Marit Chruickshank



▲ Romssas duiskalaččain ledje nuppi máilmmesoadis mánga fánggaleirra ruošša soahtefánggaid várás. Dá lea Norddalenis Omasvuonas duktasadji mas lea leamaš Mallnitz leaira (mii lea gohčoduvvon jápminleairange). Cuorjománus jagi 1945 dán leairras ledje sullii 180 ruošša soahtefángga. Go ráfi šattai, de ledje vel heakkas duššefal 67 fángga, ja dain manná jápme buohcciidvissui 25 fángga. Geahča maid gova dás vulobealde. Govvideaddji: Silje Sandnes

5.8 Identitehta

Kulturmuittut leat historjjá čađa dulkojuvvon ja geavahuvvon veaháš moge. Guhká lei nu, ahte kulturmuittuid geavahedje árjjalaččat hábmen dihtii riikkalaš identitehta, mii lea áddehahtti go mii geahčadit dakkár politihkalaš dáhpáhusaid go jagi 1814 ja jagi 1905 uniovnna biedganeami. Dárbu lei hábmet oktasaš nationála identitehta nuorra riikii, ja oktasaš historjá ja oktasaš kulturmuittut ledje daid gaskaomiid gaskas maid geavahedje dan bargui. Duogáš jurdda lea, ahte min ja dološ olbmuid gaskkas lea identitehta dahje juoga mii lea oktasaš. Ovddeš áigi ja kulturmuittut geavahuvvojit hábmet oktasašvuoda dovdu.

Kulturmuittut leat luottat mat leat báhcán amas olmuin ja kultuvrrain mat leat leamaš seamma eanadagain go mii dál. Dat dahká ahte kulturmuittut leat seamma miellagiddevaš vuolggasadji imaštallamii ja vávastuvvamii go dan dovdu ahte mis lea gullevašvuolta ovddeš áigái. Datge mii historjjás lea earálágan, dahká dan miellagiddevažžan ja čearggusin. Kulturmuittut leat mánggagageardásaččat ja háreve mitalit duššefal ovta historjjá. Kulturmuittut sáhttet leat dehálaš resursa dahje sihke vássán áiggi ja dáláš áiggi servodaga smiehttamušaid vuolggaheaddjit. Go olmmoš dovda báikkálaš kulturmuittuid, de sus leat lagaš ja čielga ovdamearokat das, ahte ovdal leat leamaš áibbas eará dilálašvuodat eanadagas go su iežas áiggi. Mis leat báikkálaš kulturmuittut mat doibmet uksan servodahkii mii lea leamaš vieris ja viehka earálágan go min servodat. Dakkár kulturmuittut sáhttet leat midjiide muosáhussan mat eai dárbbas leat buorit dahje dakkárat mat addet rámisvuoda dovdu, muhto dattetge dat leat oassi dieđus vássán áiggi birra. Dehálaš lea ahte olbmo diđolašvuodas bissot maddái negatiiva ja sávakehtes historjjálaš dáhpáhusaid muittut, omd. muittut soadis ja sámi vealaheamis, buhtalagaid positiiva historjjálaš dáhpáhusaid muittuiguin. Buohkanassii buot historjjálaš dáhpáhusat ja doaimmat šaddet Romssa kulturárbin.



▲ Mallnitz nammasaš fánggaleaira, mii lei Norddalenis Omasvuonas, biliduvvui jagi 1945. Gova eaiččat: Bjørn Winsnes

6 HÁSTALUSAT JA ERENOAMÁŠ ÁNGIRUŠŠAMAT



Dát lea vižžojuvvon Romssa fylkkaplánas 2010-2013:

Vásáhusealáhusat galget leat mielde ovddideamen báikkálaš šattu ja olles fylkka árvobuvttadeami. Davviguovlluin leat viiddis geavatkeahes vejolašvuodát turistaaláhusaid dáfus. Mátkealáhusat ja kulturvuđot ealáhusat leat geasuhemiideasetguin ja doaimmaideasetguin maid mielde ovddideamen geasuheaddji báikkálaš servodagaid.

6.1 Hástalusat

Romssas lea rikkis kulturárbi, ja sávaldat lea ahte máhttu ja diđolašvuohta kulturárbbi birra galget nanusmuvvat. Kulturárbi galgá eambo dovdusin dahkkojuvvot ja eanebut go ovdal doaimmat resursan iešguđetlágan ealáhusain. Vai sáhttit bures hálldašit kulturmuittuid, de dárbbasit buriid registariid mat čájehit mat kulturmuittuid mis leat. Odne lea kulturmuittuid visogovva váillálaš, ja dárbu lea buorebut kártet ja ođasmahttit dáláš diehtovuoduid.

Dán plánaáigodagas lea ulbmil láchit dilálašvuodaid kulturmuittovuđot mátkealáhusaide, ja dan oktavuodas lea dárbu eambo áŋgiruššat kulturmuittuid heivehallamii ja diehtjuohkimii. Go áigumuš lea sihkkarastit kulturárbbi boahttevaš buolvvaide, de lea máhttu dehálaš. Odne máhttu ovdeš giehtabargoárbevieruid birra lea dušše hárvásiin, nu ahte dárbu lea stuoris daid árbevieruid máhttu seailuma sihkkarastit ođđa buolvvaid várás. Vai mii sáhttit čoavdit muhtun hástalusaid ja dárbbuid kulturmuittohálldašeami suorggis, de mii leat čilgen njeallje áŋgiruššansuorggi main leat sierra ulbmilat, ja vel čielga doaimmabijuid mat galget čadahuvvot vai mii sáhttit ollašuttit dáid ulbmiliid. Dát njellje suorggi leat gaskkusteapmi, hálldašeapmi, registarastin ja ieš kulturárbi resursan.

6.2 Gaskkusteapmi

Olbmo identitehtadovdui ja gullevašvuođa dovdui lea dehálaš ahte olmmoš dovda iežas historjjá ja ahte sus lea diđolašvuohta iežas báikkálaš birra kulturmuittuin. Riikkalaččat árvosaš kulturmuittutge gullet báikkálaš eanadahkii, ja eana mas dat leat dávjimusat gullet bođolaš olbmuide dahje suohkaniidda. Dávjá kulturmuittuid báikkálaš eaiggádat eai dieđe ahte sis lea oassi min oktasaš kulturárbbis iežaset eatnamis.

Lágat leat mearriduvvon nu, ahte suohkaniid ovddasvástáduš lea áimmahuššat báikkálaš kulturárbbi. Plána- ja huksenláhka čilge mii lea báikkálaš kulturgáhttenovddasvástáduš ja mii válddiid dan mielde čuovvu. Dávjá suohkanat eai dieđe ahte alddiineaset lea dakkár báikkálaš váldi, ja dákko lea olbmuin vejolašvuohta buorebut geavahit iežaset kulturárbbiset ja loktet dan go ovddidit báikkiset ja huksejit iežaset identitehta. Dán oktavuodas fylkkasuohkanis lea dehálaš rávvenovddasvástáduš.

Dieđuid gaskkusteapmi ferte dattetge leat goappáge guvlui. Suohkaniin lea dávjá viiddis ja dehálaš máhttu lagaš birra kulturmuittuid birra, main guvllolaš hálldašeaddjit eai dieđe maidege. Dehálaš lea guvllolaš ja báikkálaš dásiid gaskii vuodđudit buriid dieđuid lonohallansajiid. Romssa fylkkasuohkan lea odne lágidan olbmuid olámuddui muhtun kulturmuittuid, ja dárbu lea olbmuide oahpásmahttit eanet kulturmuittuid. Dan lea vejolaš čadahit sihke areálaplána-barggus, diehtjuohkimis ja lágideamis.

Kultuvrralaš skuvlálávka olis oahppit odne ožžot fáldaldahan searvat iešguđetlágan arenaide, vai ohppet iežaset historjjá. Romssa fylkkasuohkan dáhttu ain eambo buoridit dán fáldaldaga, ee. nu, ahte galget ráhkaduvvot neahttavuđot diehtjuohkinávdnasat Romssa kulturárbbi birra, ja ahte lági-duvvojit kulturmuittuide guoski mátkkážat lagaš birrasiidda. Mii maid dáhttu gaskkustit kulturárbbi Luonddu skuvlálávka-

Runášši girku man duogábealde oidno Runášši historjjálaš guovddáš. Girku lea 1100-lagu rájis ja boarráseamos girku mii ain ceaggá Romssas. Govvideaddji: Geir Gabrielsen, Lulli-Romssa Musea



Stoagadettiin jagi 2005 golbma gánnda gávne čijaid mat ledje čihkkjuvvon juovažii. Romssa Musea oaččui dieđu gávdnosa birra ja duođaštii ahte gánndat ledje gávdnan erenoamáš silbačijaid mat ledje ruovdeáiggi/vikinggaid áiggi rájis. Govvideaddji: Jorun Marie Rødlie© Romssa Musea, Universitehtamusea

6.3 Hálddahus

ka olis. Gaskkusteapmi galgá čadahuvvot ee. eiseválddiid lah- kalas ovttasbargus guvllolaš museaiguin.

Museain lea dehálaš bargun gaskkustit iešgudetlágan historjjáid Romssas. Mii háliidit leat mielde dahkamin dávvirvuorkkáid geasuheadđji deaivvadanbáikin báikegottiin, ja nannet daid doaimmaid kulturhistorjjálaš dieđuid gaskkusteaddjin.

Šládđes kulturárbi galgá leat Romssa kultur- ja luondduvuđot mátkkealáhusaid vuodđu, ja fylka galgá čájehuvvot guđege guovllu deattastuvvon áššiiguin, nugohčoduvvon ”highligts” áššiiguin. Guovlodávvirvuorkkát leat máhttobirrasat maid lea vejolaš nannet nu, ahte dat šaddet ain buoret geasuheadđji mátkkoštanbáikkiid ovddideaddjin ja mátkkealáhusaide ovttasbarguoibmin.

Kulturmuithálddahus lea hástalus mii čatnasa fylkka areálapolitihkkii, mas sáhkan lea mo fylkka eanadat galgá geavahuvvot ja seailluhuvvot. Buot doaimmat gusket eanadatviidodagaide, ležžet dal dat viidodagat eanadoallo-, čoahkkebáike-, várre-, gáddeavádat- dahje gávpoteanadagat. Buot dán eanadagain leat kvalitehtat ja erenoamášvuodát mat muitalit juoidá fylkamet birra. Kultureanadaga kvalitehtaid lea dárbu atnit dakkár birasresursan mat eai odasmuva. Min geatnegasvuhta boahtevaš buolvvaide lea seailluhit dakkár resursaid. Suohkanlaš plánema rávvejeaddjin ja mielledoaibmin fylkkasuohkan galgá buktit buriid árvalusaid suohkaniidda ja fuolahit ahte suodjaleapmi ja ovddideapmi heivejit bures oktii. Mii dáhttu duhtadit dárbbuid ee. bissovaš kulturárbekonferánssaiguin, rahčamušaiiguin buoridit suohkanplánaid ja joatkit fylkka ráfáidahttinbarguid.

Romssa fylkkasuohkan čadahii 2000/2001 Gårdshauger nammašaš prošeavtta Romssa fylkkas. Prošeakta álggahuvvui dannego guhkes áiggiid ledje arvat meassamat dálločomaide mat galget leat automáhtalaččat ráfáidahttojuvvon kulturmuittut, vaikko dát eai oppa leange dieđihuvvon kulturmuithálddahussii. Lihkahallamat vahágahte dálločomaid. Prošeavtta oktavuodas hui ollu välljejuvvon dovddus dálločomaid dilli



Ofelaštin ruovdeáiggi dálus mii lea Bø báikkis, Duđáin. Govvideaddji: John Hansen



Fanasmohrtat leat dehálaš ja miellagiddevaš oassi kulturárbbis. Govva: Nordnorsk fartøyvernssenter og Båtmuseum

duodaštuvvui, ja eanaeaggádiidda ja suohkaniidda juhkojuvvui diehtu kulturmuittuid ja kulturmitolága birra. Prošeavttain lihkostuvai bissehit dálločomaid vahágahttimiid ja meassamiid. Dál plánejuvvon doaibmabijut dieđihuvvojit ovddalgihtii, nu ahte kulturmitohálddahuš dál diehtá makkár doaibmabijut plánejuvojit. Dárbu lea joatkit prošeavtta nu, ahte dat guoská Romssa fylkka buot suohkaniidda.

6.4 Registarat

Kulturmitosuodjalusa registarat leat dehálaš readdut mat galget sihkkarastit buori hálddašeami. Iešguđetlágan kulturmuittuid várás leat sierra registarat. Registarat eai leat dattetge ovttá buorit, ja dárbu lea daid buoridit ja ođasmahttit. Nu lea sihke Askeladdena ja Sefraka dáfus. Dasto leat vel ollu suorggit main registarastimat leat váillálaččat, ja vel suorggit main systemáhtalaš registarastimat eai leat čađahuvvon.

Soahtemuittuid dáfus, de fylkkas olbmot iešdáhhtolaččat barget daid kártemiin. Dat bargu lea viehka muddui bodolaš olbmuid bargu geain ii leat mihkkege bajimuš plánaid das mo čohkkejuvvon dieđut galget vurkejuvvot boahhteáigái. Kulturárbeplánain mii háliidit váikkuhit dasa, ahte dát dehálaš kulturmuittut kártejuvojit systemáhtalaččat, ja ahte duodaštusat min lagaš historjjás seailuhuvvojit ja lágiduvvojit olbmuid olámuddui.

Dárbu lea maid kártet Romssa fylkka dehálaš kultureanadagaid daid kulturmitoárvvuid geažil, vai sihkkarastit makkár oktavuhtii ja ollisvuhtii dat gullet. Dát berre dahkkojuvvot ovttasráđiid eará almmolaš eiseválddiiguin maid doaibmamuš lea kártet dakkár árvvuid go biologalaš šláddjiivuoda, olggustallama ja geologiija.

Go nu lea, de lea dárbu sihkkarastit automáhtalaččat ráfáidathtojuvvon kulturmuittuid ja ođđasat áiggi kulturmuittuid kvalitehta ja čađahit ođđasis registarastimiid. Daidge kulturmuittuid lea dárbu registarastit, mat odne eai leat min registariin, dakkáriid go soahtemuittuid, eanadagaid ja historjjálaš ruonasráhkadusaid.

6.5 Kulturárbi resursan

Go mii áimmahuššat kulturmuittuid, bures ortnegis doallat visttiid, vistebirrasiid ja kultureanadagaid, ja vel seilluhit árbevieruid, de dat leat buorit doaibmabijut báikkálaš birrasiid, ja juoga mii bures váikkuha galledeaddjiide. Kulturárbi sáhtá leat resursa ealáhusaid ovddideapmái ja árvobuvttadeapmái. Olbmot ostet báikkálaš ávdnasiid, servet álbmogassii bargat, mas lea fágalaš ja sosiála ávki, geavahit báikkálaš giehtabargiid, váldet ođđasis atnui ja ođđa atnui boares visttiid ja boares árbevieruid unnadoaimmat fitnodagaide jna. Buohkanassii dakkár prošeavttat addet olbmuid eamb- bo rámisvuoda ja eaggátvuoda dovdu báikkiide ja báikkálaš árbevieruide. Guhkibuš áigái dat sáhtá váikkuhit nu, ahte eanebut ásaiduvvet báikái, ja bargosajitge lassánit. Riikkaantikvára lea ráhkadan Verdiskapningsprogram for kulturminner (2010) nammasaš kulturmitoprográmma maid Nordlandforskning ja Telemarkforskning leat árvvoštallan, ja sin loahppajurdda doarju dan mii lea daddjojuvvon dás ovdalaš.

Dikšun ja lágideapmi

Romssa rikkis kulturárbbis lea uhccán olbmuid olámuttos. Dárbu lea heivehit eanet kulturmuittuid, ja daid heivehit vaikko makkár atnui.

Seammás lea dárbu ráhkadit buriid soahpamušaid das, mo kulturmuittuid dikšut. Fylkkasuohkan bargá ovttasráđiid



Tennessee báktegovat leat viidát heivehuvvon olbmuid olámuddui. Dárbu lea eanet kulturmuittuid gaskkustit ja lágdit olbmuid olámuddui. Govvideaddji: Marit Chruickshank

Romssa fylkkamánniin das, mo kulturmuittuid dikšut eana- doalus dakkár doarjaortnegiiguin mat gullet guvllolaš biras- prográmmii. Ulbmil lea ee. guohtumiiguin dikšut.

Fylkkasuohkan searvvai riikkalaš *Sikring av bergkunst* nammasaš prošeaktii, mii čadahuvvui áigodagas 1996-2005. Prošeavtta oktavuodas fylkka buot dovddus báktedáiddasajit duođastuvvojedje, daid dilli árvoštallojuvvui ja dikšunplánat ráhkaduvvojedje. Dát dahkkojuvvui ovtasráđiid Romssa Museain. Prošeavtta maŋŋá Riikkaantikvára lea välljen oppa riikkas dihto báikkiid mat galget lágiduvvot olbmuid olám- uddui – ja main prošeavtta bohtosatge galget gaskkustuvvot. Romssa fylkkas leat guokte báikki välljejuvvon:

- Báktegovat mat leat Skavbergetis Romssa suohkanis, leat heivehuvvon ja lágiduvvon lihkanaváillat olbmuid várás. Dárbu lea čuovggaid bidjat báktegovalde, vai daid lea álkit oaidnit. Nu lea dárbu dannege sealluhan dihtii dakkár báktegovaid eai šat mále.

- Tennesas Báhcavuonas mii gávdat báikki mas leat njeal- lje saji main buohkanassii leat fylkkas eanemus báktedái- dagat, ja golmma sajis olbmot besset fitnat. Kirkely báik- kis báktegovat leat lágiduvvon olbmuide dainna lágiin ahte leat ráhkaduvvon bálgát, vuoinŋastanbeaŋkkat, láidestusbálgát oktan čuvgehusgalbbaiguin. Bávtit leat buhtistuvvon ja čuovggat biddjojuvvon daidda. Gráber- get ja Bukkhammaren nammasaš sajite galget lágidu- vvot olbmuid olámuddui ja galbejuvvot.

Fotefar mot nord (1992-1996) nammasaš prošeakta lei riikkaosasseviidosaš áŋgirusšan mii čadahuvvui Riikkaos- selávdegotti olis. Juohke Davvi-Norgga suohkanis ja Namda- lenis okta kulturmuittu dahje kulturbiras lágiduvvui olbmuid olámuddui ja gaskkustuvvui sidjiide heivehuvvon bálgáiguin ja galbbaiguin ja diehtjuohkingihppagiiguin. Romssa fylkkas

25 kulturmuittosaji leat lágiduvvon olbmuid olámuddui. Dan oktavuodas ráhkaduvvui girjige, mii olbmuid oahpásmuhtá buot “fotefar”-sajiide ja buktá eambo oidnosii áššáigullelaš suohkaniid kulturhistorjjá. Buohkanassii “fotefar”-sajit čájehit viiddis gova riikkaosasi olbmui, luonddus ja doaim- main, nugo dat leat leamaš logi duháha jagi.

Kulturmuittosaji 2009 fylkkasuohkan juolludii miljon ruvnn- nu, vai válmmaštit geavahan lánkai “fotefar”-sajiid. Dárbu lea jeavddalaččat čuovvolit daid sajiid dikšuma. Plánaáigodaga botta dahkkojuvvot soahpamušat ee. guovlodávvirvuork- káiguin ja suohkaniiguin “fotefar”-sajiid diksumis ja doam- masdoalaheamis.

Kulturárbbi mii galgat sealluhit, ja välljejuvvon kulturmuitt- tut galget dikšojuvvot ja válmmašuvvot geavahussii. Sihke buohkaid beassanvejolašvuoda, diehtjuohkima ja estetihka mii dáhttu viiddidit eanet kulturmuittosajiide, nu ahte daid dollet buori dilis. Mii oaidnit ahte doaibmabijuid geažil eane- but galledit ja geavahit kulturmuittosajiid, ja ahte suohkanat geavahit kulturmuittuid viššalit iežaset fáldaldagaid oidnosii buktimii.

Olggustallan, psykalaš dearvasvuodadoallu ja kultur- muittut

Olggustallan ja kulturmuittut heivejit bures oktii. Meahc- cemátkkiide ja fiervá- dahje värreváccašemiide šaddá odđa viidodat go mii oahppat dulkot eanadaga ja fuopmášit daid olu measta jávkan luottaid mat leat báhcán ovdeš áig- giid eallimis ja doaimmain. Fylkkasuohkan lea ožžon odđa doaibmamušaid mat gullet olbmuid olggustallamii. Plánaá- godagas ulbmil lea ahte olggustallanguovlluid lánčimii gullá maid dieđuid gaskkusteapmi kulturmuittuid ja kultureanada- gaid birra. Kulturmuittuid ja olggustallama lea maid vejolaš njuolga váldit atnui dearvasvuoda ovddideaddji doaibmabi- juin, sihke psykalaš ja fysalaš dearvasvuodabarggus. Jagi



▲ Boares vistit ja ráhkadusat leat dehálaččat olbmuid identitehtii ja gullelašvuhtii. Divodeamit gáibidit buori máhtu árbevirolaš giehtabarguid birra ja sáhttet buktit ođđa bargosajiid. Dá oaidnit brukka divodeami Májesoassasullas Siellagis. Govvideaddji: Olav Austlid



▲ Robiid beassádeapmi ja muttardeapmi lea giehtabargu maid eai galls máhte. Barggu duođašteapmi lea dehálaš. Govvideaddji: John Hansen

2005 Romssa fylkka čázadagaid buot oahpes buoddoláddot ja boares ráhkadusat registarastojuvvojedje NVEa ođđa kulturmuitoángiruššama oktavuodas. Sis-Romssa čázadagaid ráhkadusat leat erenoamáš bures kártejuvvon. Plánaáigodaga botta árvaluvvo ahte álggahuvvo prošeakta ovttrasádiid álbmotdearvvasvuoda, valástallama ja olggustallama ossodagain, Viken Senteriin ja Midt-Troms friluftsrádain das mo hábmet kulturmuítobálgáid maid lea vejolaš geavahit terapevtalaš atnui.

Giehtabargovuđot diehtu ja máhttu buorideapmi

Dakkár kulturmuittut mat leat vistit ja ráhkadusat dahje rusttegit ovdasit stuorra servodatruhtademiid maid lea dárbu hálddašit ceavzilis vuogi mielde. Stuorra dárbu lea

eambo diehtit dahje máhttit Romssa fylkka ovdeš vistiid geavaheami ja čavddisin doallama birra. Dat maid mii oahpat árbevieruid, kvalitehtagiehtabarguiid ja ceavzilvuoda

birra min kulturmuittuin, sáhttá doaimmat dehálaš bagadusain servodatplánemis. Odne leat unnán giehtabargit gain leat dakkár máhtut, ja mii fertet lámčit dili nu, ahte dat máhtut joatkašuvvet ođđa buolvvaide ja ahte ealáhusatge ovdánit dán suorggis. Dakkár máhtuid lea maid vejolaš atnit oktasáš ávkin, main mii buohkat sáhttit gáibidit oasi.

Stuorra dárbu lea ovddidit giehtabargiid máhtu vai sii dohkálaččat máhttet ovdeštit boares dáluid, fatnasiid ja rusttegiid. Dan lea vejolaš ollašuttit sihke go huksenealáhusain oppalohkái buorrána máhttu, go gáržžesfálaldagaid addi fitnodagat ovdánit erenoamáš čehppodagain, ja go buorit giehtabargofágalaš birrasat huksejuvvojit, mat gullet dárvvirvuorkkáide, Nordnorsk Fartøyvernssenterii ja earáide. Vejolaš lea álggahit ovttasbarggu skuvlálágádusain ja álggahit prošeavttaid mat addet giehtabargiide joatkkaohpu (gč. Ut- husprosjektet på Røros). Mii berret maid árvoštallat giehta- bargiid joatkkaohpu ja stipeandaortnegiid.



▲ Árbevirolaš giehtabarguid ja giehtabarguid máhtu sealluheapmi lea stuorra ja dehálaš hástalus kulturmuítosuodjalussii. Govva: Nordnorsk Fartøyvernssenter og Båtmuseum



Ulluid káren ja batnin Romssa dipmaduodjeskuvllas. Govvideaddji: Elsa Nymo

Kártet lea dárbu makkár máhtut leat Romssa fylkkas, ee. dakkáriid mat leat dehálaččat riikkalaš oktavuodain. Dakkár máhtut sáhttet leat čáhcesahá ráhkadeapmi ja geavaheapmi, bihkkaboaldin, fanashuksen, visttiid huksen ja geavaheapmi, ee. skielttarvisttiid, ja vuovdedollui gullelaš giehtabarggut. Romssa fylkkasuohkan áigu bargat dan ovdii, ahte máhttu huksejuvvo sierranas giehtabargofágain main árbevierut ja bargovuodot máhtut válđojuvvojit vuhtii. Dán barggus galgat ávkin geavahit vásáhusaid ja bohtosiid eará fylkkasuohkaniid barggus.

Romssa dipmaduodjeskuvla, mii maŋŋá šattai Høgtuna joatkkaskuvlan, lea jagiid guhkkodahkii addán oahpu boares giehtabargoárbevieruid birra, mat viehka muddui leat leamaš nissonolbmuid barggut, nugo omd. gođđimat stovllaiguin ja goarrumat. Stuorra hástalus lea skuvlavuogádagas bisuhit giehtabargofágaid mat árbevirolaččat gulle nissonolbmuid eallimii ja bargui. Høgtuna joatkkaskuvla lea sirdojuvvon, ja go vistit sálkejuvvojit, de lea dárbu duodaštit mat dávviriid, reaidduid, oahppoplánaid ja oahppiidbargguid leat áimmuin, ja sihkkarastit ahte dain vállejuvvojit muhtumat boahteáigái.

Mátkealáhusat ja kulturmuittut

Makkárin Romssa olbmot dáhttot iežaset báikkálaš bir-rasa boahit ovdan earáide? Sáhttetgo kulturmuittut viggamušaineamet leat resursa mii dahká fylkamet báikkiid

eambo geasuheadji guovlun? Mátkealáhusat ja turisma ohcalit báikkiid main leat mihtilmasvuodát maid lea vejolaš muosáhit báikkiide gullelaš doaimmain ja buktagiin, mat duodaid leat rievdatkeahhtá báikkálaččat, nugo árbevirolaš borramušat, muitalanárbevierut, myhtat ja máidnasat, báikkálaš erenoamášvuodát, ja huksenvierut, main boares giehtabargoárbevierut dáhkidit bissovaš kvalitehta.

Muhtun báikkiin fylkkas kulturmuittut leat heivehuvvon ja geavahuvvojit ealáhusaid ja mátkealáhusaid oktavuodas. Vilgesvári sámi ássanbáiki Skániin lea buorre ovdamearka das, mo geavahit kulturárbbi báikkálaš ealáhusovddideaddji resursan. Romssa suohkan lea oastán Straumhella nammasaš báikki Sálliris. Suohkan oaidná stuorra vejolašvuodaid ovddidit Hella čalmmustahtedettiin báikki ovdáneami ja iešvuodahuksema. Dakkár ángiruššansuorgi heive guovdilit mátkealáhusaide, olggustallamii ja álbmotdearvvasvuhtii. Dávvirvuorkkát oktan daid unnit ja stuorát ráhkadusaiguin leat maid ávkkálaš geasuheadjit mátkealáhusaide. Vaikko mátkealáhusain leat mánga buori ovdamearka das, mo kulturmuittut geavahuvvojit ávkin, de váilu ollislaš ángiruššan mii lokte mátkealáhusaid oktavuodas min šládđes kulturmuittuid.

Kulturmuittoplánainis fylkkasuohkan dáhttu láchit kulturmuittovuodot mátkealáhusaide buriid vejolašvuodaid



▲ Kråkeslottet nammasaš vistečeahkki mii lea Bøværas Birggis, lea jagi 1900 mannosáš guollefitnodat. Guollefitnodat heaittihuvvui sullii jagi 1960 ja lei guorus logi jagi ovdalga dan geavatkeahhtáivuohta nogai go Skalandda grafihttaruvkke daláš hoavda Ulf Willgohs-Knudsen dan oaččuhii fas atnui. Son nu dagai stuorra movttain ja dievva ođđa jurdagiiquin. Visti nuppástuhttojuvui buriid muosáhusaid lávdin. Dat šattai ássanvistin ja kulturvistin. Das ledje Jomfrubur, Kongerom ja Skipperstue. Muhto visti lea geassil, ja bruggalovtta mas lea vintenjuvla, sáltenlatnja ja brugga čoallunbeaŋkkain, divttii orrut nuppástuhtekeahhtá. Guolleháđja ain muittuha olbmuide vistii álgodoaimma. Odnegis Georg Blichfeldt joatká kulturvistii árbevieruid Bøværas. Govvideaddji: Reiner Schausler/senjafoto.no



▲ Ivgobađa márkanat ledje stuorámuš márkanat Davvi-Romssas mángga čuohte jagi. Davvi-Romssa Museas lea odne okta sin váldorusttegiin dán báikkis mas márkanat ledje 1800- ja 1900-logus. Ovdal dat lei čeahkkeguovlu mas Ivgobađa olbmui eatnašat orro. Daid áiggiid báikkis ledje arvat stuorra ja unna buvdat, main gávppašedje juohke jagi. Otnáži leat álgobuvddain guokte seailuhuvvon, namalassii Aunebua ja Kjøttbua. Das leat maid guokte ovddeš mále mielde ráhkaduvvon ođđa buvda, ja ovttas dat hábmejit museašilju. Govva: Omasvuona suohkan

fylkka juohke guovllus. Geahččalanprošeaktan álggahuvvui jagi 2010 prošeakta Lulli-Romssa Museas, ja dat lea johtalusa ja kulturárbbi ovttasbargu, mas leat mángá mátkeealáhuspáh- ka mat siskkildit johtalusfálaldagaid ja beassanvejolašvuodaid kulturárbebaikkiide. Geahččalanprošeavtta galgá leat vejolaš heivehit Gaska- ja Davvi-Romssa guovlluide.

Plánaáigodagas lea ángiruššansuorgi ovddidit Runášši mátkeealáhusbáikin. Das leat mángá mieldedoaimbi, nugo Norgga girku, Suodjalus, Háršttá suohkan, Trondenes Historiske Senter ja Lulli-Romssa Musea.

Asbjørn Selsbane sága čatná fylkka máttaoasi njuolga Norgga historjja mearrideaddji dáhpáhusaide. Asbjørna vuorbi lea gittalagaid mitalusain Tore Hunda birra, man loahppa lea Tore bálvvosvádjoluš Stiklestad doarruma maŋŋá. Runášši, mas lea erenoamáš čáppa gaskaáigásaš girku ja Asbjørna skiippaid fanasvistiid duvttat, šaddá leat ieš ávssisin Lulli-Romssa kulturmuittovuođot mátkeealáhusaid ovddideamis. Ieš girku lea áidnalaš kulturmuittu, go das leat vávastahtti dáiddadávvirat, ja girku danne berre šaddat ángiruššamiid čuovgatoardnan. Runáššis mii maid gávdat guovdilis kulturmuittuid mat leat báhcán maŋimuš soađis. Dán báikkis eai leat dušše dovddus Adolf-kanovnnat, muhto maiddái Norgga bahámuš soahtefáŋgaleairraide gullevaš fáŋgaleairra báza-hasat, ja duiskalaččain báhcán guoros ráhkadusaide šadde Davvi-Romssas ja Finnmárkkus bákkuin sirdojuvvon olbmot orrut boaldimiid maŋŋá.

Girku kulturárbbi guoddin

Gikovistit leat arkitektonalaččat dehálaš kulturmuittut, ja girkuie áhahussan gullet mearkkašahtti oasis min kulturárbbis. Musihkka, girjjálašvuoda teavsttat, sihke sálmmat ja biibbalmitalusat, dáidagat, divaštallamat filosofijja birra ja olbmo eallima vuđoleamos váttis čuolmmaid birra, ja eallima dehálaš

nuppástusaid čalmmustahttin leat fáttát mat gullet min kulturárbbi, leažžat dal oskkolaččat vai eat. Ođđaáigásaš girku fáttmasta visot dán ja siskkilda dávjá mángá dáiddašlájá.

Plánaáigodagas biddjojuvvo deaddu buriid prošeavttaide mat čatnasit girkuie mearkkašahtti kulturguoddin servodagas. Prošeavttat galget siskkildit sihke ávnnaslaš ja vuoinjjalaš kulturárbbi.

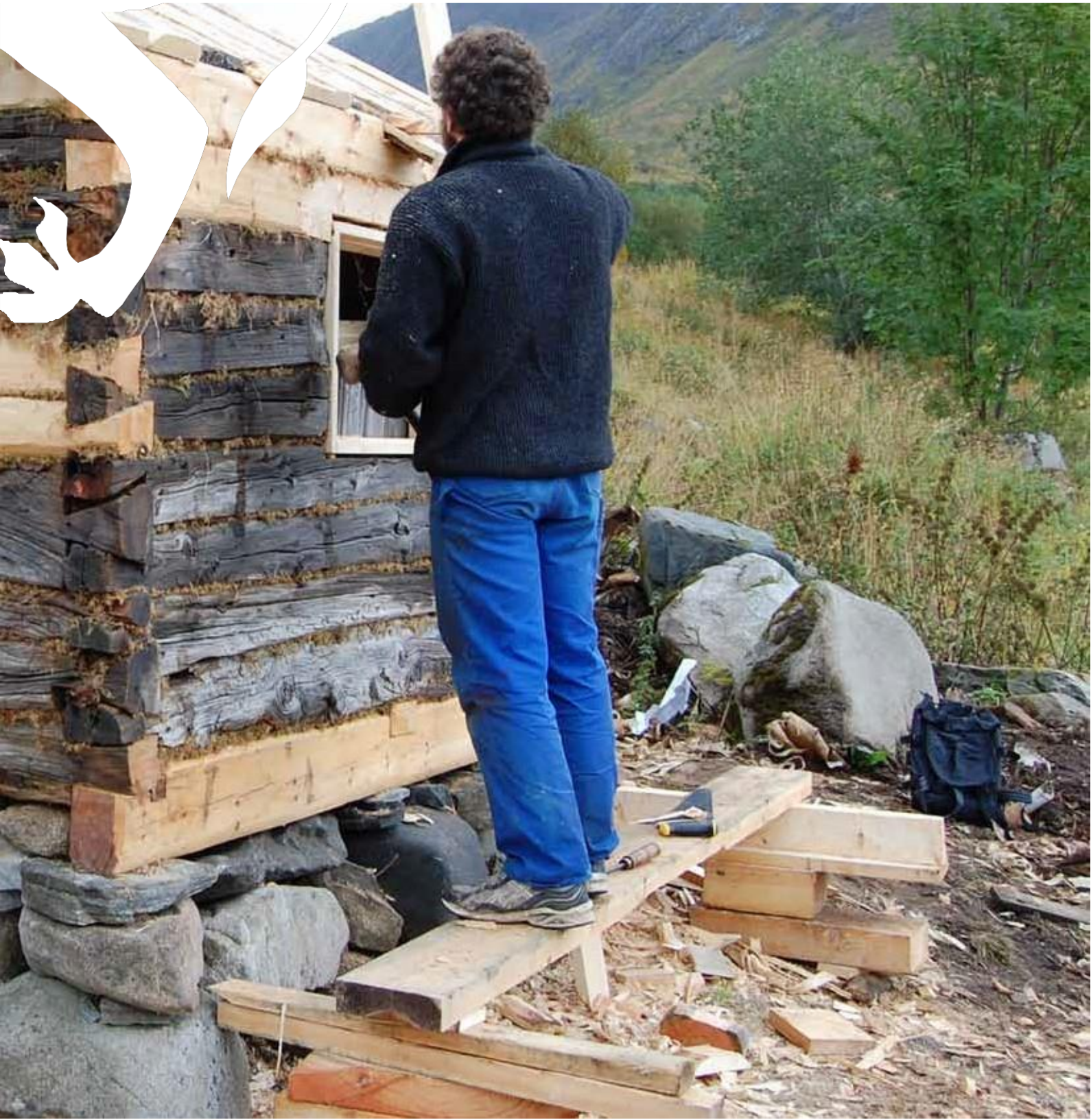
Soahtemuittut ja galbma soahti

Riikkaantikvára lea riikkalaš dásis válljen ovtta dain 120-mm sturrosaš kanovnnain ja mángá eará soahteveagalaš ráhkadusa mat leat Meløyvær fort nammasaš ladnis Bjarkeaju suohkanis, mat galget ovddastit galbmasoađi maŋimuš muttu. Plánaáigodagas galgá ráhkaduvvot soahpamuš Suodjalusdepartemeanttain das, mo dáid kulturmuittuid geavahit museadávvirin. Meløyværa ladni galgá geahčaduvvot eará

soahte- ja suodjalusrusttegiid ektui, mat leat Lulli-Romssa guovllus, ja doppe leat Runášši guovllu Adolf-kanovnnat dehálaččat. Ovttasrádiid Lulli-Romssa Museain galgá ráhkaduvvot oahppo- ja vásáhusfálaldat mátkeealáhusaide, skuvllaide ja báikkálaš olbmuide.

Dat árvalus galgá ovddiduvvot nu, ahte šaddá ollislaš mátkin mii doalvu olbmo suodjalusfylkka Romssa čađa, masa maiddái servet riikkaoasi eará dávvirvuorkkát ok- tan eaktodáhtolaš searvvážiiguin ja servviiguin, main lea erenoamáš máhttu suorggis. Árvalus válddahalloyuvvo dárkileappot Romssa fylkka museaplánas.

7 DOAIBMABIJUT



■ Ängiruššansuorgi 1 – gaskkusteapmi ja diehtjuohkin

Ulbmil: *Kulturmuittuid main lea riikkalaš ja guvllolaš árvu dovddusin dahkat almmolaš hálddašeami ja álbmoga várás, ja ja beroštahtit mánáid ja nuoraid kulturárbbi.*

1 Strategijja: Ráhkadit buriid ja čuvgejeaddji neahtasiidduid			
Doaimbidju	Čilgehus	Áigeplána	Ovttasbargoguoimmit
Mánáid ja nuoraid resursabárgku	Diehtjuohkin Romssa kulturárbbi birra	2011	Historjásearvvit Suohkanat Guovlodávvirvuorkkát
Resursasiiddut skuvllaid várás	Ráhkadit diehtjuohkinávdnasiid birra Árvaluvvon oahppomáttkit	Plánaáigodat	Guovlodávvirvuorkkát Romssa Musea Suohkanat
Olámmuttos neahtas	Diehtjuohkin kulturmuittosudjalusa birra Liŋkkat áššáigullelaš neahttabáikkiide	2011	
Dahkat olbmuid diđolažžan ja beroštahtit sin báikkalaš kulturmuittuide	Ovdamearkkat das, mo kulturmuittuid lea vejolaš geavahit ealáhusdoaimbajuide, mátkeealáhusaide, skuvllaide, joavdodoaimmaide	2011	Riikkaantikvára Fylkkasuohkanat ja suohkanat Bođolaččat
Ráfáidahttojuvvon ja suodjaluvvon kulturmuittuid suohkankárttat	Arkeologalaš kulturmuittut, ráfáidahttojuvvon vistit ja ráhkadusat, Sefrak-vistit, “fotefar”-báikkit	2011	
Juohke mánu kulturmuittu	Bovdet geavaheaddjiid nehtii bidjat iežas kulturmuittu Buktit ovdan ođđa dieđuid	2011	Historjásearvvit Skuvllat Suohkanat
Rahpat “facebook”-profiilla	Kulturárbbi ja kulturmuittuid suodjalussii gullevaš duohtadieđuid, jearaldagaid ja vástádušaid beaktiilis láhčin olbmuid olámmuddui	2011	

2 Strategijja: Prošeavttat mat oinnosmahttet kulturárbbi.			
Doaimbidju	Čilgehus	Áigeplána	Ovttasbargoguoimmit
Girkodáidda	Gaskkustit Romssa girkodáidaga Ovttasbargoprošeakta	2011 - 2012	Romssa Musea Romssa Universitehta Davvi-Norgga Dáiddamusea
Kulturárbebuvtadeamit Kultuvrralaš skuvllalávka várás	Čilget Romssa ängiruššansurggiid, fáttáid maid lea vejolaš fállat riikkalaš márkaniid		Kulturárbeáhusat ja bođolaš doaimbit
Kulturárbebuvtadeamit Luonddu skuvllalávka várás	Luonddu kulturmuittut Čilget fáttáid maid lea vejolaš geavahit Luonddu skuvllalávkiid		Álbmotdearvasvuoda, valástallama ja olggustallama ossodat Guovlodávvirvuorkkát
Sámi kulturárbbi	Čilget ja čađahit ovttasbargoprošeavtta	Plánaáigodat	Sámediggi Davvi-Romssa Musea
Romssa fylkka historjá	150-jagi ávvudeapmi jagi 2016		
Vuoijngalaš kulturárbbi	Movttiidahttit olbmuid álggahit ovttasbargoprošeavtta mii galggášii seailuhit vuoijngalaš kulturárbbi	Plánaáigodat	Eaktodáhtolaš searvvázat ja searvvit Guovlodávvirvuorkkát
Oinnosmahttit riikkalaš árvuvid NB-registarar	Čájehit maid NB-registarar fátmasta Háršttás ja Romssas	Plánaáigodat	Romssa ja Háršttá suohkanat Eáiggádat

■ Ängiruššansuorgi 2 – Hálddašeapmi

Ulbmil: *Bidjat oktasaš ja ovddalgihtii árvidahtti hálddašeami vuođu guvllolaš láidestusaiguin mat leat kulturmuittuid plánema, áššemeannudeami ja suodjaleami várás.*

1	Strategiija: Juohkit dieđuid guđege suohkanii dehálaš kulturmuittuid ja kulturbirrašiid birra. Dieđuid vuođul galgá leat vejolaš oaidnit ovddas guvlui ja leat mielde váikkuheamen dasa, ahte olbmot kulturmuittuid eambo go ovdal atnet árvun báikkálaš birrašiid, ee. go sidjiide čalmmustahttojuvvojit vejolašvuođat buvttadit árvvuid ja ovddidit ealáhusaid.		
Doaibmabidju	Čilgehus	Áigeplána	Ovttasbargoguoimmit
Kulturárbekonferánsat	Jahkásaš kulturárbekonferánsat suohkaniid, eaiggádiid, ja giehtabargiid várás Sierra fáttát juohke jagi, oahppomátkkit	Plánaáigodat	Suohkanat Eará guovdilis doaibmaguoimmit
Ovttasbargočoahkkimat	Háršttá suohkan – golbmii jagis Leangaviikka suohkan – guktii jagis Romssa suohkan – vihttii jagis Stáhta geaidnolágádus – guktii jagis Plánafora	Plánaáigodat	Suohkanat Stáhta Geaidnolágádus Eará guovdilis doaibmaguoimmit
Ovddalgihtii árvidahttivuohta alimus plánadási diehtujuohkimiin, gč. ođđa Plána- ja huksenlága	Buktit buriid árvalusaid buot suohkanplánaide Juohke suohkana galget unnimusat oktii galledit 4 jagis, vaikkoba čađahit oktasaš geahčadanmátkki	Plánaáigodat	Suohkanat
Hálddašanplánat suodjalan-guovlluid várás	Ráhkaduvvojit Romssa fylkkamánni dingoma mielde	Plánaáigodat	Romssa Fylkkamánni
Doaibmabijut mat gullet riikkalaš gáhttenplánaide	Searvat riikkalaš gáhttenplánaid ráhkadeapmái Ráhkadit dárbašlaš doaibmabidjoplánaid ja ortnegisdoallanplánaid	Plánaáigodat	Stáhtalaš suorggit Suohkanat Dološmuitosearvi
Ođasmahttit ráfáidahttinlisttu	Čađahit dieđihuvvon ja álggahuvvon ráfáidahttimiid Soahtemuittuid ja galbma soađi čalmmustahttin	Plánaáigodat	Bođolaš eaiggádat Dávvirvuorkkát Riikkaantikvára
Diehtujuohkin ráfáidahttojuvvon kulturmuittuid eaiggádiidda	Sáddet dieđuid ráfáidahttojuvvon kulturmuittuid buot eaiggádiidda vuođđun sidjiide go ohcet stáhtalaš doarjagiid	Plánaáigodat	
Čađahit guovloráfáidahttima Bjarkeajus	Čađahit formála proseassa Diehtujuohkin ráfáidahttin-guovllu eanaeaiggádiidda	2011 - 2012	Bjarkeaju suohkan Eanaeaiggádat
Čoahkkebáikkat ja gávpogat	Dili árvoštallan – ássanguovlluid eanadagaid ovdáneapmi manjmuš 10 jagi	Plánaáigodat	

■ Ängiruššansuorgi 3 - Registarat

Ulbmil: *Bidjat buori vuodu mas sáhttit árvvoštallat kulturmuitoárvvuid buriid registariiguin ja diehtovuoduiguin, ja dainna lágiin buorebut sáhttit árvvoštallat maid kulturmuittuid mii berret sealluhit.*

1	Strategiija: Sihkkarastit čađahuvvon registrarastimiid kvalitehta dáfus ja čađahit dárbašlaš duođaštemiid. Buot registrarat galget leat ođasmahttojuvnon.			
Doaibmabidju	Čilgehus	Áigeplána	Ovttasbargoguoimmit	
Ođasmahttit buot diehtovuoduid	Askeladden SEFRAK Sámi visttit Ráfáidahttinlisttut	Plánaáigodat	Suohkanat Romssa Musea Historjásearvvit Sámediggi	
Registarastit soahtemuittuid ja galbma soađi kulturmuittuid	Ráhkadit visogova juohke suohkana soahtemuittuin, ja daid registrarastit ja kártii merket	Plánaáigodat	Suohkanat Historjásearvvit ja eaktodáhtolaččat Guovlodávvirvuorkkát Romssa suodjalusmusea	
Duođaštit girkovisttiid	Duođaštit daid girkuid dili mat eai šat geavahuvvo beaivválaččat: Áilu, Ránáidsuolu, Skárfu ja Gálsa	Plánaáigodat		
Birasgoziheapmi: geoskánen, láskánen, satelihttagovat (ođđa vuogit mat addet buoret dieduid)	Bjarkeaju šilljoráhkadus Slettnesa gávnnosguovlu Leangviikkas Bergsodden gárdinčopma Kulturgerddiid guovlu Runáššis Hárštás	Plánaáigodat	NIKU Romssa Musea Riikkaantikvára	
Dehálaš olggustallanguovlluid kárten	Veahkehit kulturmuittomáhtuin kártenbarggus	Plánaáigodat	Álbmotdearvasvuoda, valáštallama ja olggustallama ossodat	
Historjjálaš ruonasráhkadusat	Joatkit álggahuvvon duođaštanbargguit	Plánaáigodat	Riikkaantikvára, bođolaš ja almmolaš eaiggádat	
Kártet skielttarvistiid	Ráhkadit visogova rievddaldusain ja sturrodagain	Plánaáigodat	Norsk handverksutvikling Riikkaantikvára Guovlodávvirvuorkkát	
Kvena kulturmuittut	Kártet ja gaskkustit kvena ávnnaslaš ja vuoiŋjalaš kulturmuittuid, ja ráhkadit válljenplána	Plánaáigodat	Eaktodáhtolaččat Davvi-Romssa Musea Halti kvenkultursenter	
Romssa dipmaduodjeskuvlla ávdnasat	Dárbu registrarastit Høgtun joatkkaskuvlla ávdnasiid fárrema maŋŋá	Plánaáigodat	Gaska-Romssa Musea Norges husflidslag Oahpahusetáhta	

■ Áŋgiruššansuorgi 4 – Kulturárbi resursan

Ulbmil: Kulturárbi galgá leat resursan go viggat oažžut áigái buriid ássanguovlluid, odđa bargosajiid ja ovddidit geasuheaddji mátkebáikkiid.

1 Strategija: Romssa kulturmuittuin vállejuvvon ovddasteaddji oassi galgá lágduvot olbmuid olámuddui ja sidjiide gaskkustuvot.			
Doaimbidju	Čilgehus	Áigeplána	Ovttasbargoguoimmit
Mátkebaikkiid ovddideap- mi: Runášši riikkalaš ja riikkaidgaskasaš mátkeealáhuslbmil	Organiseret ja oktii heivehallat Runášši guovllu gaskkusteami ja geavaheami, girku birra, musea ja soahtemuittuid, ja vikiŋggaid áiggi ja gaskaáiggi	Plánaáigodat	Norgga Girku Lulli-Romssa Musea Háršttá suohkan Mátkeealáhusat Suodjalus
Láhčit dilálašvuodaid kulturmuittovuodot mátkeealáhusaide	Ain ovddidit geavaheapmái "Fotefar mot nord" nammasaš báikkiid Lágidit atnui báktedáiddasajiid Lágidit atnui kulturmuittuid juohke suohkanis, juohke lágan atnui go lea vejolaš Lágidit atnui kulturmuittuid mearragátti miehtá	Plánaáigodat	Árvvoštallojuvvo báikkis báikái Suohkanat Guovlodávvrivuoorkkát Unnit ja stuorat searvvit Geavaheaddjiid-organisašuvnnat
Bálvvosvádjoleaddjiid luodda	Kártet vejolaš bálvvosvádjoleaddjiidluottaid Romssas Nidarosii, gč Tore Hunda sága Ráhkadit odđa bálvvosluotta(aid) Romssa fylkkas	Plánaáigodat	Nordlándda fylkkasuohkan Riikkaantikvára Norgga Girku Bálvvosvádjoleamit Durdnosleagis
Runášši ruoššafáŋgaleaira	Kulturmuittoguvllu sihkkarastin ja atnui lágideapmi	Plánaáigodat	Lulli-Romssa Musea
Lágidit atnui kulturmuittuid sihkkelastinbálgáid mielde Romssas	Galbet ja lágidit kulturmuittuid riikkalaš sihkkelbálgá ovteža mielde, mii dárogillii lea Nasjonal sykkelrute 1 Sullos sullui johtin Romssas Divrráid "Fotefar"-báiki	Plánaáigodat	Johtalusetáhta Guovlodávvrivuoorkkát Suohkanat Álbmotdearvasvuoda, valáštallama ja olggustallama ossodat
Ráhkadit luonddu ja kulturmuittuid bálgáid	Bálggis Sis-Romssa buođđoráhkadusaid gaskka Báikkit nugo Torsnes, Ránáidsuolu, Divrrát, Salangsverket-Storhaugen Ráhkadit guhkeáigasaš plána	Plánaáigodat	Viken Senter Álbmotdearvasvuoda, valáštallama ja olggustallama ossodat Olggustallanráđit Suohkanat Guovlodávvrivuoorkkát

Doaimbaidju	Čilgehus	Áigeplána	Ovttasbargoguoimmit
Navi-ofelaštin	Čatnat Navi-ofelaštinprošeavtta kulturmuutosuodjalussii	2011	Ealáhusetáhta Johtalusetáhta Navi-ofelaštin Guovlodávvirvuorkkát Sámediggi
Nannet giehtabargomáhtuid ja seailluhit máhtuid maid olmmoš oažžu go bargá	Árvvoštallat galgágo viessosuodjalanguovddáš ja ávnnasbáŋku ásahuvvot Fartøyvernserveretii ja Gaska-Romssa Museii Antikváralaš fágaid giehtabargiid máhttuorideapmi Duodaštit máhtuid maid olmmoš oažžu guhte geavaha luonddu	Plánaáigodat	Guovlodávvirvuorkkát Oahpahu- setáhta Giehtabargit Eaktodáhtolaš organisašuvnnat
Árvovuona sahá	Ovttasbargguin geavahit sahá jeavddalaččat Sihkkarastit ortnegisdoallama Sihkkarastit máhttosirdima ođđa buolvvaide	Plánaáigodat	Gaska-Romssa Musea Riikkaantikvára
Fylkkasuohkanlaš stipeanda giehtabargiid joatkkaohppui	Árvvoštallat stipeandaid ásaheami giehtabargiid várás guđet háliidit váldit joatkkaoahpu antikváralaš seailluhanbargguin	Plánaáigodat	
Kultursuodjalusbáikkašupmi	Ásahit Romssa várás kultursuodjalusbáikkašumi	Plánaáigodat	

Mielddus – Romssa fylkka logahallojuvvon ráfáidahttojuvvon ja suodjaluvvon girkut

Suohkan	Girku namma	Áigádeapmi	Arkiteakta	Vuođđo-hápmi	Huksehus/ávdnasat
Hárštá	Runášši	Gaskaáigi		Guhkesgirku	Muvra/geađgi
Skiervá	Skiervá	1728		Ruossagirku	Cehkkojuvvon/muorra
Gálsa	Áilu	1742/1877/1889		Guhkesgirku	Muorra
Bjarkeadju	Bjarkeadju	1765/1886		Ruossagirku	Cehkkojuvvon/muorra
Ránát	Ránát	1775		Ruossagirku	Cehkkojuvvon/muorra
Ivgu	Ivgu	1782		Ruossagirku	Cehkkojuvvon/muorra
Doasku	Doasku	1784		Ruossagirku	Cehkkojuvvon/muorra
Romsa	Elverhøy	1803/1864/1975		Ruossagirku	Cehkkojuvvon/muorra
Leangaviika	Rossfjord	1822/1885		Ruossagirku	Cehkkojuvvon/muorra
Beardu	Beardu	1829	Lundberg/Olsen	Gávccičiegat girku	Cehkkojuvvon/muorra
Návuotna	Návuotna	1850		Guhkesgirku	Cehkkojuvvon/muorra
Báhccavuotna	Málát	1853		Guhkesgirku	Cehkkojuvvon/muorra
Romsa	Gálsa	1854	Linstow	Guhkesgirku	Cehkkojuvvon/muorra
Báhccavuotna	Báhcca-vuotna	1856	Grosh	Guhkesgirku	Cehkkojuvvon/muorra
Ráisa	Ráisa	1856	Grosh	Guhkesgirku	Cehkkojuvvon/muorra
Romsa	Romssa duopmogirku	1861	Grosh	Guhkesgirku	Cehkkojuvvon/muorra
Giehtavuotna	Giehtavuotna	1867	Nordan	Guhkesgirku	Cehkkojuvvon/muorra
Leangaviika	Leangaviika	1879	Anker	Ruossagirku	Cehkkojuvvon/muorra
Ivvarstáđit	Ivvarstáđit	1881	Johansen	Guhkesgirku	Muvra/geađgi
Romsa	Hilssát	1889	Evjen	Guhkesgirku	Cehkkojuvvon/muorra
Loabát	Loabát	1891	Nordan	Guhkesgirku	Cehkkojuvvon/muorra
Skánit	Tuviika	1905	Saxegaard	Guhkesgirku	Visteriggi/muorra
Ivvarstáđit	Áttirsuolu	1914	Kristensen	T-vuođđo-hápmi	Cehkkojuvvon/muorra
Birgi	Mefjordvær	1918 (1890)		Guhkesgirku	Cehkkojuvvon?/muorra
Rivttát	Rivttát	1926	Bjørhovde /Nilsen	Guhkesgirku	Muorra
Ráisa	Guohcanuorri	1932	Sund/Nielsen	Guhkesgirku	Muorra
Hárštá	Sandtorg	1933	Bjørhovde	Guhkesgirku	Cehkkojuvvon?/muorra
Hárštá	Hárštá	1958	Hovig	Guhkesgirku Guhkesgirku	Muvra/betongga
Romsa	Sálašvággi	1965	Hovig	Muvra/betongga	Mur/betong

Miiddus – Romssa fylkkas kulturárbeášahusat

Romssa fylkka museat ja eará kulturárbeášahusat

Romssa fylkka guovlomuseat

Davvi-Romssa Musea

Perspektivet Museum

Gaska-Romssa Musea

Lulli-Romssa Musea

Romssa fylkka sámi museat

Ája sámi musea

Várdobaiki sámi musea

Stáhtalaš kulturášahusat

Romssa Musea - Universitehtamusea

Stáhtaarkiiva Romssa gávpogis

Eará guvllolaš kulturášahusat

Halti kvenkultursenter

Halti nasjonalparksenter

Romssa gávpoga Puollamusea

Suohkaniid gaskasaš arkiiva Romssa gávpogis

Nordnorsk Fartøyvernsenter og Båtmuseum

Kulturetaten
Avdeling for kulturarv

Postboks 6600
9296 Tromsø

Tlf. 77 78 80 00
post.tromsfylke.no
www.tromsfylke.no